

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

САВИЦЬКА НАТАЛІЯ ВАЛЕНТИНІВНА

УДК 342.951:342.565.4(477)

ДИСЕРТАЦІЯ
ВНУТРІШНЯ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДДІ
АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ ЯК ЗАСАДА ЗДІЙСНЕННЯ
АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

Спеціальність 081 – Право

(Галузь знань 08 – Право)

Подається на здобуття ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ Н. В. Савицька

Науковий керівник: Катерина Дмитрівна Янішевська, кандидат
юридичних наук, доцент

Суми 2024

АНОТАЦІЯ

Савицька Н. В. Внутрішня незалежність судді адміністративного суду як засада здійснення адміністративного судочинства в Україні. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Сумський державний університет, Суми, 2024.

Дисертаційну роботу присвячено системному та комплексному аналізу важливості та впливу внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні на правосуддя в контексті української правової системи та на формування напрямів удосконалення заходів забезпечення внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні.

Доведено, що незалежність є основним принципом і цінністю судової системи, а також мірилом її ефективності. Функція незалежності впливає з розподілу влади між гілками держави для захисту громадян у суперечках із державою. Однак наголос на незалежності також впливає із сенсів існування судової влади, щоб справедливо вирішувати будь-які спори переважно в умовах конфронтації.

Наголошено, що одним із найважливіших показників побудови правової держави є наявність незалежної судової системи. Адже в демократичній правовій державі лише судова влада може остаточно вирішити правовий конфлікт. Але вона зможе виконати своє призначення лише тоді, коли буде справді незалежною, неупередженою та доступною для кожного, а закріплення прав і свобод у законодавчих актах – однозначним, ясним, точним, системним і доступним для всіх.

Запропоновано виділяти такі два види незалежності судів: зовнішня незалежність (незалежність від інших гілок влади, службових і посадових осіб, незалежність від політичних сил і переконань судді) та внутрішня незалежність (незалежність від конфлікту інтересів, незалежність від голови суду та інших впливових суддів, працівників апарату суду).

Надано визначення внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні. Під якою запропоновано вважати здатність суддів належно виконувати свої обов'язки, зокрема самостійно та неупереджено вирішувати кожну справу по суті, без впливу чи неправомірного контролю з боку голови суду, інших суддів, працівників апарату суду та учасників судового процесу.

Обґрунтовано, що недотримання незалежності суду неминуче призводить до порушення принципу винесення рішення суддею на основі внутрішнього переконання. Адже через можливість неправомірного впливу внутрішні переконання та ідеали судді ситуативно або ж системно зазнають зовнішнього впливу, що поступово зумовлює їхнє деформування.

Визначено, що суб'єктами впливу на суддю можуть бути інші судді, голова суду чи працівники апарату. Форми цього впливу, як і мотивація суб'єктів впливу, може бути різною. Так, вплив із боку голови суду, зазвичай, має владний характер і побудований на основі відносин «керівник – підлеглий», коли суддя фактично опиняється в безвихідній ситуації й не може суперечити своєму керівництву. З практики Європейського суду з прав людини випливає, що відсутність достатніх гарантій, які забезпечують незалежність суддів усередині судової системи, і, зокрема, від судового керівництва, може призвести до висновку про об'єктивну обґрунтованість сумнівів заявника в незалежності та неупередженості суду.

Обґрунтовано, що організаційно-правові гарантії забезпечують внутрішню незалежність суддів адміністративного суду від будь-яких впливів і забезпечують право суддів на вільне вирішення справ за законом. Значення цих гарантій полягає в тому, що вони є необхідними для забезпечення незалежності суддів та захисту прав і свобод громадян.

Доведено, що фінансові гарантії забезпечення реалізації внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні забезпечують незалежність суддів від впливів за допомогою забезпечення фінансової стабільності та незалежності. До них належать такі: окремий порядок

фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установлений законом, і належне матеріальне й соціальне забезпечення судді.

Наголошено, що процесуальні гарантії впливають на забезпечення реалізації внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні, оскільки вони гарантують, що судді матимуть можливість вільно та незалежно ухвалювати рішення відповідно до закону, незалежно від тиску з боку інших гілок влади, політичних партій, громадськості чи інших впливових осіб.

Визначено, що етичні гарантії є важливими для забезпечення реалізації внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні, оскільки вони встановлюють норми поведінки для суддів, що забезпечують їхню безпристрасність, об'єктивність і незалежність.

Визначено, що згідно із законодавством судді адміністративного суду можуть бути притягнуті до дисциплінарної відповідальності за порушення принципу внутрішньої незалежності судді, якщо вони ухвалюють рішення, які відображають вплив на них із боку інших органів влади чи інших зацікавлених осіб. Кримінальна відповідальність за порушення принципу внутрішньої незалежності судді передбачена статтею 376 Кримінального кодексу України. Згідно з цією статтею порушенням принципу внутрішньої незалежності судді є надання судді будь-яких пропозицій, заохочень, обіцянок, погроз або використання інших способів впливу на нього з метою впливу на його рішення або бездіяльність у справі, яку він розглядає, або у справі, яка може бути йому доручена.

Наголошено, що міжнародні судові стандарти являють собою набір правил і принципів, ухвалених міжнародним співтовариством для регулювання функціонування та діяльності судових систем у різних країнах. Основна мета цих стандартів полягає в забезпеченні справедливості, захисті прав людини та забезпеченні правової стабільності на міжнародному рівні.

На основі глибокого аналізу міжнародних нормативно-правових актів визначено, що основні принципи незалежності судових органів, утверджені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних

Націй від 29 листопада та 13 грудня 1985 року, гарантують, що незалежність судових органів є закріпленою в державі та визначеною в конституції чи законах країни. Аналіз положень Бангалорських принципів дозволяє зробити висновок, що вони стосуються не лише визначення сутності «незалежності», а й закріплюють гарантії незалежності, заборону втручання та тиску, передбачають, що судові органи повинні мати автономію у своєму управлінні та функціонуванні, зокрема бюджетування та внутрішню організацію. Основною метою Європейської хартії про статус суддів є забезпечення компетентності, незалежності та неупередженості, яких громадськість має право очікувати від судів і суддів, відомих своїм завданням із захисту прав осіб. Значну роль у формуванні та утвердженні засади внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні відіграють документи Комітету Міністрів Ради Європи. Ці документи, які часто ґрунтуються на рекомендаціях Венеціанської комісії та інших органів Ради Європи, забезпечують структуру та набір стандартів для держав-членів, яких потрібно дотримуватися, щоб забезпечити належне функціонування своїх правових і судових систем. Монреальська універсальна декларація щодо незалежності правосуддя є інструментом забезпечення неупередженості, містить гарантії невтручання в діяльність судді, забезпечує автономію судової влади в адміністративних справах, сприяє утвердженню справедливої та ефективної правової системи. Загальна (Універсальна) хартія судді відіграє вирішальну роль у підтриманні внутрішньої незалежності суддів. Ця хартія окреслює фундаментальні принципи та стандарти, спрямовані на забезпечення незалежності, неупередженості та добросовісності суддів у всьому світі. У Статуті суддів у Європі закріплено низку принципів, спрямованих на забезпечення незалежності судової влади, незалежності кожного. Документи, видані Консультативною радою європейських суддів, мають на меті визначення стандартів і принципів, які регулюють внутрішню незалежність суддів.

Здійснено аналіз іноземного досвіду реалізації принципу внутрішньої незалежності суддів із використанням досвіду Сполучених Штатів, Великої Британії, Федеративної Республіки Німеччина та Республіки Італія. Узагальнення цього досвіду розкриває різноманітний спектр практик, які можуть стати основою для зусиль України у зміцненні судової системи. Кожна з цих країн має унікальні особливості, деякі аспекти позитивних практик є цінними та можуть бути впроваджені в Україні.

Наголошено, що під час адаптації цього зарубіжного досвіду до унікального правового та культурного контексту України вкрай важливо надати пріоритет місцевій відповідності та чутливості до конкретних викликів країни. Постійне оцінювання та вдосконалення цих практик буде важливим для забезпечення успішної інтеграції принципів, які підвищують внутрішню незалежність суддів в Україні. Оскільки нація прагне до надійної та незалежної судової системи, поєднання цього іноземного досвіду може прокласти шлях для судової системи, яка користується довірою суспільства та підтримує верховенство права.

Доведено, що засада внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні спрямована на постійне вдосконалення та адаптацію до сучасних викликів. Загалом стратегії вдосконалення внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні охоплюють різні напрями для забезпечення ефективної та сучасної судової системи. Це містить законодавчі ініціативи, спрямовані на реформування системи відправлення правосуддя, особливо в контексті дистанційного правосуддя, упровадження норм і процедур під час воєнного стану та розгляд можливостей використання штучного інтелекту суддями. Паралельно розвивається система забезпечення безпеки та охорони суддів, щоб створити сприятливі умови для виконання їхніх обов'язків. Заходи, спрямовані на підвищення прозорості судової системи, щоб забезпечити відкритість і доступність інформації про діяльність судів, сприяють покращанню відносин між судовою владою та громадськістю.

Обґрунтовано, що в умовах воєнного стану Національна школа суддів України відіграє основну роль, забезпечуючи компетентність суддів у питаннях міжнародного гуманітарного права. Процес освіти також орієнтований на адаптацію до нових реалій і відновлення після конфліктів.

***Ключові слова:** засади судочинства, незалежність, внутрішня незалежність, суддя, адміністративний суд, судова реформа, корупція, прозорість, міжнародне співробітництво, воєнний стан.*

SUMMARY

Savytska N. V. Internal Independence of an Administrative Court Judge as a Principle of Administrative Justice in Ukraine. – *Qualifying scientific work on manuscript rights.*

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 – law. – Sumy State University, Sumy, 2023.

The dissertation is dedicated to a systematic and comprehensive analysis of the importance and impact of the internal independence of judges of the administrative court in Ukraine on justice within the context of the Ukrainian legal system and the development of directions to enhance measures ensuring the internal independence of judges of the administrative court in Ukraine.

It is argued that independence is a fundamental principle and value of the judicial system and a measure of its effectiveness. The function of independence stems from the separation of powers within the state branches to protect citizens in disputes with the state. However, the emphasis on independence also arises from the essence of the existence of the judicial power to fairly resolve any conflicts in conditions of predominant confrontation.

It is emphasised that one of the most important indicators of building a rule of law state is the presence of an independent judicial system. In a democratic rule of law state, only the judiciary can conclusively resolve legal conflicts. However, it can fulfil its purpose only when it is truly independent, impartial, and accessible to everyone, and the entrenchment of rights and freedoms in legislative acts is unambiguous, clear, precise, systematic, and accessible to all.

The proposal is made to distinguish between two types of judicial independence: external independence (independence from other branches of power, officials, and persons in positions of authority, independence from political forces, and the judge's beliefs) and internal independence (independence from conflicts of

interest, independence from the court president and other influential judges, court staff).

A definition of the internal independence of judges of the administrative court of Ukraine is provided. It is proposed to understand this as the ability of judges to perform their duties properly, including independently and impartially deciding each case on its merits, without the influence or undue control from the court president, other judges, court staff, or participants in the judicial process.

It is substantiated that the disregard for judicial independence inevitably leads to a violation of the principle of rendering decisions by a judge based on internal conviction. Due to the possibility of undue influence, the internal convictions and ideals of a judge can be situational or systematically subjected to external pressure, gradually causing their distortion.

It is determined that subjects influencing a judge may include other judges, the court president, or court staff. The forms of this influence, as well as the motivation for influencing subjects, may vary. For instance, influence from the court president typically has an authoritative character. It is built based on a "leader-subordinate" relationship, where the judge may find themselves in a predicament and unable to contradict their leadership. The practice of the European Court of Human Rights suggests that the lack of sufficient guarantees ensuring the independence of judges within the judicial system, particularly from judicial leadership, may lead to the conclusion of objectively grounded doubts by the applicant regarding the independence and impartiality of the court.

It is argued that organizational and legal guarantees ensure the internal independence of judges of the administrative court from any influences and secure the right of judges to freely decide cases in accordance with the law. The significance of these guarantees lies in their necessity to ensure the independence of judges and protect the rights and freedoms of citizens.

It is demonstrated that financial guarantees for the realization of the internal independence of judges of the administrative court in Ukraine ensure the

independence of judges from influences by providing financial stability and independence. These include a separate funding mechanism and organizational support for the activities of the courts, as established by law, and adequate material and social security for judges.

Emphasis is placed on the fact that procedural guarantees impact the realization of the internal independence of judges of the administrative court in Ukraine, as they ensure that judges can freely and independently make decisions by the law, regardless of pressure from other branches of power, political parties, the public, or other influential individuals.

It is defined that ethical guarantees are crucial for ensuring the realization of the internal independence of judges of the administrative court in Ukraine, as they establish behavioural norms for judges, ensuring their impartiality, objectivity, and independence.

It is specified that according to legislation, judges of the administrative court may be held accountable for violating the principle of internal independence if they make decisions reflecting influence from other branches of power or other interested parties. Criminal liability for violating the principle of internal independence of a judge is stipulated by Article 376 of the Criminal Code of Ukraine. According to this article, a violation of the principle of internal independence of a judge includes offering the judge any proposals, incentives, promises, threats, or using other means of influencing them to impact their decision-making or inaction in a case they are handling, or a case that may be assigned to them.

It is emphasized that international judicial standards represent a set of rules and principles adopted by the international community to regulate the functioning and activities of judicial systems in different countries. The primary goal of these standards is to ensure justice, protect human rights, and provide legal stability at the international level.

Based on a thorough analysis of international normative legal acts, it is determined that the fundamental principles of the independence of judicial

authorities, established by resolutions 40/32 and 40/146 of the United Nations General Assembly on November 29 and December 13, 1985, guarantee that the independence of judicial authorities is enshrined in the state and defined in the constitution or laws of the country. The analysis of the Bangalore Principles allows the conclusion that they not only relate to defining the essence of "independence" but also establish guarantees of independence, prohibit interference, and pressure, and provide that judicial authorities should have autonomy in their management and functioning, including budgeting and internal organization.

The main purpose of the European Charter on the Statute of Judges is to ensure the competence, independence, and impartiality that the public has the right to expect from courts and judges known for their task of protecting individuals' rights. Documents of the Council of Europe's Committee of Ministers play a significant role in shaping and establishing the principle of internal independence of judges of the administrative court in Ukraine. These documents, often based on recommendations from the Venice Commission and other bodies of the Council of Europe, provide a structure and set of standards for member states to adhere to ensure the proper functioning of their legal and judicial systems. The Montreal Universal Declaration on the Independence of Justice serves as an instrument to ensure impartiality, containing guarantees of non-interference in the activities of judges, ensuring the autonomy of the judiciary in administrative matters, and promoting the establishment of a fair and effective legal system. The Universal Charter of Judges plays a crucial role in maintaining the internal independence of judges. This charter outlines fundamental principles and standards aimed at ensuring the independence, impartiality, and integrity of judges worldwide. The Statute of Judges in Europe establishes a series of principles aimed at ensuring the independence of the judiciary: the independence of each judge. Documents issued by the Consultative Council of European Judges aim to define standards and principles regulating the internal independence of judges.

An analysis of foreign experience in implementing the principle of internal independence of judges is conducted, drawing on the experiences of the United States, the United Kingdom, the Federal Republic of Germany, and the Republic of Italy. Generalizing this experience reveals a diverse range of practices that can serve as a basis for Ukraine's efforts to strengthen its judicial system. Each of these countries has unique features, and certain aspects of positive practices are valuable and can be implemented in Ukraine.

It is emphasized that, during the adaptation of this foreign experience to Ukraine's unique legal and cultural context, giving priority to local relevance and sensitivity to the country's specific challenges is crucial. Continuous evaluation and improvement of these practices will be essential to ensure the successful integration of principles that enhance the internal independence of judges in Ukraine. As the nation aspires to have a reliable and independent judicial system, combining this foreign experience can pave the way for a judiciary system that enjoys societal trust and upholds the rule of law.

It is demonstrated that the principle of internal independence of judges of the administrative court in Ukraine is aimed at continuous improvement and adaptation to contemporary challenges. Overall, strategies to enhance the internal independence of judges in the administrative court in Ukraine cover various directions to ensure an effective and modern judicial system. This includes legislative initiatives focused on reforming the justice delivery system, especially in the context of remote justice, the introduction of norms and procedures during a state of war and exploring the possibilities of judges using artificial intelligence. Simultaneously, a security and protection system for judges is being developed to create favorable conditions for the performance of their duties. Measures aimed at increasing the transparency of the judicial system to ensure openness and accessibility of information about the courts' activities contribute to improving relations between the judicial authority and the public.

It is argued that in a state of war, the National School of Judges of Ukraine plays a key role in ensuring judges' competence in international humanitarian law matters. The education process is also oriented towards adapting to new realities and post-conflict recovery.

Key words: *judicial principles, independence, internal independence, judge, administrative court, judicial reform, corruption, transparency, international cooperation, martial law.*

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких висвітлено основні наукові результати дисертації

1. Савицька Н. В. Забезпечення внутрішньої незалежності суддів: порівняльний аналіз міжнародного досвіду та перспективи для України. *Право.UA*. 2023. № 1. С. 268–273. DOI 10.32782/LAW.UA.2023.1.39
2. Савицька Н. В. Принцип внутрішньої незалежності судді: ступінь впровадження в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 384–387. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.65>.
3. Savytska N. V. The role of ethical safeguards in ensuring the implementation of internal independence of judges in Ukraine's administrative courts. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 222–227. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.32>.
4. Савицька Н. В. Реалізація засади внутрішньої незалежності суддів в Сполучених Штатах Америки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 329–331. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-5/81>
5. Савицька Н. В. Забезпечення внутрішньої незалежності суддів адміністративних судів: безпека та освіта. *Alfred Nobel University Journal of Law*. 2024. № 1 (8). С. 75–81. DOI: 10.32342/2709-6408-2024-1-8-8

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Савицька Н. В. Сутнісні елементи незалежності суду: доктринальний аспект. *Актуальні проблеми приватного та публічного права* : матер. V Міжнародної наук.-практ. конф., присвяченої 94-річчю з дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора О. І. Процевського (31 березня 2023 року). Харків, 2023. С. 553–555.

2. Савицька Н. В. Змістовно-сутнісна характеристика внутрішнього переконання судді як принципу правосуддя. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану* : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 25–26 квітня 2023 р.) : у двох томах. Том 1. Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів : Академія ДПтС, 2023. С. 302–304.

3. Савицька Н. В. Місце принципу внутрішньої незалежності судді у структурі принципів діяльності суду. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів* : матер. VII Міжн. наук.-практ. конф. (м. Суми, 18–19 травня 2023 року). Суми : Сумський державний університет, 2023. С. 221–224.

4. Савицька Н. В. Бангалорські принципи поведінки суддів як міжнародний стандарт у реалізації внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі*. Сьомі юридичні читання : збірник тез доповідей Всеукраїнської щорічної науково-практичної дистанційної конференції (19 квітня 2024 року, м. Одеса) / за заг. ред. Т. В. Степанової, О. А. Чувакова ; уклад.: М. О. Саракуца, О. В. Нарожна. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2024. С. 196–198.

ЗМІСТ

ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСАДИ ВНУТРІШНЬОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ В УКРАЇНІ	25
1.1. Поняття та види незалежності судді адміністративного суду в Україні	25
1.2. Поняття та ступінь реалізації внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні	43
Висновки до розділу 1	61
РОЗДІЛ 2. ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАДИ ВНУТРІШНЬОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ	67
2.1. Організаційно-правові та фінансові гарантії забезпечення реалізації внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні	67
2.2. Процесуальні та етичні гарантії забезпечення реалізації внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні	102
2.3. Юридична відповідальність суддів адміністративних судів за порушення засади внутрішньої незалежності під час відправлення правосуддя	123
Висновки до розділу 2	143
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАДИ ВНУТРІШНЬОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ В УКРАЇНІ	148
3.1. Роль і значення міжнародних стандартів у реалізації внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні	148
3.2. Зарубіжний досвід реалізації засади внутрішньої незалежності судді	169

3.3. Напрями вдосконалення заходів забезпечення внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні	188
Висновки до розділу 3	209
ВИСНОВКИ	214
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	220
ДОДАТКИ	248

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Відповідно до статті 126 Конституції України незалежність і недоторканність судді гарантовано Конституцією й законами України. А вплив на суддю в будь-який спосіб заборонено. Засаду незалежності суддів закріплено й у Законі України «Про судоустрій та статус суддів» і в Кодексі суддівської етики. Традиційно незалежність суддів як внутрішню, так і зовнішню тлумачать як пріоритетний атрибут правової та демократичної держави. Забезпечення реальної незалежності суддів стало рішучим пунктом судової та антикорупційної реформ. Водночас поширеність корупційних практик, корпоратизація судової влади, фаворитизм і навіть стрімкий розвиток інформаційних технологій можуть негативно впливати на реалізацію засади внутрішньої незалежності судді. Особливий науковий інтерес, безперечно, становить внутрішня незалежність судді адміністративного суду як засада здійснення саме адміністративного судочинства в Україні. Адже адміністративне судочинство здійснюється у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, а отже, загроза зовнішнього та внутрішнього впливу на суддю зростає. Внутрішня незалежність суддів адміністративного суду має значущий вплив на правову стабільність і захист прав громадян та суб'єктів владних повноважень.

Крім того, правовий режим воєнного стану, а отже, побоювання суддів за свою безпеку також опосередковано може впливати на їхню внутрішню незалежність. А євроінтеграційні процеси в Україні вимагають погодження її законодавства із законодавством Європейського Союзу, а отже, перегляду та стандартизації засади внутрішньої незалежності судді.

Висока довіра громадськості до судової системи є важливою для легітимності та ефективності правосуддя, а гарантування внутрішньої незалежності суддів сприяє підвищенню довіри громадськості.

Отже, тема дослідження є актуальною, оскільки вона вписується в ширший контекст реформ судової системи та є важливим аспектом утвердження правової держави в Україні.

Вагомий внесок у дослідження внутрішньої незалежності судді адміністративного суду як засади здійснення адміністративного судочинства в Україні зробили такі вчені: P.-A. Albrecht, J. Thomas, L. Armytage, J. Daci, P. Filipek, T. Konstadinides, E. S. Minu, T. Sourdin, D. Vageshwari, Є. Блажівський, О. Гончаренко, В. Городовенко, В. Гринюк, С. Дідик, В. Дмитрух, В. Єгорова, С. Жуков, Г. Зуб, О. Калужна, С. Книженко, Д. Когут, М. Козюбра, О. Святоцький, Р. Козяр, О. Корчинський, А. Кошман, О. Кравченко, О. Крижова, В. Кройтор, Я. Ленгер, П. Луцюк, Н. Мамченко, А. Марцинкевич, М. Москаленко, О. Овчаренко, У. Олексій, Ю. Полянський, С. Прилуцький, В. Сердюк, В. Скрипченко, Я. Скромний, С. Череватий, С. Чорна, А. Шевченко та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, ухвалених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019; Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки, затвердженої Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 року, Стратегії реформування державного управління України на 2022–2025 роки, ухваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 року № 831-р; науково-дослідної теми Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету «Концептуальні засади реформування системи правоохоронних органів у сучасних умовах трансформації нагляду і контролю щодо забезпечення економічної безпеки України» (номер державної реєстрації – 0120U100474). Тему дисертації затверджено вченою радою Сумського державного університету (протокол № 5 від 17 листопада 2022 р.).

Мета й завдання дослідження. Метою роботи є системний і комплексний аналіз важливості та впливу внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні на правосуддя в контексті української правової системи та на основі цього аналізу формування напрямів удосконалення заходів забезпечення внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні.

Для досягнення зазначеної мети в дисертаційному дослідженні необхідно було виконати такі основні *завдання*:

- охарактеризувати поняття та види незалежності судді адміністративного суду в Україні;
- охарактеризувати поняття та ступінь реалізації внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні;
- вивчити організаційно-правові та фінансові гарантії забезпечення реалізації внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні;
- дослідити процесуальні та етичні гарантії забезпечення реалізації внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні;
- дослідити юридичну відповідальність суддів адміністративних судів за порушення засади внутрішньої незалежності під час відправлення правосуддя;
- визначити роль і значення міжнародних стандартів у реалізації внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні;
- узагальнити зарубіжний досвід реалізації засади внутрішньої незалежності судді та запропонувати окремі позитивні зарубіжні практики для запозичення;
- сформулювати напрями вдосконалення заходів забезпечення внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері відправлення правосуддя в адміністративних справах.

Предметом дослідження є внутрішня незалежність судді адміністративного суду як засада здійснення адміністративного судочинства в Україні.

Методи дослідження. Методологію дослідження утворено симбіотивним компонуванням загальнонаукових і спеціально-наукових підходів і методів. Дослідження ґрунтуються на використанні загальнонаукового діалектичного методу як основи методологічного підґрунтя. Цей метод дозволяє проаналізувати внутрішню незалежність суддів адміністративного суду як засаду здійснення адміністративного судочинства в Україні з позиції взаємозв'язку соціальних і юридичних чинників, які є гарантіями його реалізації та впливають на ефективність механізму втілення цього принципу у всіх розділах роботи. Крім того, для розуміння природи та сутності внутрішньої незалежності судді адміністративного суду та формування гарантійного механізму для її забезпечення було використано важливі методи дослідження. Серед них такі: системно-структурний (підрозділ 1.1), гносеологічний (підрозділ 1.2); порівняльно-правовий (підрозділ 3.2), логіко-юридичний і логіко-семантичний методи (підрозділи 2.1 та 2.2), а також методи моделювання та класифікації (підрозділи 2.3, 3.1, 3.2). Спеціальні методи дослідження містили в собі використання статистичних і конкретно-соціологічних методів (підрозділи 2.1, 2.2, 3.2). Ці методи було використано для узагальнення емпіричного матеріалу. Також ці методи було використано для виявлення тенденцій можливих змін у сприйнятті громадськістю цієї сфери влади.

Нормативною основою дослідження є Конституція України, кодифіковані нормативно-правові акти, закони й підзаконні акти, норми яких прямо чи опосередковано торкаються питання внутрішньої незалежності судді адміністративного суду як засади здійснення адміністративного судочинства в Україні. Інформаційну та емпіричну основу дослідження становлять узагальнення практики діяльності правоохоронних органів, судових органів, довідкові видання, статистичні матеріали, а також власний практичний досвід.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших комплексних адміністративно-правових досліджень внутрішньої незалежності судді адміністративного суду як засади здійснення адміністративного судочинства в Україні. Автором запропоновано низку положень, висновків, пропозицій і рекомендацій, що відображають особистий внесок здобувача у висвітленні досліджуваної проблеми:

уперше:

– запропоновано класифікацію організаційно-правових гарантій забезпечення реалізації внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні за такими проявами: гарантії під час навчання та підготовки суддів, гарантії повноважень, гарантії щодо забезпечення адекватними ресурсами та інфраструктурою, гарантії щодо судового імунітету та гарантії щодо судових дисциплінарних процедур;

– запропоновано перелік етичних гарантій забезпечення реалізації внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні: наявність етичних кодексів поведінки суддів, високий професійний рівень суддів, «прозорість» діяльності;

– визначено напрями вдосконалення реалізації засади внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні в умовах євроінтеграції, диджиталізації, викликів воєнного стану та повоєнного відновлення;

удосконалено:

– підхід до визначення поняття «внутрішня незалежність судді адміністративного суду в Україні», під якою пропонується розуміти здатність суддів належно виконувати свої обов'язки, зокрема самостійно та неупереджено вирішувати кожну справу по суті, без впливу чи неправомірного контролю з боку голови суду, інших суддів, працівників апарату суду та учасників судового процесу;

– учення про взаємозв'язок між незалежністю судді та юридичною відповідальністю, який полягає в тому, що незалежність судді є важливою

передумовою для незалежного відправлення правосуддя суддею адміністративного суду, а юридична відповідальність є необхідною для забезпечення дотримання законів і відповідності дій суддів вимогам справедливості та законності;

– учення про адаптивність зарубіжного досвіду Сполучених Штатів Америки, Великої Британії, Федеративної Республіки Німеччина та Республіки Італія щодо забезпечення реалізації засади внутрішньої незалежності суддів з урахуванням пріоритетності місцевої відповідності та специфічних викликів для України, зокрема потенційного членства в Європейському Союзі, воєнного стану, повоєнного відновлення;

набули подальшого розвитку:

– учення про співвідношення засади внутрішньої незалежності судді із засадою ухвалення суддею рішення на основі внутрішнього переконання, згідно з яким незалежність судді забезпечує, що його внутрішнє переконання, формується в умовах вільного та неупередженого судочинства, де суддя може ухвалювати рішення на основі закону та доказів, без сторонніх впливів;

– учення про види способів впливу на внутрішню незалежність судді адміністративного суду в Україні, які запропоновано класифікувати за проявами (простий, кваліфікований, із використанням свого службового становища), за суб'єктами реалізації впливу на суддю (адміністративно-владний вплив, вплив, що реалізують інші судді чи працівники апарату суду, вплив із боку інших учасників судового процесу); за формою реалізації (персональний, дистанційний); за регулярністю здійснення (у конкретній справі, несистематичний організований, систематичний);

– учення про роль міжнародних стандартів у забезпеченні внутрішньої незалежності суддів адміністративних судів в Україні, що передбачає впровадження стандартів етики, кодексів поведінки, гарантій захисту від впливу, а також процедур оцінювання та кар'єрного розвитку.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки і пропозиції може бути використано:

– у науково-дослідній сфері – як основа для подальших теоретико-правових досліджень, присвячених засадам здійснення судочинства в Україні (акт впровадження Сумського державного університету);

– правозастосовній діяльності – як основа для удосконалення діяльності Сумського окружного адміністративного суду (довідка Сумського окружного адміністративного суду та Територіального управління Державної судової адміністрації України в Сумській області);

– освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Адміністративне право», «Судові, правоохоронні органи та органи юстиції України».

Апробація матеріалів дисертації. Теоретичні положення дисертації, висновки та рекомендації оприлюднено на таких конференціях: Актуальні проблеми приватного та публічного права (м. Харків, 31 березня 2023 р.); Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану (м. Чернігів, 25–26 квітня 2023 р.); Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів (м. Суми, 18–19 травня 2023 р.); Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі (м. Одеса, 19 квітня 2024 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи викладено в п'яти наукових статтях та чотирьох тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, які поділені на дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 252 сторінки, з них основного тексту – 194 сторінок, 3 таблиці та 6 рисунків. Список використаних джерел складається із 245 найменувань і займає 29 сторінок, додатки розміщено на 6 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСАДИ ВНУТРІШНЬОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ В УКРАЇНІ

1.1. Поняття та види незалежності судді адміністративного суду в Україні

Основою дослідження завжди є вивчення теоретичних, зокрема термінологічних, а також легальних засад із того чи іншого питання. Саме тому вважаємо за необхідне розпочати наше дослідження з вивчення понятійно-категоріального апарату, насамперед поняття «засади» або «принципи», що в контексті цього дослідження є основним. На нашу думку, ці поняття є синонімами й не мають суттєвих сутнісних відмінностей, тому в контексті цього дослідження будемо вживати обидва поняття.

Важливість правових принципів (засад) як одного з найважливіших джерел права чітко визнано й підкреслено в теорії права. Проте поняття правового принципу досі є спірним і для багатьох незрозумілим [14, с. 114]. Різноманітне сприйняття терміна «принцип», або «засада», стосується різних сутнісних проявів. Так, це поняття можна тлумачити крізь професійну призму, а саме беручи до уваги професію особи, яка тлумачить термін: науковець (доктринальне використання), суддя (юриспруденційне використання) і законодавець (законодавче використання). У розмовній італійській мові «*principio*» використовують як синонім «початку». В інших випадках термін «засада» використовують як синонім фундаментальної цінності. Це питання принципу як елемент основного поняття (принципи етики, математики, фізики тощо) або як прогресивна абстракція, узагальнена із серії даних і окремих випадків. Юристи використовують вираз «принцип» у різних контекстах: як елемент дисципліни (принцип приватних прав), як цінність (принцип

правильності), як інструмент (принцип суперечності), але насамперед як абстрактне правило, застосовуване до певних конкретних випадків [4].

На нашу думку, треба підтримати тезу про ідеальність правових принципів і підкреслити, що вони є свідченням закономірностей розвитку права як явища. Загалом у теорії права принципи традиційно розглядають як найбільш загальні вимоги до суспільних відносин і їхніх учасників, а також як першокерівні принципи, вихідні положення, що виражають сутність права і впливають з ідей справедливості та свободи, визначають загальний напрям і найважливіші ознаки чинної системи права [110, с. 197].

Порівняно з правовими нормами, що відповідають тій чи іншій епосі, певному історичному періоду, правові принципи є більш стійкими, вони є незмінними протягом тривалого часу, через принципи розкривається зміст права, суть, його основи, закономірності суспільного життя, тенденції та потреби [71, с. 18].

Стосовно різновидів принципів права, то в наукових джерелах викладено безліч класифікацій на основі різних підстав. Ми пропонуємо проаналізувати окремі з них. По-перше, принципи розрізняють за джерелом їхнього закріплення, а саме: міжнародні та національні.

Принципи права не належать законодавству жодної країни чи законодавству будь-якого конкретного історичного періоду. Вони сягають корінням у всю історію права. Треба зауважити, що формулювання деяких принципів походить із римського права. Ці принципи формували свою сутність протягом історії права й застосовувалися в різних історичних умовах, що свідчить про певну закономірність. Принципи ґрунтуються не на соціальному порядку, а на правовій системі з її демократичною та гуманістичною спрямованістю. Тоталітарні режими або взагалі заперечували право як явище, відкидали його й поклалися на відкриту тиранію, або лише визнавали право та його принципи на словах, але насправді зневажали їх. У правових засадах міститься демократична й гуманістична традиція, історична наступність права [111, с. 24].

Правові принципи були включені як джерело міжнародного права, щоб дозволити міжнародному праву бути узгодженою правовою системою, а не простою «сукупністю правових норм», на які держави прямо погодилися. Відповідно, характер, обсяг і критерії визначення принципів права в кінцевому підсумку визначено системними потребами міжнародного права. Через структурну різницю між міжнародним правом і внутрішніми правовими системами принципи відрізняються від справедливості або санкціонування судової законотворчості, які існують у деяких внутрішніх правових системах. У міжнародному праві це джерело має ґрунтуватися на об'єктивних фактах і репрезентувати світову спільноту. Інакше кажучи, формулювання «принципів права, визнаних цивілізованими націями» не тільки допускає певну міру гнучкості щодо згоди держави, але, що, можливо важливіше, воно обмежує свободу дій суддів [45, с. 230].

Загальновизнані принципи й норми міжнародного права закріплено в Статуті Організації Об'єднаних Націй і Статуті Міжнародного суду Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 р. [219], у Віденській конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. [90], у Декларації про принципи міжнародного права від 24 жовтня 1970 р. [98] та у Віденській конвенції про право договорів між державами й міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями від 21 березня 1986 р. [89].

Ці міжнародно-правові акти закріпили сім основних загальновизнаних принципів міжнародного права, а саме:

- 1) незастосування сили або загрози силою;
- 2) мирне вирішення міжнародних спорів;
- 3) невтручання у справи, що належать до внутрішньої компетенції держави;
- 4) співробітництво між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй;
- 5) рівноправність і самовизначення народів;
- 6) суверенна рівність держав;

7) добросовісне дотримання міжнародних зобов'язань.

Згодом міжнародне співтовариство в Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. сформулювало та закріпило три додаткові принципи: територіальна цілісність держави; непорушність державних кордонів; загальне визнання й захист прав людини [78, с. 160].

Стосовно національних правових принципів, то їхній перелік має свої сутнісні особливості в різних правових системах, він є конкретно-історичним, визначений правовими традиціями, рівнем розвитку демократії і ґрунтується на потребах та інтересах суб'єктів їхнього тлумачення. Способи «виникнення» принципів у національних правових системах можуть бути різними:

1) принципи-приписи, які встановлюються в правових нормах, що містяться в положеннях законів і нормативно-правових договорів, тобто є узаконеними в тексті;

2) впливають зі змісту законодавства;

3) сформульовані (здебільшого судовою) юридичною практикою (наприклад, «давайте також вислухаємо іншу сторону») [211, с. 386].

Ці принципи можуть бути закріплені в Конституції України, наприклад, принцип законності, принцип верховенства права, принцип рівності громадян перед законом і судом, принцип здійснення правосуддя виключно судом. Крім того, національні правові принципи можуть бути зафіксовані у профільних нормативно-правових актах. Зважаючи на предмет нашого дослідження, особливу увагу варто звернути на Закон України «Про судоустрій та статус суддів», у якому закріплено фундаментальні правові принципи, що стосуються процесу відправлення правосуддя.

Згідно з другою підставою (сферою дії) принципи права бувають загальні, галузеві, міжгалузеві та принципи окремих правових інститутів. Загальні принципи права Т. Фулей пропонує називати загальнолюдськими (загальноцивілізаційними) принципами права. Учена наголошує, що ці принципи закріплено в позитивному праві, вони є його універсальними нормативними положеннями, виробленими людством як глобальною

макроцивілізаційною системою. Такі принципи об'єктивно зумовлено потребами та рівнем розвитку людської цивілізації і втілюють її кращі досягнення у правовій сфері, визначають сутність і спрямованість правового регулювання та придатні для використання в усіх юрисдикціях.

Загальноправові принципи характеризуються трьома групами рис: по-перше, загальними рисами права як регулятора суспільних відносин, по-друге, рисами, властивими правовим принципам як особливому правовому явищу, і, по-третє, рисами, притаманними лише їм, зокрема загальноцивілізаційна обумовленість і визначальність [227, с. 176.].

Щодо галузевих правових принципів, то вони є характерними для певної конкретної галузі. Наприклад, такі принципи адміністративного судочинства закріплено в частині 3 статті 2 Кодексу адміністративного судочинства України: 1) верховенство права; 2) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; 3) гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; 4) змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі; 5) обов'язковість судового рішення; 6) забезпечення права на апеляційний перегляд справи; 7) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом; 8) розумність строків розгляду справи судом; 9) неприпустимість зловживання процесуальними правами; 10) відшкодування судових витрат фізичних і юридичних осіб, на користь яких ухвалено судові рішення [128].

Особливе значення в контексті дослідження принципів, що характерні для процесу правосуддя, має зарубіжний досвід. Адже, наприклад, у юрисдикціях загального права юристи-практики розглядають чинні судові рішення (прецеденти) як джерело права. Цитування справ, посилення на юридичні прецеденти є важливим інструментом аргументації, що дозволяє юристам сформулювати та подати свої аргументи переконливо. Ця практика походить від доктрини *stare decisis*, яку можна перекласти з латинської як «підтримувати вирішені справи». Професіонал із права прагне встановити

відповідний закон у поточній справі; для цього він повинен вивчити прецеденти, щоб встановити, які правові принципи були застосовані до моделей фактів, подібних до поточної справи, щоб вирішити прецедент. Цитати з чинної судової практики використовують для ілюстрації правових принципів і фактів, які визначають умови застосування правових принципів у поточній справі. Аналіз таких цитувань може допомогти юристам-практикам визначити, які принципи були застосовані в певній справі та які факти були обрані як «суттєві» факти справи, тобто факти, які вплинули на рішення та які є вирішальними для встановлення подібності між двома справами. Немає чіткого посібника щодо того, як визначити закон, який міститься в рішеннях загального права, тому очікується, що фахівці з права ознайомляться з якомога більшою кількістю відповідних рішень, щоб зробити обґрунтовані прогнози щодо результату поточної справи. Рішення, винесені судами, є обов'язковими до виконання й тому можуть надати корисну інформацію для юристів. Інформація, яка входить у наведені справи, містить правові принципи та факти, які використовують для обґрунтування рішення. В оптимальному варіанті фахівець із права знаходить цитовану справу з тими самими фактами та правовими принципами й тому може стверджувати, що рішення щодо поточної справи має бути рішенням прецеденту; так само протилежна сторона може ідентифікувати прецеденти з протилежними принципами, щоб стверджувати, що рішення має бути іншим. Зазвичай, зважаючи на те, що дві справи навряд чи будуть ідентичними з усіх боків, юристи повинні розглянути низку прецедентів, кожен із яких висвітлює певні факти та правові принципи, які підтверджують їхні аргументи (або можуть бути використані для аргументації проти опозиції). Тому важливо, щоб кожна сторона в судовому спорі визначила відповідну базу справ, яка підтверджує правові претензії, заявлені під час правових суперечок. Оскільки сукупність загального права постійно зростає, аналіз людських цитат є складним, а також потребує знань і часу [47, с. 124]. Отже, у державах загальної правової системи суди самі можуть створювати правові принципи у процесі правосуддя.

Міжгалузеві правові принципи – це найбільш загальні та стабільні вимоги, що притаманні декільком галузям права, визначають їхній характер і напрями подальшого розвитку. Наприклад, у процесуальних галузях права є такі спільні принципи, як змагальність сторін, відкритість судового процесу, незалежність суду, обґрунтованість положень тощо. До міжгалузевих також варто віднести принцип винної відповідальності та принцип неможливості притягнення двічі до одного виду відповідальності за одне й те ж саме протиправне діяння [92].

Принципи інституту права становлять окрему групу правових принципів, які відображені в правових джерелах. Отже, принципи правового інституту є їхніми правовими основами, закладеними в правових джерелах, об'єднують і визначають спрямованість нормативно-правових уточнень у їхніх межах [143, с. 23]. Наприклад, у Кодексі суддівської етики визначено, що усвідомлюючи значущість своєї місії, з метою зміцнення та підтримки довіри суспільства до судової влади судді України вважають, що зобов'язані демонструвати і пропагувати високі стандарти поведінки, у зв'язку з чим добровільно беруть на себе більш істотні обмеження, пов'язані з дотриманням етичних норм як у поведінці під час здійснення правосуддя, так і в позасудовій поведінці. Зокрема сформовано дві групи інституційних принципів, а саме:

1) принципи поведінки судді під час здійснення правосуддя (суддя повинен уникати позапроцесуальних відносин з одним із учасників процесу або його представником у справі за відсутності інших учасників процесу; суддя не може робити публічних заяв, коментувати в засобах масової інформації справи, які перебувають у провадженні суду, та піддавати сумніву судові рішення, що набрали чинності. Суддя не має права розголошувати інформацію, що стала йому відомою у зв'язку з розглядом справи);

2) особливості позасудової поведінки суддів (участь судді в соціальних мережах, інтернет-форумах і застосування ним інших форм спілкування в мережі «Інтернет» є допустимими, проте суддя може розміщувати, коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету судді та

судової влади; суддя не може належати до політичних партій і професійних спілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої. Суддя повинен надавати пріоритет здійсненню правосуддя над усіма іншими видами діяльності) [176].

Наступним кроком нашого дослідження має стати характеристика сутнісних ознак правових принципів. Першою з них є їхня нормативність, тобто правові принципи в Україні мають бути встановлені нормативно і, відповідно, не можуть існувати без свого зовнішнього вираження – нормативно-правового акта. Нормативність правових принципів також важлива для того, щоб природно-правові принципи набули реальних прагматичних рис. Науковці, орієнтуючись на нормативно закріплені правові принципи, по-різному визначали рівні такого закріплення. Адже деякі дослідники вважали, що закріплення правових принципів можливе не тільки безпосередньо в законодавчому акті, але й опосередковано. Отже, під правовими принципами йшлося про такі, які можуть бути закріплені в загальних правових нормах (нормативних принципах), конституціях, преамбулах законів, кодексів або являти собою власне право і пронизувати внутрішній зміст правових норм. Інші ж правознавці, обмірковуючи правові принципи, не акцентують увагу на їхньому нормативному закріпленні, оскільки трактують їх як базові ідеї, що визначають конкретну галузь права [70, с. 71].

Друга ознака правових принципів – це їхній регуляторний характер, оскільки правові принципи передують виникненню того чи іншого виду правового регулювання і значною мірою визначають це через свій нормативний характер. Це й визначає їхню схожість. Лише сформульований нині в умовах становлення правової держави і громадянського суспільства загальний правовий принцип «дозволено все, що прямо не заборонено законом» уможливив існування загальнодозволеного типу правового

регулювання. І принцип «заборонено все, що прямо не дозволено законом» став основою загальнозабороноподібного правового регулювання [171].

Третьою сутнісною ознакою принципів права є їхня об'єктивна зумовленість. Об'єктивна зумовленість правових принципів, що також є їхнього характеристикою, тлумачиться як відповідність сутності суспільних відносин економічним, політичним та ідеологічним процесам, що відбуваються в суспільстві. Тобто правові принципи – це ті правові явища, які безпосередньо пов'язують зміст права з його соціальними основами, – тими закономірностями суспільного життя, на яких цей правопорядок будується і які він закріплює. Ця залежність визначає характер законодавства, зміст правових норм, способи і прийоми правозастосування. Наприклад, такий загальносоціальний принцип організації політичної влади, як принцип народовладдя, зумовлює наявність такого принципу правотворчості, як активна й широка участь народу та його представників у законодавчих органах держави. Указана зумовленість дозволяє принципам скласти сутність права, сутнісні риси та особливості правової системи чи інших соціальних систем [76, с. 217].

Розглянувши зміст поняття, види та ознаки правових принципів, загалом пропонуємо зосередити увагу на одному з основоположних принципів судочинства – принципі незалежності судів. Важливість і значущість саме цього принципу підтверджено тим, що він закріплений в Основному Законі нашої держави. Так, згідно зі статтею 126 Конституції України незалежність і недоторканність судді гарантовано Конституцією та законами України. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» у статті 6 конкретизує це положення та наголошує, що, здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції та законів України і на засадах верховенства права. Звернення до суду громадян, організацій чи посадових осіб, які відповідно до закону не є учасниками судового процесу, щодо розгляду конкретних справ суд не розглядає, якщо інше не передбачено законом. Втручання у здійснення

правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання й поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб із метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень заборонені і мають наслідком відповідальність, установлену законом. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їхні посадові особи повинні утримуватися від заяв і дій, що можуть підірвати незалежність судової влади. Для захисту професійних інтересів суддів і вирішення питань внутрішньої діяльності судів, відповідно до цього Закону, діє суддівське самоврядування [185].

Зважаючи на важливість цього принципу, зауважимо, що він був предметом наукового аналізу багатьох учених. Якщо аналізувати позиції зарубіжних вчених, то Франс ван Дейк відзначає, що незалежність є основним принципом і цінністю судової системи, а також мірилом її ефективності. Це виражено в багатьох основних документах. Функція незалежності впливає з розподілу влади між гілками держави для захисту громадян у суперечках із державою. Однак наголос на незалежності також впливає із сенсів існування судової влади, щоб справедливо вирішувати будь-які спори переважно в умовах конфронтації. Суди ухвалюють далекосяжні рішення щодо людей і їхніх життів. Сторони, часто дуже нерівні в ресурсах і владі, не погоджуються і сваряться, часто в дуже напруженій та емоційній атмосфері. Інакше кажучи, вони хочуть виграти (або принаймні не програти) і часто готові йти на крайнощі, щоб досягти цього. Цей конфронтаційний аспект відрізняє судову систему від більшості інших професійних організацій і ставить незалежність судді на перший план. Суддя не може бути ефективним арбітром, якщо він не є незалежним і неупередженим, і сторони вважають його саме таким [19, с. 21].

Однак, як влучно зауважує Дж. Лоундс, принцип незалежності судової влади означає більше, ніж просто поняття неупередженості: він вимагає, щоб існувало середовище, яке гарантує, що судова влада виконує свою «центральну, відмінну функцію, якою є незалежне та неупереджене судове

рішення, і сприймається як така, що виконує цю важливу функцію. Це в першу чергу «позначає відносини між судовою владою та двома іншими гілками влади, які служать для забезпечення того, щоб суд функціонував і сприймався як функціонуючий неупереджено». Важливо зазначити, що принцип незалежності судової влади стосується не лише спроможності (як фактичної, так і уявної) судової влади у структурі уряду виконувати свою судову функцію як третьої руки уряду, але й поширюється на здатність виконувати цю функцію без будь-якого зовнішнього впливу, зокрема інших членів судової системи. Судова незалежність, крім незалежності суддів, передбачає й незалежність судових службовців один від одного [33, с. 27].

Незалежність означає бути вільним від інтересів держави, тобто виконавчої та законодавчої влади, і від сторін у будь-якому спорі. Під час розгляду питання про те, чи є судді (і, отже, суди) незалежними, відповідними чинниками є спосіб призначення судді, тривалість терміну повноважень, гарантії проти зовнішнього тиску та видимість незалежності. У судовій системі є й інші нюанси, наприклад, як завадити молодшим суддям підкорятися більш старшим колегам, сподіваючись на кар'єрне зростання. Ці питання вирішують різні режими по-різному. Усі вони більшою чи меншою мірою сприяють фактичній судовій незалежності, тобто свободі судді вирішувати справу вільно та справедливо [24].

Неупередженість тісно пов'язана з незалежністю. Знову ж таки, принципово важливо, щоб суддя вирішував справу на основі наявних доказів, вільних від впливу, упередженості чи неупередженості незалежно від того, фактичні чи очевидні докази. Зазвичай судді під час вступу на посаду складають присягу. Наприклад, у Великій Британії це означає відправляти правосуддя «без страху чи прихильності, прихильності чи злого бажання». Існують суб'єктивні критерії (які виникають через упередженість чи неупередженість конкретного судді) та об'єктивні критерії (чи забезпечує склад суду достатню гарантію неупередженості) для оцінювання неупередженості. Ці підходи можуть зливатися в тому чи іншому разі.

Прикладом цього була справа Піночета у Великій Британії, де Палата лордів скасувала винесене нею рішення на тій підставі, що один із залучених суддів мав зв'язок з організацією, що проводила передвиборчу кампанію, що, очевидно, поставило під загрозу його незалежність. З цього випливає, що судді повинні розкривати будь-яку особисту зацікавленість у будь-якій справі, у якій їхня неупередженість може бути під сумнівом, і якщо необхідно, самовідводитися [24].

Щодо позиції вітчизняних науковців, то один із видатних конституціоналістів В. Копейчиков стверджував, що незалежність суддів виявляється в тому, що вони лише підкоряються закону й чинити на них будь-який вплив є абсолютно неприйнятним [166, с. 171].

Основоположник української конституційно-правової доктрини В. Погорілко слушно наголосив, що незалежність суддів є важливою умовою незалежності та авторитету судової влади, здатності об'єктивно здійснювати правосуддя, захищати права й законні інтереси громадян із повним дотриманням закону [131, с. 568].

В. Чорнобук вважає, що забезпечення незалежності суддів має відбуватися за допомогою гарантування дійсної економічної незалежності судової гілки влади. Йдеться про матеріально-технічне забезпечення судів, належну оплату праці суддів і працівників судового апарату, створення належних умов для учасників судового процесу [233, с. 44].

За переконаннями М. Козюбри, незалежність суддів не є привілеєм судової влади, а одним із найважливіших досягнень людської культури та цивілізації. Рівень реалізації судової незалежності є своєрідним лакмусовим папірцем рівня цивілізованості, державної демократії, установлення верховенства права [129, с. 60].

О. Крижова зосереджує увагу на незалежності суддів як частині незалежності судової системи загалом і наголошує, що незалежність судової влади та суддів – одна з найважливіших європейських правових норм, яка безпосередньо пов'язана з утвердженням верховенства права та закріплена в

європейських національних і наднаціональних правових джерелах. Обов'язковими складовими незалежності судової влади є незалежність судової влади від інших органів державної влади, незалежність судді в системі судоустрою та за її межами під час здійснення правосуддя, відповідальність кожного судді та органу судової влади, матеріально-технічне та людське забезпечення для відправлення правосуддя [138, с. 15].

Аналізуючи незалежність суддів у контексті її позиціонування як правової та соціальної цінності, Ю. Полянський стверджує, що принцип незалежності суддів є одним із найважливіших принципів судової системи щодо статусу суддів під час розгляду конкретних справ у суді [170, с. 80].

Проте, незважаючи на численні тлумачення незалежності суддів, її проявів та атрибутів, важливо пам'ятати, що вона не є абсолютною, а обмежується законом, процесуальними межами, у яких здійснюється судова влада. Незалежність суддів є правомірною лише під час здійснення процесуальної діяльності судді. Термін «незалежність» законодавець використовує лише під час опису складових статусу судді, коли йдеться про повноваження судді у здійсненні судочинства, тобто процесуальний аспект судової діяльності. Принцип незалежності судді не діє поза судом, основним розглядом справи. До змісту незалежності суддів також входить елемент особистої незалежності суддів (тобто наявність у судді певних морально-психологічних якостей, які сприяють реалізації права судді самостійно вирішувати справу). Незалежність судді передбачає незалежність як від зовнішнього (від чинників поза судовою системою), так і внутрішнього (від чинників у самій судовій системі) впливу на процес ухвалення суддею рішення у справі [197, с. 149].

На нашу думку, ця позиція є цілком раціональною, оскільки кожне право чи додаткова гарантія завжди межують зі спокусою їхнього порушення. А порушення суддею своєї незалежності неминуче впливає на порушення прав і законних інтересів не лише окремих громадян, оскільки загалом дискредитує факт довіри до судової системи. А отже, нівелює тезу «про правову державу

Україну», адже не може держава бути правовою, якщо проблема довіри до судової системи має системний і глибинний характер.

Отже, незалежність судді є однією з основних вимог демократичної правової держави, що можна досягнути за допомогою: 1) відокремлення судів від інших органів влади; гарантія їхнього бюджетного фінансування; 2) право громадян на доступ до суду та заборона іншим органам влади обмежувати це право; 3) гарантія оплати праці суддів; 4) процесуальні гарантії розгляду справ, свобода оцінювання доказів. Ця фундаментальна вимога не має абсолютного характеру, оскільки систему судоустрою, принципи судоустрою, обсяг повноважень судів визначають закони [101, с. 356].

Наступним важливим етапом нашого дослідження є визначення складових елементів незалежності суду. С. Тимченко переконаний, що незалежність суддів складається з таких елементів: 1) зовнішня незалежність (незалежність від впливу зовнішніх чинників, насамперед законодавчої і виконавчої влади); 2) внутрішній компонент незалежності (незалежність від чинників впливу власне судової системи); 3) моральна незалежність суддів; 4) безумовна підпорядкованість суддів закону [224, с. 45].

На думку Н. Шульгач, незалежність судді передбачає незалежність як від зовнішнього (від чинників, що перебувають за межами судової системи), так і внутрішнього (від чинників усередині власне судової системи) впливу на процес ухвалення суддею рішення у справі [237, с. 227].

Зовнішня незалежність означає незалежність судової влади від політичної (виконавчої та законодавчої) та всіх інших позасудових органів. Незважаючи на те, що між судовою владою та політикою (зокрема виконавчою владою) обов'язково має існувати певний зв'язок, як зазначено в коментарі до Бангалорських принципів, «такі відносини не повинні заважати свободі судової влади вирішувати індивідуальні суперечки і закону підтримувати та цінувати Конституцію» [68].

Внутрішня незалежність зосереджена на гарантіях, спрямованих на захист окремих суддів від неправомірного тиску з боку судової влади: з боку

інших суддів і, насамперед, з боку високопоставлених суддів. Судді вищого рангу можуть, наприклад, здійснювати нагляд за адміністрацією судів (залежно від організації судової системи), але вони ніяк не повинні впливати на суть ухвалення рішень суддями [205, с. 554].

Інституційна незалежність як частина внутрішньої незалежності стосується інституційних і правових механізмів, розроблених державою *ex ante* для захисту суддів від неналежного тиску та впливу. З цього погляду, найважливіші чинники стосуються способу найму, оцінювання та дисциплінарної відповідальності суддів, управління судовою владою та управління судами. Зазвичай ці аспекти регулює Конституція або спеціальні закони про судоустрій. Однак фактом є те, що інституційна незалежність може діяти по-різному залежно від контексту, у якому вона діє, і сама собою не гарантує, що судді дійсно поведуться незалежно. Тому необхідно враховувати не лише інституційні конструкції, а й конкретну поведінку суддів. Це питання стосується індивідуальної незалежності суддів, тобто їхнього душевного стану та конкретної поведінки, що залежить, серед іншого, від їхньої професійної соціалізації та від того, як вони інтерналізували професійні цінності. Хоча інституційна незалежність є необхідною умовою індивідуальної незалежності, ці дві концепції відрізняються. Потрібні обидва виміри: як окремий суддя, так і суд мають бути незалежними та сприйматися як незалежні. Як зазначено в коментарі до Бангалорських принципів: «Окремий суддя може мати такий стан розуму, але якщо суд, який він або вона очолює, не є незалежним від інших гілок влади в тому, що є суттєвим для його функцій, суддям не можна сказати, що вони незалежні» [53].

На нашу думку, структурними елементами незалежності судді є зовнішня незалежність, тобто незалежність від інших гілок влади, службових і посадових осіб, незалежність від політичних сил і переконань судді. Стосовно внутрішньої незалежності, то нею є незалежність від «внутрішніх» негативних і «позитивних чинників» (конфлікту інтересів, незалежності від голови суду та інших впливових суддів).

У контексті дослідження принципу незалежності суддів важливим, на нашу думку, є з'ясування співвідношення принципу незалежності суддів і винесення рішення на основі внутрішнього переконання. Згідно зі словником української мови переконання – це дія зі значенням «переконати, переконувати»; тверда впевненість, певність у чому-небудь; віра у щось; тверда, міцно усталена думка про що-небудь, погляд на щось [215].

Відповідно до частини 1 статті 90 Кодексу адміністративного судочинства України суд оцінює докази, які є у справі, за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на їхньому безпосередньому, всебічному, повному та об'єктивному дослідженні [128].

С. Фурса наголошує, що внутрішнє переконання судді – це неусвідомлене враження, неконтрольоване відчуття, а впевненість у правильності своїх висновків, які лежать в основі судового рішення [228, с. 349]

На думку О. Смургіна, внутрішнє переконання внаслідок оцінювання доказів – це впевненість у правильності своїх висновків про адекватність, допустимість, достовірність і достатність доказів, а також у правильності зроблених на їхній основі висновків про наявність чи відсутність певних фактичних обставин. Цей аспект внутрішнього переконання варто трактувати з двох поглядів: по-перше, щодо доказів, по-друге, щодо висновків про походження шуканих фактів. Докази підлягають оцінюванню. Щодо них, як наслідок, спрацьовує внутрішня переконаність у кожній справі. Але не в усіх випадках оцінювання доказів призводить до переконання в істинності отриманих знань, у наявності чи неіснуванні фактів об'єктивної дійсності [216].

На думку І. Серкевич та Ю. Лісичина, внутрішнє переконання є суб'єктивно-об'єктивною категорією. Суб'єктивна сторона полягає в тому, що, по-перше, це суто індивідуальний результат пізнавальної діяльності конкретної людини. Віра є якісно особливим станом свідомості, який за своєю природою не може бути легко досягнутим ззовні, не може бути колективним, оскільки його обов'язково повинен здійснювати сам суб'єкт. Завдяки творчому та інтелектуальному управлінню знаннями на основі професійної

практики суб'єкт перетворює знання у свої переконання. Крім того, у цей процес залучено всі сторони його психіки, інтереси й погляди, спосіб мислення, моральні ідеали, сила волі, риси характеру, темперамент – усі індивідуальні особистісні риси, які надають переконанню емоційного забарвлення. А по-друге, суб'єктивний характер має безпосередній ідеальний образ, створений у пізнавальному процесі, який визначено опосередкованим характером такої діяльності [146, с. 53].

Ми переконані, що дотримання принципу внутрішнього переконання має бути обов'язковим. Водночас, на превеликий жаль, судова система України є вкрай корумпованою. Проблема корупції в судовій системі є тривіальним явищем для країн, що розвиваються. Для них така корупція завдає більшої шкоди, ніж будь-яка інша, оскільки навіть припущення про корумпованість судової влади викликає серйозні сумніви щодо успішності антикорупційної діяльності та ефективності правового захисту через судові засоби [36, с. 160].

Зараз вплив на суддю суспільство сприймає як буденне явище. Наприклад, загострення недовіри до судової системи у 2020 році було спричинено демонтажем Конституційним Судом України основного елемента антикорупційної інфраструктури України. Він постановив, що особи, які внесли недостовірні відомості в декларації особи, уповноваженої на виконання завдань держави та місцевого самоврядування, більше не притягуватимуться до відповідальності. Суд позбавив Національне агентство з питань запобігання корупції майже всіх повноважень і вилучив систему декларування майна з-під контролю громадськості. Ці дії були незаконними. Рішення не було обґрунтованим. Суд вийшов за межі конституційного подання, навіть скасувавши деякі антикорупційні положення, які він просив не розглядати [63]. Можливість виникнення таких ситуацій зумовлено низкою чинників, які згубно впливають на безсторонність, незалежність і неупередженість судді, а отже, процес ухвалення рішення відбувається

не з огляду на внутрішнє переконання судді, а під дією корупційних чинників [9, с. 720].

Отже, недотримання незалежності суду неминуче призводить до порушення принципу винесення рішення суддею на основі внутрішнього переконання. Адже через можливість неправомірного впливу, внутрішні переконання та ідеали судді ситуативно або ж системно зазнають зовнішнього впливу, що поступово зумовлює їхнє деформування. Означене є ще одним свідченням того, що всі правові принципи загалом і принципи правосуддя зокрема утворюють складну взаємозалежну систему, й порушення одного принципу неминуче призводить до порушення іншого.

Підсумовуючи викладене вище, можна наголосити, що принцип незалежності є одним з основоположних принципів здійснення правосуддя. Його основну роль підтверджує закріплення цього принципу на наднаціональному, конституційному, законодавчому та інституційному рівнях. Загалом незалежність судді – це здатність судді бути вільним від інтересів держави, фізичних і юридичних осіб у судовому процесі. Незалежність судді не є абсолютною, оскільки вона обмежена законом. Ми вважаємо, що існує два види незалежності судді: зовнішня (незалежність від політичних сил, законодавчої та виконавчої влади) та внутрішня (незалежність від самої судової влади, особливо голови суду, інших суддів і працівників апарату суду). У тлумаченні принципу незалежності суддів особливого значення набуває його зв'язок із принципом ухвалення судових рішень за внутрішнім переконанням. Отже, нехтування незалежністю суду неминуче призводить до порушення принципу ухвалення судом рішення за внутрішнім переконанням. Нарешті, через можливість неправомірного впливу внутрішні переконання та ідеали суддів піддаються зовнішньому впливу ситуативно чи систематично, що поступово призводить до їхньої деформації. Вищенаведене є ще одним доказом того, що всі принципи права загалом і принципи «судового права» зокрема утворюють складну взаємозалежну систему, й порушення одного принципу неминуче призводить до порушення іншого.

1.2. Поняття та ступінь реалізації внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні

Наступним етапом під час дослідження теоретичних і нормативно-правових засад дослідження принципу внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні після вивчення поняття та видів незалежності судді має стати характеристика юридичного змісту та реального стану реалізації цієї засади в діяльності суддів адміністративного суду в Україні.

Варто зауважити, що згідно з Указом Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12 січня 2015 року № 5/2015 за вектором безпеки однією з основних реформ названо саме судову реформу [183]. Важливість формування незалежної судової системи щорічно підкреслюють експерти Трансперенсі Інтернешнл Україна [118], які впевнені, що одним із найважливіших показників побудови правової держави є наявність незалежної судової системи. Адже в демократичній правовій державі лише судова влада може остаточно вирішити правовий спір чи конфлікт. Але вона зможе виконати своє призначення лише тоді, коли буде справді незалежною, неупередженою та доступною для кожного, а закріплення прав і свобод у законодавчих актах – однозначним, ясним, точним, системним і доступним для всіх [232, с. 140]. До того ж яким би досконалим не було законодавство, його норми стають декларативними, якщо не мають механізму дотримання передбачених у них прав та обов'язків. В Україні питання судової реформи є надзвичайно актуальним, оскільки відсоток населення країни, яке вірить у можливість захисту своїх прав та інтересів у суді, є невеликим, а кількість неправосудних рішень – надто значною [127; 187].

Зокрема судова корупція посіла перше місце серед негативних чинників, що впливають на роботу судової системи. Наступна причина – надмірне навантаження на суди, що призводить до погіршення якості судового

розгляду, а також тривалість розгляду справ і винесення рішень. Серед інших чинників були названі нестабільність судової практики, нечіткість законодавства, яким закріплено правові засади відправлення правосуддя, і тривалі затримання судових засідань через ненадання суддями графіка розгляду судових справ [124].

Отже, усі заходи щодо дотримання та закріплення принципу незалежності суду в державі спрямовано на те, щоб судді могли діяти вільно, без неправомірного впливу, тиску, погроз, незаконного втручання, прямого чи опосередкованого, ким би та з будь-якої причини це не здійснювалося. Судді мають бути абсолютно вільними в ухваленні неупередженого рішення у справі, яку вони розглядають, спираючись на власне внутрішнє переконання, власне тлумачення юридичних фактів і законодавства України [213, с. 177].

Стосовно формування принципу незалежності судової влади від інших гілок влади та посадових осіб, то Т. Р. С. Аллан аналізує функціонування судової системи у відкритому суспільстві та наголошує на необхідності того, щоб судова влада була незалежною від впливу законодавчої та особливо виконавчої влади. Учений визначає суттєві критерії незалежності судової влади так: «Виконавча влада, яка безпосередньо впроваджує громадський порядок, повинна завжди діяти в рамках, визначених законом. Водночас мають бути незалежні від виконавчої влади суди чи арбітражі, які можуть втрутитися, якщо дії влади щодо конкретної особи виходять за межі законності. Крім того, Верховні суди також повинні бути повністю незалежними від законодавчої влади, діючи не як інструменти законодавчої влади, обрані більшістю, а як слуги конституційного порядку в цілому. Судова влада контролює та підтверджує сумісність чинних законів із принципом рівності та іншими важливими складовими верховенства права» [66, с. 11].

Зазвичай більше йдеться про втручання виконавчої влади в судову, але насправді вплив законодавчої влади не менший. Європейський суд з прав людини у § 49 рішення у справі «Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greese» від 9 грудня 1994 року, вивчаючи відносини між судовою та

законодавчою владою, підкреслював той факт, що «принцип верховенства права і поняття справедливого судового розгляду, передбачені статтею 6, виключають будь-яке втручання законодавчої влади у здійснення правосуддя, спрямоване на вплив щодо вирішення справи судом». У цій справі Європейський суд з прав людини визнав порушеним пункт 1 статті 6 Конвенції насамперед у зв'язку з тим, що парламент ухвалив закон, яким фактично скасовував юрисдикцію судів щодо відповідних скарг стосовно компенсації з боку уряду та визначав законно встановлені збитки анульованими й такими, що втратили чинність [199]. Тобто було пряме втручання законодавчої влади в інституційну незалежність судової влади, оскільки таке втручання дійсно «виправляло» висновки судової влади, але це було далеко не єдиним вираженням законодавчого впливу на цю незалежність [95, с. 87] .

Щодо українського досвіду формування незалежності судової влади, то позитивною стороною Закону України «Про судоустрій і статус суддів» є часткове зменшення впливу Президента України на формування судової влади. Зокрема суддів призначає Вища рада правосуддя безстроково за підписом президента, що, на нашу думку, є непотрібним підходом, оскільки відсутність підпису не дає можливості обійняти посаду. Це можна порівняти з правом президента розпускати парламент за відсутності коаліції, але таке право має бути обов'язком, однак жодні зобов'язання президента не можуть бути виконані. Крім того, Президент України своїми указами втратив право створювати та ліквідувати суди, це здійснюється на рівні законів [127, с. 191].

Однак, незважаючи на зменшення можливостей тиску на суддів із боку органів виконавчої та законодавчої влади, все ж таки найбільшу загрозу для них, відповідно до офіційної статистичної інформації, становлять інші «зовнішні загрози для впливу» [204, с. 386]. Підтвердженням цієї тези є аналіз звернень до Ради суддів України щодо фактів здійснення тиску на суддів і втручання в діяльність судів, який дає можливість зробити висновок, що найбільш поширеними та систематичними є такі:

1) випадки дій громадських організацій, об'єднань або груп осіб, громадських активістів, спрямовані на висловлення власного негативного ставлення до судової влади та/або окремих суддів, які супроводжувалися заходами тиску на суддів, що само собою є порушенням вимог частини другої статті 126 Конституції України (вплив на суддів у будь-який спосіб заборонено). Організатори таких акцій розраховують, що суддя керуватиметься не верховенством права, а популістськими мотивами через психологічний тиск групи людей, крики та заклики. Тому здебільшого ці заходи ставлять під загрозу тих осіб, які намагаються захистити свої права та законні інтереси в порядку, установленому процесуальним законом. Судді не можуть ухвалювати рішення під тиском погроз, благань, вимог пікетувальників, голодувальників чи спроб самогубців. Для виправлення будь-якої судової помилки законодавством визначено конкретні процедури та діють компетентні судові органи;

2) випадки порушення кримінальних проваджень проти суддів. Нині дії Вищої ради юстиції щодо таких дій правоохоронних органів є незрозумілими. Адже аналізування практик розгляду звернень суддів із питань втручання у здійснення правосуддя Вищою радою правосуддя дає підстави стверджувати, що остання не завжди погоджується з позицією суддів і нерідко не вбачає ознак втручання [113, с. 177].

Ще одним основним напрямом у здійсненні судової реформи є формування внутрішньої незалежності судової гілки влади. На думку О. Калюжної, внутрішня незалежність означає незалежність і неупередженість кожного судді під час здійснення ним правосуддя від колег, голови суду, вищої інстанції, органів суддівського врядування [122, с. 35].

Дж. Лоундс вважає, що внутрішня судова незалежність – це середовище або стан справ, у якому судові службовці вільні від впливу будь-якої іншої судової посадової особи (включно з керівником юрисдикції) під час виконання ними своїх судових функцій [33, с. 34].

Найбільш розлоге та системне визначення надає Л. Нестерчук, підкреслюючи, що внутрішня незалежність означає, що судді не повинні призначатися та виносити рішення під тиском із боку інших суддів або осіб з адміністративними повноваженнями, таких як голова суду. Такі спроби втручання в діяльність судових органів можна розглядати як *ipso facto*, які не відповідають поняттю «незалежний і безсторонній суд». Коли ми зауважуємо про бінарність незалежності суддів, то йдеться про поєднання суб'єктивних і об'єктивних критеріїв. Суб'єктивні – про особистість судді та його особисті переконання, об'єктивні – питання організації складу суду [144, с. 51].

На нашу думку, внутрішня незалежність судді адміністративного суду України – це здатність суддів належно виконувати свої обов'язки, зокрема самостійно та неупереджено вирішувати кожну справу по суті, без впливу чи неправомірного контролю з боку голови суду, інших суддів, працівників апарату суду та учасників судового процесу.

Варто зауважити, що, незважаючи на відсутність усталеного уніфікованого підходу до сутності внутрішньої незалежності судді адміністративного суду, все ж таки всі науковці погоджуються з її значущістю для забезпечення прав і свобод громадян зокрема та утвердження України як незалежної правової держави загалом. Значущість засади внутрішньої незалежності судді обумовлено й історично. Адже рання історія демонструє розвиток традиції неупередженості у Стародавньому Єгипті. З усіх стародавніх джерел можна ясно бачити, що давньоєгипетські судді були дуже стурбовані своєю репутацією справедливих судових рішень. Ті, хто брав хабар або був помічений у нечесному сприянні певним інтересам, підлягали суворому покаранню за зраду громадської довіри до судів і були прикладом для інших суддів. Стародавні єгиптяни розвинули та підтримували міцну традицію незалежного судового розгляду, яка зберігалася протягом тисячоліть і яку можна побачити в сьогоденні, найлегше в ієрогліфах терезів справедливості. Зародження та розвиток судової незалежності у Стародавньому Єгипті свідчить про те, що незалежність є основним напрямом

самостійної та неупередженої судової влади та необхідною для легітимності та ефективності ухвалення судових рішень [37].

У давньоєгипетській державі урядовці були особами, які ухвалили рішення як у цивільних, так і в кримінальних справах. Не було професійного судочинства. Натомість губернатори розглядали спори у федерації регіональних судів. Судову систему королівства становили шість судів, кожен із яких мав свого головного суддю. Сторони подали свої суперечки до суду через офіційні письмові заяви. Схоже, що стародавні єгиптяни судилися, оскільки судові протоколи розкривають численні приватні та публічно-правові справи [20, с. 480].

Збережені судові протоколи читали як протоколи справ, у кожному з яких коротко описано факти справи та рішення судді. Чиновник, відомий як візир, служив головним суддею регіональних судів і керував судовою системою. Стародавні єгиптяни вважали, що візир говорить від імені Маат, богині правди та справедливості [29, с. 278].

Примітно, що Маат відігравала особливу роль у суді померлих, коли перо Маат зважували на терезах проти серця померлого. Лише якщо серце було легше або дорівнювало вазі пір'я, померлому було дозволено потрапити до небесного раю. У ролі глави судової системи візир особисто розглядав найсерйозніші справи, наприклад убивства [37].

Становлення та зміцнення внутрішньої незалежності суддів адміністративних судів на українських землях відбувалося паралельно з процесом підготовки адміністративних суддів як незалежних суддів у системі судоустрою. Так, у підданих монархії Габсбургів процес створення адміністративних судів тривав від ухвалення конституції 1867 року до початку Першої світової війни. Роботу зі створення адміністративних судів вели виключно на рівні законопроектів у період національно-демократичної революції 1917–1920 років. Радянський період поділявся на такі етапи:

- 1) 1920-ті роки – позитивна наукова дискусія в умовах НЕПу, учасники якої схилилися до необхідності відокремлення адміністративної юрисдикції;

2) 1930-ті – початок 1950-х років – заборона цієї ідеї як такої, що суперечить принципам соціалізму;

3) із середини 1950-х – до 1980-х років – поступове відродження інтересу до адміністративної юстиції у зв'язку з потеплінням політичного клімату в країні.

Період поступового створення адміністративних судів поділяється на два етапи:

1) кінець 1980-х – червень 1996 року – демократизація суспільства, визнання примату прав і свобод людини та громадянина, універсалізація юрисдикції за скаргами, активне просування ідеї створення адміністративних судів;

2) від 28 червня 1996 року – дотепер – закріплення в Конституції України основних засад судоустрою, зокрема спеціалізації судів, поетапне створення адміністративних судів [206, с. 8].

Стосовно незалежності в межах судової системи, спираючись на дослідження С. Книженко, пропонуємо за проявами виокремлювати такі способи впливу на суддю адміністративного суду:

1) прості;

2) кваліфіковані;

3) втручання з використанням свого службового становища [126, с. 170].

До простих способів варто відносити форми впливу, які можна здійснити за умови ретельної підготовки, але які одночасно не вимагають значних ресурсних вкладень (людей, часу, технічного обладнання тощо). Прості способи можуть бути прямими й непрямими. Прямі – передбачають вплив на суддю без посередництва. Такий вплив відбувається віч-на-віч або через телефонні дзвінки та текстові повідомлення. Наприклад, щоб отримати від судді бажане рішення в адміністративній справі, відповідач вводив суддю в оману й, погрожуючи, вимагав ухвалення конкретного рішення. Опосередкований вплив здійснюють треті особи, якими здебільшого стають працівники суду: архівісти, секретарі, помічники суддів. Непрямим впливом

ми також вважаємо вплив ЗМІ та соціальних мереж. Наприклад, з метою впливу на суддю засуджений неодноразово критикував суддю в соціальній мережі «Facebook» перед вирішенням конкретної справи в контексті судового процесу.

Кваліфіковані способи наявні тоді, коли вплив на суддів містить злочинні зв'язки, а саме:

- 1) блокування залів судових засідань або приміщень суду;
- 2) несанкціоновані акції протесту біля судів. Треба зазначити, що кваліфіковані способи потребують часу та зазвичай пов'язані із заподіянням значної майнової шкоди майну суду.

Характеризуючи типові методи втручання в діяльність суддів адміністративних суддів із використанням службового становища, необхідно зазначити, що зовні вони можуть набувати форми, яка не суперечить правовим приписам. Однак характер і частота таких дій можуть свідчити про ознаки несправності [126, с. 169].

Як доводить аналіз судово-слідчої практики, вчинення кримінально протиправних діянь із використанням службових повноважень може здійснюватися як за допомогою прямого зловживання службовими повноваженнями, так і з використанням їх як засобу заподіяння істотної шкоди суспільному ладу й відносинам, поставленим під кримінально-правовий захист (а також його перевищення), і опосередковано – через використання неформальних можливостей, які так чи інакше визначено суспільною значущістю становища винного. Отже, можна вплинути на суддю, використовуючи власну позицію, за допомогою:

- 1) незаконного обмеження судді у правах, можливостях реалізації своїх законних інтересів за безпосереднього здійснення службових повноважень і в цілях, передбачених частиною 1 статті 376 КК України, або загрози такого обмеження;

- 2) використання можливостей, пов'язаних із виконанням винним службової функції, тобто його неформальним соціальним статусом «впливової

особи», який на сьогодні визначено службовим становищем. Цей статус може бути підкріплений проханням, вимогою, погрозою та іншими методами впливу, описаними вище [73, с. 137].

Вища рада правосуддя визначає, що за певних обставин може визнаватися втручанням у діяльність суду:

1) системний допит судді як свідка щодо справи, яка перебуває в його провадженні (рішення Вищої Ради Правосуддя від 5 вересня 2017 року № 2638/0/15-17);

2) проведення обшуку житла (службового кабінету судді) протягом періоду, що збігається з часом розгляду цим суддею справи, пов'язаної з правами, свободами, інтересами чи обов'язками правоохоронного органу, представники якого проводять обшук (рішення Вищої Ради Правосуддя від 15 серпня 2017 року № 2438/0/15-17);

3) тривале здійснення досудового розслідування за фактом вчинення суддею кримінального правопорушення без повідомлення останньому про підозру (рішення Вищої Ради Правосуддя від 9 листопада 2017 року № 3649/0/15-17) [126, с. 169].

Однак, незважаючи на це, все ж у судовій практиці не приділено належної уваги встановленню та тлумаченню цього способу здійснення впливу на суддю. Цю тезу підтверджено вироком Тростянецького районного суду Сумської області від 28 грудня 2010 року, згідно з яким за частиною 2 статті 376 Кримінального кодексу України був засуджений громадянин Особа 1, який згідно з наказом начальника Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в Сумській області від 21 серпня 2009 року № 153о/с був призначений на посаду дільничного інспектора міліції сектора дільничних інспекторів Охтирського міського відділу (з обслуговування міста Охтирка та Охтирського району) Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в Сумській області та який 19 березня 2010 року з метою перешкодити виконанню суддею службових обов'язків і винесенню неправосудного рішення в салоні автомобіля, що належить судді Особа 2, у провадженні якої

перебувала кримінальна справа щодо Особи 3, став просити в неї призначення щодо останнього покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, водночас пояснюючи, що Особа 3 прийде до суду давати показання про вчинений ним злочин лише тоді, коли суддя Особа 2 пообіцяє призначити йому покарання, не пов'язане з реальним позбавленням волі [81]. В описаному вирокі судом не встановлено та не конкретизовано, у чому ж полягало «використання службового становища» з боку суб'єкта кримінального правопорушення [100, с. 127].

Стосовно суб'єктів впливу на суддю, то ними можуть інші судді, голова суду чи працівники апарату. Форми цього впливу, як і мотивація суб'єктів впливу, може бути різною. Так, вплив із боку голови суду зазвичай має владний характер і побудований на основі відносин «керівник – підлеглий». Коли суддя фактично опиняється в безвихідній ситуації й не може суперечити своєму керівництву.

З практики Європейського суду з прав людини випливає, що відсутність достатніх гарантій, які забезпечують незалежність суддів усередині судової системи, і, зокрема, від судового керівництва, може призвести до висновку про об'єктивну обґрунтованість сумнівів заявника в незалежності та неупередженості суду (Парлов Ткалчіч проти Хорватії, п. 86; Дактарас проти Литви, п. 36; Моїсеєв проти Росії, п. 184). Про незалежність судів не лише від інших гілок влади, а й всередині судової системи та необхідності уникати ризику можливості перебування судді під впливом своїх колег, які мають повноваження порушити дисциплінарне провадження й винести інші пов'язані з кар'єрою рішення, йдеться в рішенні Європейського суду з прав людини «Gazeta UkrainaTsentr v. Ukraine» [163].

Стосовно ж неправомірного впливу на суддю з боку інших суддів чи працівників апарату суду, то такі «неправомірні відносини», зазвичай, побудовані на дружніх стосунках, коли суддя може зробити послугу своєму другові чи товаришу. Однак бувають і інші приклади. Так, О. Прокопенко стверджує про наявність непроцесуальних (фактичних) правовідносин, які

складаються під час розгляду конкретної справи між суддями різних ланок судової системи, які можуть безпосередньо впливати на внутрішню незалежність суддів. Тому судді районних судів під час вирішення справи (з питань кваліфікації, призначення покарання тощо) консультуються із суддями апеляційних судів. Іноді консультації проводить так званий зональний суддя, який неофіційно дає вказівки щодо розгляду справи, а іноді редагує проекти рішень та інші процесуальні рішення. Від цього судді залежить хід судового розгляду та оцінювання якості роботи суду, що входить до його зони. Головний суддя місцевого суду, вирішуючи справи, орієнтується насамперед на правосвідомість свого «керівника і контролера» з вищого суду, який не зацікавлений у зміні чи скасуванні попередніх рішень. У цьому разі співпраця суддів різних гілок судової влади фактично має характер адміністративного підпорядкування. Такі стосунки між суддями є досить поширеними, оскільки перебувають поза межами правового регулювання, у таких ситуаціях діє «дух» судового корпоративізму. Видається, що забезпечити внутрішню незалежність суддів можливо за допомогою підвищення загального рівня їхньої компетентності. Це сприятиме довірі суддів під час застосування права та незалежності в ухваленні рішень [186].

Цю тезу підтверджено і практикою Європейського суду з прав людини, зокрема рішенням у справі Бочан проти України (*Bochan v. Ukraine*), заява № 7577/02 від 3 травня 2007 р. Європейського суду з прав людини нагадує, що роль національних судів в організації судових проваджень у тому, щоб забезпечити належне здійснення правосуддя. Направлення справи на розгляд іншому судді або суду підпадає під межі самостійного оцінювання державних органів у таких справах. Існує низка чинників, а саме, наприклад, доступність засобів, кваліфікація суддів, конфлікт інтересів, доступність місця слухання справи для сторін тощо, які державні органи повинні брати до уваги, змінюючи територіальну підсудність. Незважаючи на те, що до компетенції Суду не входить оцінювати, чи існували законні підстави в державних органів для передання справи окремому судді чи суду, Суд має бути впевнений у тому,

що така зміна територіальної підсудності відповідала положенням пункту 1 статті 6 Конвенції та, зокрема, вимозі об'єктивної незалежності та безсторонності [198].

Вищі суди не мають давати суддям указівок щодо того, які рішення потрібно ухвалювати в конкретних справах, за винятком попередньої ухвали або під час вирішення питання про обрання засобів правового захисту відповідно до закону. Судді повинні мати можливість створювати професійні організації, метою яких є захист їхньої незалежності, інтересів і сприяння утвердженню верховенства права, чи приєднуватися до них. Ради суддів є незалежними органами, які прагнуть зберегти незалежність суддів і судової влади загалом і, отже, сприяти ефективному функціонуванню судової системи, не менше ніж половина членів таких рад має бути суддями, яких обирають самі ж судді із судів усіх рівнів із повагою до плюралізму в судовій системі. Під час виконання своїх функцій ради суддів не мають втручатись у незалежність окремих суддів [189; 190].

Яскравим прикладом порушення внутрішньої незалежності суддів є оприлюднені Національним антикорупційним бюро України у 2020 році касети, записані в кабінеті голови окружного адміністративного суду м. Києва П. Вовка. У цих записах можна бачити як П. Вовк та інші судді планують вплинути на інші суди та органи судового управління, вихваляючись тим, що «мають два суди – верховний і конституційний». Незважаючи на обурення громадськості та подальше кримінальне розслідування, Вища рада правосуддя одноголосно відмовилася звільнити цих суддів [75, с. 302].

У зв'язку з можливістю впливу на суддів із боку інших впливових суддів дуже важливим є те, щоб судді могли не боятися «переслідування» за винесення рішень у межах права, але всупереч інтересам друзів-суддів, керівництва суду чи інших впливових суддів. Показовим у цьому плані є приклад іспанської судової справи. Так, колишній суддя Б. Гарсон із Національного суду Іспанії був усунутий у 2010 році та притягнутий до кримінальної відповідальності і судився у 2012 році за звинуваченням у

навмисному зловживанні владою у двох справах великого політичного значення на національному рівні. У першому випадку пан Гарсон отримав юрисдикцію щодо розслідування насильницьких зникнень під час громадянської війни та диктатури генерала Франсіско Франко. Судді повинні мати можливість тлумачити та застосовувати закон, не боячись бути покараними, – член Комітету Організації Об'єднаних Націй з прав людини. У другій справі під назвою «Гюртель» він розглядав політичний корупційний скандал, під час якого колишній суддя вирішив стежити за спілкуванням між підсудними та їхніми представниками. Пан Гарсон був виправданий у справі Франко, але був визнаний винним у навмисному зловживанні владою у справі Гюртеля та позбавлений посади на 11 років. Комітет підкреслив, що навіть якщо колишній суддя припустився судової помилки в обох справах, її потрібно було виправити за допомогою перегляду в суді вищої інстанції, а не через кримінальне переслідування. На перше рішення у 2016 році пан Гарсон подав скаргу проти Іспанії до Комітету Організації Об'єднаних Націй з прав людини – органу незалежних експертів, який займається моніторингом дотримання державами – підписантами Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Колишній суддя стверджував, що під час обох судових процесів він зазнав численних порушень прав людини. Це рішення є першим випадком, коли Комітет виніс рішення та засудив державу за використання кримінального права проти судді під час виконання ним своїх обов'язків, у такий спосіб установивши нову судову практику. «Судді повинні мати можливість тлумачити та застосовувати закон, не боячись бути покараними чи засудженими за зміст своїх рішень», – підсумував член комітету Хосе Сантос Паїс. «Це важливо для збереження незалежності суду» [56].

Тому важливо, щоб кожен суддя міг вирішувати справи виключно на основі доказів, наданих сторонами в суді, і відповідно до закону. Лише релевантні факти та закони повинні лягти в основу рішення судді. Саме в такий спосіб судді можуть виконувати свій конституційний обов'язок здійснювати правосуддя справедливо, неупереджено та незалежно [25].

Що стосується впливу учасників судового процесу на незалежність судді в адміністративному суді, то важливість незалежності судової влади настільки вагома, що українське законодавство передбачає кримінальне переслідування за втручання та діяльність суддів (ст. 376 Кримінального кодексу України). Втручання в діяльність судових органів – це вплив на суддю в будь-якій формі: прохання, вимога, вказівка, погроза, підкуп, насильство, критика судді в ЗМІ щодо вирішення справи у зв'язку з її розглядом тощо, здійснені, щоб завадити судді виконати службові обов'язки або змусити його ухвалити несправедливе рішення [56, с. 365].

Практичним прикладом важливості судової незалежності є ситуація, коли до суду потрапляє резонансна справа, яка викликала великий інтерес ЗМІ. Такі питання варіюються від кримінального процесу над особою, звинуваченою у вбивстві, що шокувало, розлучення знаменитостей і оскарження законності державної політики, наприклад, доступність нового та дорогого препарату для пацієнтів. У 24-годинну епоху ЗМІ, у якій ми живемо, цілком зрозуміло, що суддя, який розглядає справу, часто перебуває під пильною увагою, а рішення викликають гострі дебати. І це правильно, але важливо, щоб рішення в судах ухвалювали відповідно до закону й на них не впливали такі об'єктивні чинники [25].

Наступною підставою класифікації впливу на внутрішню незалежність судді адміністративного суду є форма реалізації впливу. Традиційно втручання у професійну діяльність судді визнають таким незалежно від стадії процесу та інстанції (постанова Пленуму Верховного суду України від 13 червня 2007 року № 8). Треба констатувати наявну неоднорідність видів впливу на професійну діяльність суддів залежно від місця, часу, територіального розміщення та інстанції суду. Вважаємо, що за формою реалізації впливу на суддю можна виділити такі види:

- 1) персональний вплив полягає в безпосередньому контакті особи, яка втручається в діяльність судді у процесі виконання ним професійних обов'язків щодо здійснення правосуддя. Містить насамперед фізичне

насильство над суддею, висловлювання погроз, прохань, інших засобів психологічного впливу в особистому спілкуванні;

2) дистанційний вплив без прямого фізичного контакту, за допомогою листування, телефонних дзвінків, надсилання текстових повідомлень, використання інформаційно-комунікаційних мереж, соціальних мереж, ЗМІ. Містить психологічне втручання – погрози, залякування, маніпуляції, зокрема маніпуляції суспільною свідомістю для створення негативного іміджу судді та судової влади загалом. Може поєднуватися з особистими заходами для досягнення мети впливу;

3) дистанційний знеособлений вплив, який здійснюється за допомогою анонімних погроз, публікацій у соціальних мережах чи ЗМІ з метою дискредитації судді без зазначення автора, поширення закликів до публічних акцій протесту (наклепу) без власної участі в таких діях. Він може набути певних масштабів і катастрофічно вплинути на публічне правосуддя, підриваючи авторитет судової системи. У разі широкомасштабного знеособленого дистанційного впливу це можна розцінювати як наступ на національні інтереси держави за допомогою послаблення судової влади [130, с. 80];

4) ще однією підставою класифікації впливу на внутрішню незалежність судді адміністративного суду є регулярність здійснення такого впливу. Згідно з нею вплив буває:

– епізодичний – зумовлений недоліками правосвідомості окремих громадян, підпадає під дію статті 376 Кримінального кодексу України;

– несистематично організований – реалізується за участю організованих злочинних груп, недобросовісних суб'єктів, які мають владні повноваження, недобросовісних громадських організацій із метою досягнення власних інтересів у низці окремих випадків;

– систематичний – спрямований на встановлення квазіправосуддя за допомогою послідовного впливу, який здебільшого здійснюється в межах

певного суду головою або іншими впливовими суддями та має системний характер [130, с. 80].

Варто погодитися з тим, що не може бути визначено втручанням реалізацію стороною у справі своїх процесуальних прав та інтересів у визначений законом спосіб. Хоча це частково не відповідає позиції Конституційного Суду України, яку він сформулював у своєму рішенні від 12 липня 2011 року № 8-рп/2011 (справа № 1-8/2011), відповідно до якого «стосовно твердження суб'єкта права на конституційне подання, що оспорювані положення Закону щодо незалежності суддів від незаконного впливу допускають можливість вчинення законного впливу, Конституційний Суд України дійшов висновку про його безпідставність, оскільки відповідно до частини другої статті 126 Конституції України забороняється вплив на суддів у будь-який спосіб» [200]. У цьому контексті наведемо приклад із судової практики, який демонструє вибуховий характер такої позиції. Так, суддя районного суду Вінницької області повідомив Вищій раді правосуддя про втручання позивача в судову владу. Зокрема, відповідно до заяви, він двічі звертався до голови. У першій постанові суд відмовив позивачу як необґрунтованому. Однак пізніше він надіслав другу заяву. У ній він звинуватив голову суду у справі в отриманні неправомірної винагороди від відповідача. Водночас погрожував судді, що якщо в заяві не буде ухвалено відповідного рішення, то вживатиме всіх заходів для притягнення судді до відповідальності. Суддя звернувся до прокуратури із заявою про вчинення кримінального правопорушення, мотивуючи це тим, що зі змісту заяви позивача чітко вбачається тиск на нього та поширення неправдивої інформації про вчинення ним корупційного кримінального правопорушення [221]. Як бачимо, у цьому разі відсутнє втручання в діяльність судді, оскільки позивач здійснював свої законні права в судочинстві. Таку позицію висловлено і в судовій практиці. Так, зокрема в мотивувальній частині вироку від 3 березня 2011 р. у справі № 1-162/11 Суворовський районний суд м. Херсона висловив позицію про те, що подання скарг із критикою діяльності суддів, процесуальні

засоби захисту, навіть якщо вони видаються суддям настирливими чи «зухвалими», не містять ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, відповідальність за вчинення якого передбачено статтею 376 Кримінального кодексу України [80].

Аналізуючи звернення до Вищої ради правосуддя про вплив на професійну діяльність суддів щодо здійснення правосуддя та дії, що порушують гарантії незалежності суддів або підривають авторитет правосуддя, ми пропонуємо розглянути схематично (рис. 1.1).

Рисунок 1.1 – Способи впливу на професійну діяльність суддів щодо здійснення правосуддя та дії, що порушують гарантії незалежності суддів

Джерело: розроблено автором.

Влучною є позиція Є. Блажівського, який наголошує, що термін «вплив» – це насамперед соціально-психологічний термін. Під соціально-психологічними механізмами впливу йдеться про те, що суб'єкт психічної

діяльності може своїми діями викликати необхідну психічну (психічно-емоційну) активність іншого суб'єкта психіки, а саме: певні відчуття, уявлення, спогади, думки, почуття, ставлення, настрої, вольові дії тощо [216]. Очевидно, що всі способи впливу можуть бути використані як для «позитивного впливу», так і у зворотному напрямку – у нашому випадку для досягнення протиправної мети – перешкодити належному виконанню обов'язків або домогтися ухвалення незаконних рішень [74, с. 245].

Важливим аспектом незалежності суддів є те, щоб судді не лише дійсно були незалежними, а й були незалежними та неупередженими з боку громадськості. Справедливість має бути не тільки здійснена, вона має бути видимою [25]. Тобто процес відправлення правосуддя має сприйматися неупереджено з погляду стороннього спостерігача, що зумовить зростання довіри до суду [159, с. 51].

Для цього важливо вжити низку заходів. Наприклад, О. Литвиненко підкреслила, що формування довіри до суду є завданням усіх пов'язаних із судовою владою органів, розвиток державних інституцій необхідний для розвитку економіки та підвищення інвестиційної привабливості України. Зараз важливими є не тільки показники, а й заходи, які мають бути вжиті для підвищення довіри до держави загалом. Судова влада разом із засобами масової інформації має працювати над належним інформуванням громадян про стан судової системи. Співпраця з громадськістю та відкритість суду є необхідними елементами для підвищення довіри до суду. Щодо питання функціонування асоціації суддів, то її основною метою є гарантування статусу суддів, створення та контроль гідних умов праці [195].

Завдяки соціальним інформаційним кампаніям, комунікації з громадянами та громадській просвіті вдається підвищити рівень позитивного сприйняття та знищити укорінені стереотипи щодо суду. Реформаторські зміни в судовій системі мають бути збалансованими та розробленими так, щоб вони призводили до справді позитивних змін у здійсненні правосуддя. Під час їхнього розроблення необхідно враховувати міжнародні та європейські

стандарти здійснення такої діяльності, сучасні виклики, продиктовані вимогами суспільства, а також закордонний досвід щодо ефективності та результативності всієї судової системи [159]. Крім того, важливим напрямом підвищення довіри та поваги до суду є формування правової культури та правосвідомості громадян, більшого розуміння важливості суду та його значущості, що є тривалим процесом. Цей процес варто розпочати з нівелювання навіть дрібних непорозумінь, щоб уникнути більш серйозних протиправних посягань у майбутньому, наприклад, у зв'язку з погрозами суддям або нападами на них [115].

Отже, внутрішня незалежність судді адміністративного суду в Україні – це здатність суддів належно виконувати свої обов'язки, зокрема самостійно та неупереджено вирішувати кожную справу по суті, без впливу чи неправомірного контролю з боку голови суду, інших суддів, працівників апарату суду та учасників судового процесу. Способи впливу на внутрішню незалежність судді адміністративного суду в Україні можна кваліфікувати на основі різних підстав: 1) за проявами простими та кваліфікованими, а також вплив із використанням свого службового становища; 2) за суб'єктами на вплив, що здійснює голова суду, вплив із боку інших суддів чи працівників апарату суду та вплив із боку інших учасників судового процесу; 3) за формою реалізації: персональний, дистанційний і дистанційно-знеособлений вплив; 4) за регулярністю: епізодичний, несистематичний організований, а також систематичний вплив.

Висновки до розділу 1

1. Різноманітне сприйняття терміна «принцип» стосується різних його сутнісних проявів. Так, це поняття можна тлумачити крізь професійну призму, а саме беручи до уваги професію особи, яка тлумачить термін: науковець (доктринальне використання), суддя (юриспруденційне використання) і

законодавець (законодавче використання). Юристи використовують вираз «принцип» у різних контекстах: як елемент дисципліни (принципи приватних прав), як цінність (принцип правильності), як інструмент (принцип суперечності), але насамперед як абстрактне правило, застосовуване до певних конкретних випадків.

2. Правові принципи було включено як джерело міжнародного права, щоб дозволити міжнародному праву бути узгодженою правовою системою, а не простою «сукупністю правових норм», на які держави прямо погодилися. Відповідно, характер, обсяг і критерії визначення принципів права в кінцевому підсумку визначено системними потребами міжнародного права. Через структурну різницю між міжнародним правом і внутрішніми правовими системами принципи відрізняються від справедливості або санкціонування судової законотворчості, які існують у деяких внутрішніх правових системах.

3. Національні правові засади може бути закріплено в Конституції України, наприклад, принцип законності, принцип верховенства права, принцип рівності громадян перед законом і судом, принцип здійснення правосуддя виключно судом. Крім того, національні правові засади (принципи) може бути зафіксовано у профільних нормативно-правових актах.

4. Загальнолюдські правові засади закріплено в позитивному праві, вони є його універсальними нормативними положеннями, виробленими людством як глобальною макроцивілізаційною системою. Такі засади об'єктивно зумовлено потребами та рівнем розвитку людської цивілізації і втілюють її кращі досягнення у правовій сфері, визначають сутність і спрямованість правового регулювання та придатні для використання в усіх юрисдикціях.

5. Галузеві правові засади притаманні певній конкретній галузі. Наприклад, принципи адміністративного судочинства закріплено в частині 3 статті 2 Кодексу адміністративного судочинства України й до них серед інших

належать: верховенство права, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, забезпечення права на апеляційний перегляд справи тощо.

6. Міжгалузеві правові принципи – це найбільш загальні та стабільні вимоги, що притаманні декільком галузям права, визначають їхній характер та напрями подальшого розвитку. Наприклад, у процесуальних галузях права є такі спільні принципи, як змагальність сторін, відкритість судового процесу, незалежність суду, обґрунтованість положень тощо.

7. Принципи інституту права становлять окрему групу правових принципів, які відображені в правових джерелах. Отже, принципи правового інституту є їхніми правовими основами, закладеними в правових джерелах, об'єднують і визначають спрямованість нормативно-правових уточнень у їхніх межах.

8. Ознаками правових засад є такі: нормативність (закріпленість у нормативно-правових актах), регуляторний характер (правові засади виникнення того чи іншого виду правового регулювання і значною мірою визначають це через свій нормативний характер) та об'єктивна обумовленість (відповідність сутності суспільних відносин, економічним, політичним та ідеологічним процесам, що відбуваються в суспільстві).

9. Незалежність є основним принципом і цінністю судової системи, а також мірилом її ефективності. Функція незалежності впливає з розподілу влади між гілками держави для захисту громадян у суперечках із державою. Однак наголос на незалежності також впливає із сенсів існування судової влади, щоб справедливо вирішувати будь-які спори переважно в умовах конфронтації.

10. Виділено два види незалежності судів: зовнішня незалежність (незалежність від інших гілок влади, службових і посадових осіб, незалежність від політичних сил і переконань судді) та внутрішня незалежність (незалежність від конфлікту інтересів, незалежність від голови суду та інших впливових суддів, працівників апарату суду).

11. Недотримання незалежності суду неминуче призводить до порушення принципу винесення рішення суддею на основі внутрішнього переконання. Адже, через можливість неправомірного впливу внутрішні переконання та ідеали судді ситуативно або ж системно зазнають зовнішнього впливу, що поступово зумовлює їхнє деформування.

12. Одним із найважливіших показників побудови правової держави є наявність незалежної судової системи. Адже в демократичній правовій державі лише судова влада може остаточно вирішити правовий спір, правовий конфлікт. Але вона зможе виконати своє призначення лише тоді, коли буде справді незалежною, неупередженою та доступною для кожного, а закріплення прав і свобод у законодавчих актах – однозначним, ясним, точним, системним і доступним для всіх.

13. Внутрішня незалежність судді – це здатність суддів належно виконувати свої обов'язки, зокрема самостійно та неупереджено вирішувати кожну справу по суті, без впливу чи неправомірного контролю з боку голови суду, інших суддів, працівників апарату суду та учасників судового процесу.

14. Значущість засади внутрішньої незалежності судді обумовлено й історично. Адже рання історія демонструє розвиток традиції неупередженості в Стародавньому Єгипті. З усіх цих джерел ясно можна бачити, що давньоєгипетські судді були дуже стурбовані своєю репутацією справедливих судових рішень. Ті, хто брав хабар або був помічений у нечесному сприянні певним інтересам, підлягали суворому покаранню за зраду громадської довіри до судів і були прикладом для інших суддів. Стародавні єгиптяни розвинули та підтримували міцну традицію неупередженості судового розгляду, яка зберігалася протягом тисячоліть і яку можна побачити в сьогоденні, найлегше в ієрогліфах терезів справедливості. Зародження та розвиток судової неупередженості в Стародавньому Єгипті свідчить про те, що неупередженість є основним напрямом незалежності судової влади та необхідною для легітимності та ефективності ухвалення судових рішень.

15. Проявами способів впливу на суддю адміністративного суду є такі:

- 1) прості (вплив відбувається віч-на-віч або через телефонні дзвінки та текстові повідомлення, вплив у ЗМІ та соціальних мережах);
- 2) кваліфіковані (блокування залів судових засідань або приміщень суду; несанкціоновані акції протесту біля судів);
- 3) з використанням службового становища (незаконне обмеження судді у правах, можливостях реалізації своїх законних інтересів під час безпосереднього здійснення службових повноважень і в цілях, передбачених частиною 1 статті 376 КК України, або загроза такого обмеження; використання можливостей, пов'язаних із виконанням винним службової функції, тобто його неформальним соціальним статусом «впливової особи», який на сьогодні визначено службовим становищем. Цей статус може бути підкріплено проханням, вимогою, погрозою та іншими методами впливу, описаними вище.

16. Суб'єктами впливу на суддю можуть інші судді, голова суду чи працівники апарату. Форми цього впливу, як і мотивація суб'єктів впливу, може бути різною. Так, вплив із боку голови суду, зазвичай, має владний характер і побудований на основі відносин «керівник – підлеглий», коли суддя фактично опиняється в безвихідній ситуації і не може суперечити своєму керівництву. З практики Європейського суду з прав людини випливає, що відсутність достатніх гарантій, які забезпечують незалежність суддів усередині судової системи, і, зокрема від судового керівництва, може призвести до висновку про об'єктивну обґрунтованість сумнівів заявника в незалежності та неупередженості суду.

17. Видами впливу на суддю адміністративного суду залежно від форми реалізації цього впливу є такі:

- 1) персональний вплив полягає в безпосередньому контакті особи, яка втручається в діяльність судді у процесі виконання ним професійних обов'язків щодо здійснення правосуддя;
- 2) дистанційний вплив без прямого фізичного контакту за допомогою листування, телефонних дзвінків, надсилання текстових повідомлень,

використання інформаційно-комунікаційних мереж, соціальних мереж, ЗМІ; 3) дистанційний знеособлений вплив здійснюється за допомогою анонімних погроз, публікацій у соціальних мережах чи ЗМІ з метою дискредитації судді без зазначення автора, поширення закликів до публічних акцій протесту (наклепу) без власної участі в таких діях.

18. За регулярністю здійснення впливу на суддю останній може мати кілька проявів і, відповідно, його варто класифікувати так: 1) епізодичний – зумовлений недоліками правосвідомості окремих громадян, підпадає під дію статті 376 Кримінального кодексу України; 2) несистематично організований – реалізується за участю організованих злочинних груп, недобросовісних суб'єктів, які мають владні повноваження, недобросовісних громадських організацій із метою досягнення власних інтересів у низці окремих випадків; 3) систематичний – вплив, спрямований на встановлення квазіправосуддя за допомогою послідовного впливу, який здебільшого здійснюється в межах певного суду головою або іншими впливовими суддями.

Основні наукові результати опубліковані автором у працях [242, 204].

РОЗДІЛ 2. ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАДИ ВНУТРІШНЬОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

2.1 Організаційно-правові та фінансові гарантії забезпечення реалізації внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні

Проаналізувавши теоретичні і нормативно-правові засади дослідження принципу внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні, наступним етапом нашого дослідження подамо детальну характеристику заходів, які вживають для забезпечення належної реалізації цієї засади в діяльності адміністративних судів в Україні.

Насамперед доцільно здійснити вивчення понятійно-категоріального апарату. Сьогодні в енциклопедичній літературі терміном «гарантія» вважають умови, засоби та способи, які забезпечують повну реалізацію та всебічний захист прав і свобод людини та громадянина. Походженням цього терміна є французьке слово «garantie», що означає поручительство та безпеку. У широкому розумінні поняття «гарантія» охоплює всі об'єктивні та суб'єктивні чинники, спрямовані на практичну реалізацію прав і свобод, а також на усунення можливих перешкод для їхньої повної або належної реалізації [238, с. 172].

О. Негодченко гарантіями називає умови та засоби, які забезпечують реалізацію та охорону прав і свобод людини та громадянина [155, с. 257].

Стосовно сутності юридичних гарантій, то в науковій літературі автори по-різному підходять до вивчення цього питання. Наприклад, Я. Кузьменко вважає, що юридичні гарантії – це спеціальні заходи та закріплені в законодавстві засоби, призначені для забезпечення, охорони та здійснення прав і свобод громадян. Ці заходи також мають на меті задоволення інтересів

громадян, а також дозволяють користуватися благами, які є основою певного права або свободи [141, с. 30].

На думку О. Скакун, варто провести розмежування між юридичними гарантіями законності та гарантіями прав, свобод і обов'язків людини та громадянина. Вона визначає юридичні гарантії законності як систему правових умов та інструментів, передбачених законодавством, що мають на меті забезпечення дотримання законності та правопорядку [210, с. 355].

К. Толкачов, подібно до Н. Вітрука, вважає, що правові гарантії можна розділити на гарантії реалізації та гарантії охорони (захисту). Реалізація прав і свобод неможлива без їхньої охорони, оскільки немає таких прав, які не потребують захисту. Гарантії охорони є важливим елементом механізму забезпечення прав та свобод і водночас є гарантіями їхньої реалізації. Отже, гарантії охорони прав і свобод не можуть існувати окремо від їхньої реалізації свободи [141, с. 30].

Л. Воєводін визначає гарантії як правові умови та засоби, що забезпечують громадянам реалізацію їхніх прав і свобод. Він виділяє два типи юридичних гарантій: нормативні та організаційні. Нормативні гарантії можуть бути конституційними, адміністративними, цивільно-правовими, кримінально-правовими та процесуальними. Організаційні гарантії проявляються у правовій діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань і громадян. Крім того, він розрізняє загальні умови та засоби захисту прав і свобод від специфічних, які забезпечують реалізацію окремого права чи свободи [155, с. 77–78].

О. Негодченко визначає правові гарантії як юридичні засоби, що передбачені Конституцією та законами, та становлять систему норм і механізмів для забезпечення реалізації прав і свобод громадян. Вони містять організаційно-правові гарантії, що стосуються діяльності державних органів, посадових осіб, громадських організацій тощо, та нормативно-правові гарантії, що передбачають систему норм для реалізації прав і свобод людини та громадянина. У цій системі важливу роль

відіграють процесуальні норми, які передбачають правові засоби для здійснення правосуддя та захисту прав і свобод людини у кримінальному, цивільному, адміністративному та господарському процесі, а також виконання завдань судочинства [155, с. 77–78].

Питання про гарантії є досить детально дослідженим із погляду теорії права та окремих галузей юридичних наук. Але коли мова йде про оцінювання реального впливу гарантій на практику, ситуація виглядає зовсім інакше – тут необхідно проводити прикладний аналіз і дослідження [32, с. 411].

Особливо ця теза актуальна стосовно реалізації засади внутрішньої незалежності судді в адміністративному судочинстві. Принцип незалежності суддів є основоположним принципом будь-якого демократичного суспільства, який гарантує, що судді вільні від будь-якого тиску, впливу чи втручання під час виконання ними своїх суддівських обов'язків. Щоб гарантувати цей принцип, було введено різні законодавчі положення та гарантії. Гарантії незалежності судді настільки важливі для реального втілення конституційних принципів правосуддя, що законодавець чітко закріплює їхній вичерпний перелік у тексті Закону України «Про судоустрій та статус суддів». Так, відповідно до частини 5 статті 48 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» незалежність судді забезпечено:

- 1) особливим порядком його призначення, притягнення до відповідальності, звільнення та припинення повноважень;
- 2) недоторканністю та імунітетом судді;
- 3) незмінюваністю судді;
- 4) порядком здійснення правосуддя, визначеним процесуальним законом, таємницею ухвалення судового рішення;
- 5) заборонаю втручання у здійснення правосуддя;
- 6) відповідальністю за неповагу до суду чи судді;
- 7) окремим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установленим законом;
- 8) належним матеріальним і соціальним забезпеченням судді;

9) функціонуванням органів суддівського врядування та самоврядування;

10) визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки судді, членів його родини, майна, а також іншими засобами їхнього правового захисту;

11) правом судді на відставку [185].

Але перш ніж аналізувати сутність гарантій, які забезпечують реалізацію засади внутрішньої незалежності суддів під час адміністративного судочинства, необхідно розглянути підходи до їхньої класифікації.

Перша класифікація передбачає поділ за сутністю. Вона є симбіозом аналізу наукових джерел і підходів вчених до класифікації гарантій забезпечення незалежності суддів України. Згідно з цією підставою виділяють:

1) організаційно-правові гарантії (особливий порядок призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення судді; недоторканність та імунітет судді; незмінюваність судді; заборона втручання у здійснення правосуддя, функціонування органів суддівського самоврядування; застосування визначених законом засобів забезпечення особистої безпеки судді, членів його родини, майна, а також інших засобів їхнього правового захисту; право судді на відставку);

2) фінансові гарантії (окремий порядок фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установлений законом; належне матеріальне й соціальне забезпечення судді);

3) процесуальні гарантії (порядок здійснення судочинства, визначений процесуальним законом, таємниця ухвалення судового рішення; відповідальність за неповагу до суду чи судді).

Друга підстава класифікації – це поділ за проявами. Відповідно до цієї підстави виділяють:

1) гарантії під час навчання та підготовки суддів: програми навчання та навчання суддів можуть допомогти суддям зберегти свою незалежність і

забезпечити, щоб вони опанували необхідні знання та навички для виконання своїх обов'язків;

2) гарантії повноважень: гарантії повноважень суддів забезпечують, що судді не можуть бути звільнені зі своїх посад без поважної причини або належної процедури;

3) гарантії щодо забезпечення адекватними ресурсами та інфраструктурою: адекватні ресурси та інфраструктура, такі як зали судових засідань, персонал і технології є важливими для того, щоб судді могли ефективно та незалежно виконувати свої обов'язки;

4) гарантії щодо судового імунітету: судді захищені імунітетом від судових позовів за свої офіційні дії, що гарантує їм можливість ухвалювати незалежні рішення, не боячись особистих наслідків;

5) гарантії щодо судових дисциплінарних процедур: незалежні дисциплінарні процедури є важливими для забезпечення відповідальності суддів за свої дії, залишаючись вільними від впливу.

Окресливши сутність і види юридичних гарантій забезпечення засади внутрішньої незалежності судді в адміністративному судочинстві, пропонуємо проаналізувати першу з організаційно-правових гарантій, а саме: особливий порядок призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення судді.

Стаття 128 Конституції України передбачає, що призначення на посаду судді здійснює Президент України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, установленому законом. Призначення на посаду судді здійснюють за конкурсом, крім випадків, визначених законом [133]. У 2016 році було проведено судову реформу, у межах якої було скасовано попередню систему формування суддівського корпусу, за якої суддів призначав строком на 5 років Президент України, а безстроково – Верховна Рада України. Ця процедура призначення суддів безстроково Верховною Радою України зазнавала критики з боку науковців, суддів і Венеціанської комісії, яка звертала увагу на необхідність усунення політичних мотивів під час призначення суддів

довічно, що не відповідає стандартам правової демократичної держави. Венеціанська комісія застерігала про можливу політизацію призначення суддів, яка негативно впливає на їхню повну незалежність під час здійснення правосуддя. Отже, роль Верховної Ради України мала бути, імовірноше за все, церемоніальною, а процедура призначення суддів мала бути безстроковою [206, с. 152].

Відповідно до профільного закону призначення на посаду судді здійснює Президент України на підставі та в межах подання Вищої ради правосуддя без перевірки додержання встановлених цим Законом вимог до кандидатів на посаду судді та порядку проведення добору чи кваліфікаційного оцінювання кандидатів. Будь-які звернення щодо кандидата на посаду судді не перешкоджають його призначенню на посаду. Викладені в таких зверненнях факти можуть бути підставою для порушення Президентом України перед компетентними органами питання про проведення в установленому законом порядку перевірки цих фактів. Президент України видає указ про призначення судді не пізніше ніж тридцяти днів із дня отримання відповідного подання Вищої ради правосуддя [185].

Можна зазначити, що процес призначення суддів Президентом України є формальним, після чого він здійснюється відповідно до статті 80 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яка передбачає, що Президент призначає суддів на підставі подання Вищої ради правосуддя без перевірки вимог до кандидатів і порядку добору чи кваліфікаційного оцінювання кандидатів. Окремо цим іншим суб'єктом у процесі призначення суддів є Вища кваліфікаційна комісія суддів України, яка є державним колегіальним органом суддівського врядування та на постійній основі діє в системі правосуддя України. Саме ця комісія наділена повноваженнями проводити добір кандидатів для призначення на посаду судді, зокрема організовує проведення щодо них спеціальної перевірки відповідно до закону та приймає кваліфікаційний іспит, а також вносить до Вищої ради правосуддя рекомендацію про призначення кандидата на посаду судді [206, с. 152].

Відповідно до Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № R (94) 12 під назвою «Незалежність, дієвість і роль суддів» орган, який ухвалює рішення про відбір і кар'єрне зростання суддів, повинен бути незалежним від уряду й адміністрації. Для того, щоб гарантувати його незалежність, правила повинні забезпечувати, наприклад, те, щоб його членів обирав власне суддівський корпус, а регламент роботи визначав сам орган [157].

Стосовно призначення судді, то важливою є і стаття 70 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», згідно з якою добір і призначення на посаду судді здійснюється в порядку, визначеному цим Законом, та містить такі стадії:

1) рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про оголошення добору кандидатів на посаду судді з урахуванням прогнозованої кількості вакантних посад суддів;

2) розміщення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на своєму офіційному вебсайті оголошення про проведення добору кандидатів на посаду судді.

В оголошенні має бути зазначено кінцевий термін подання документів до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, що не може бути меншим ніж 30 днів із дати розміщення оголошення, а також прогнозована кількість вакантних посад суддів на наступний рік;

3) подання особами, які виявили намір стати суддею, до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України відповідної заяви та документів, визначених статтею 71 цього Закону;

4) здійснення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України перевірки відповідності осіб, які звернулися із заявою для участі в доборі, установленим цим Законом вимогам до кандидата на посаду судді на основі поданих документів;

5) допуск Вищою кваліфікаційною комісією суддів України осіб, які за результатами перевірки на час звернення відповідають установленим цим

Законом вимогам до кандидата на посаду судді, до участі в доборі та складанні відбіркового іспиту;

6) складання особою, допущеною до участі в доборі, відбіркового іспиту;

7) установлення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України результатів відбіркового іспиту та їхнє оприлюднення на офіційному вебсайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

8) проведення стосовно осіб, які успішно склали відбіркового іспит, спеціальної перевірки в порядку, визначеному законодавством про запобігання корупції, з урахуванням особливостей, визначених статтею 74 цього Закону;

9) проходження кандидатами, які успішно склали відбіркового іспит і пройшли спеціальну перевірку, спеціальної підготовки; отримання свідоцтва про проходження спеціальної підготовки;

10) складання кандидатами, які пройшли спеціальну підготовку, кваліфікаційного іспиту та встановлення його результатів;

11) зарахування Вищою кваліфікаційною комісією суддів України кандидатів на посаду судді за результатами кваліфікаційного іспиту до резерву на заміщення вакантних посад судді, визначення їхнього рейтингу, оприлюднення списку кандидатів на посаду судді, внесених до резерву та рейтингового списку, на офіційному вебсайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

12) оголошення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України відповідно до кількості вакантних посад судді в місцевих судах конкурсу на заміщення таких посад;

13) проведення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України конкурсу на заміщення вакантної посади судді на основі рейтингу кандидатів, які взяли участь у такому конкурсі, та внесення рекомендації Вищій раді правосуддя щодо призначення кандидата на посаду судді;

14) розгляд Вищою радою правосуддя рекомендації Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та ухвалення рішення щодо кандидата на посаду судді;

15) видання указу Президента України про призначення на посаду судді – у разі внесення Вищою радою правосуддя подання про призначення судді на посаду.

Добір кандидатів на посаду судді, які мають стаж роботи на посаді помічника судді щонайменше три роки, проводять з особливостями, визначеними рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України [185].

Щодо обрання на адміністративні посади та звільнення з цих посад, то це відбувається згідно зі статтею 20 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яка передбачає, що адміністративними посадами в суді є посади голови суду та заступника (заступників) голови суду. Звільнення з посади судді, а також закінчення строку, на який суддю обрано на адміністративну посаду в суді, припиняє його повноваження на адміністративній посаді. Суддя, обраний на адміністративну посаду в порядку, визначеному цією статтею, не може обіймати одну адміністративну посаду відповідного суду більш як два строки поспіль. У суді, кількість суддів у якому перевищує десять, може бути обраний один заступник голови суду, а в суді, кількість суддів у якому перевищує тридцять суддів, – не більше ніж два заступники голови суду. Обрання судді на адміністративну посаду без додержання вимог цього Закону не допустимо. Перебування судді на адміністративній посаді в суді не звільняє його від здійснення повноважень судді відповідного суду, передбачених цим Законом.

З метою боротьби з корупцією в адміністративних посадах, особливо в суддівських, дуже важливо обмежувати термін головування на одній посаді. Проте після 12 років дії такої норми та «обнуління» у 2014 році проблема «вічних» голів судів в Україні є актуальною й дотепер. Це створює загрозу незалежності суддів, оскільки такі голови часто стають посередниками в корупційних схемах. Це трапилося через маніпуляції та обхід обмежень із боку

тих, хто має владу над суддями. Наслідком такої практики є безкарність «вічних» голів суду та забезпечення їхнього подальшого кар'єрного зростання навіть до Вищої ради правосуддя. Фундація DEJURE закликає Етичну раду визнати таку практику недоброчесною, щоб уникнути легітимізації її в майбутньому. Вічне головування всупереч законодавчим обмеженням може становити дисциплінарний проступок, тому є питання до неупередженості потенційних членів Вищої ради правосуддя, як вони будуть притягати «вічних» голів суду до відповідальності, якщо самі порушували закон у минулому [97].

У Верховній Раді України зареєстровано законопроект про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», спрямованих на вдосконалення порядку призначення та звільнення суддів на адміністративні посади. Метою законопроекту є розв'язання проблем, пов'язаних із призначенням і звільненням суддів на адміністративні посади, а також надання Раді суддів України права звільняти суддю з такої посади, якщо він (вона) обіймав (ла) її більше ніж два повноваження поспіль. Крім того, законопроект пропонує на період дії воєнного стану в територіальній громаді, у якій ведуться бойові дії, та на виборах на адміністративні посади в судах, де жоден із суддів відповідного суду не виявив бажання обійняти таку посаду, строк повноважень чинного голови суду або його заступника / заступників за їхньою згодою продовжується на час дії воєнного стану та на 90 днів після його припинення чи скасування.

Причиною цієї ініціативи стала реєстрація у Верховній Раді 21 грудня 2022 року ще одного законопроекту, який пропонував надати голові Верховного Суду фактично одноосібні повноваження призначати та звільняти суддів на адміністративні посади, підвищуючи ризики впливу та втручання в діяльність усієї судової гілки влади. У зв'язку з цим група народних депутатів пропонує альтернативний законопроект, спрямований на розв'язання проблем із призначенням і звільненням суддів на адміністративні посади за допомогою надання судді найвищої ланки тимчасового виконання обов'язків голови суду

за наявності вакансії до призначення нового голови суду за допомогою прозорого та чесного конкурсу [77].

На нашу думку, кожен із указаних шляхів не є об'єктивним і раціональним. Безперечно, законопроект № 8296 містить корупційний ризик стосовно законопроекту, яким запропоновано найстаршому судді тимчасово виконувати повноваження голови або заступника суду, то, на нашу думку, професійність і можливість виконувати організаційно-управлінські функції не пов'язані з віком. Саме тому такий підхід також не є раціональним.

Наступна гарантія з організаційно-правових гарантій – це недоторканність та імунітет судді. Загалом недоторканність судді є винятком із принципу рівності перед законом і судом, оскільки суспільство ставить перед ними високі вимоги та повинно забезпечити додаткові правові гарантії для ефективного виконання завдань. Оскільки судді працюють безстроково та тривалий час в одному місці, законодавець ураховує ризики та потребує додаткових юридичних гарантій їхнього захисту від необґрунтованих домагань [79, с. 27].

Отже, імунітет судді стосується правового захисту, який захищає суддів від особистої відповідальності або підзвітності за рішення, ухвалені в офіційному статусі судді. Ці засоби захисту призначено для того, щоб судді могли ухвалювати незалежні та неупереджені рішення, не боячись відплати чи помсти.

Існує два види судового імунітету: абсолютний і кваліфікований. Абсолютний імунітет захищає суддів від відповідальності за будь-які дії, учинені під час виконання ними своїх обов'язків, якщо ці дії були вчинені сумлінно та в межах їхніх повноважень. Це стосується рішень, ухвалених у суді, а також дій, пов'язаних із судовим провадженням, таким як видача наказів чи ордерів.

Кваліфікований імунітет, з іншого боку, пропонує більш обмежену форму захисту. Він захищає суддів від відповідальності за рішення, ухвалені під час виконання службових обов'язків, якщо ці рішення були ухвалені

добросовісно та ґрунтувалися на розумному тлумаченні закону. Однак судді все ще можуть бути притягнуті до відповідальності за дії, які порушують чітко встановлені конституційні права. Метою судового імунітету є захист незалежності судової влади та забезпечення того, щоб судді могли ухвалювати рішення, не побоюючись особистих чи професійних наслідків. Однак цей захист не є абсолютним.

Кваліфікований імунітет суддів закріплено в Україні на законодавчому рівні, адже відповідно до статті 49 Конституції України суддя є недоторканим. Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку суду, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалене ним судове рішення, за винятком учинення злочину або дисциплінарного проступку. Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлено кримінальну чи адміністративну відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком:

1) якщо Вищою радою правосуддя надано згоду на затримання судді у зв'язку з таким діянням;

2) затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину.

Суддя не може бути підданий приводу чи примусово доставлений до будь-якого органу чи установи, крім суду, за винятком випадків, зазначених у частині другій цієї статті. Судді може бути повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення лише Генеральним прокурором або його заступником. Суддя може бути тимчасово усунутий від здійснення правосуддя на строк не більше ніж два місяці у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності на підставі вмотивованого клопотання

Генерального прокурора або його заступника в порядку, установленому законом. Рішення про тимчасове усунення судді від здійснення правосуддя ухвалює Вища рада правосуддя. Продовження строку тимчасового усунення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності здійснюється в тому ж самому порядку на строк не більше ніж два місяці. Клопотання про продовження строку такого усунення судді від здійснення правосуддя подає Генеральний прокурор або його заступник не пізніше ніж десять днів до закінчення строку, на який суддю було усунуто. Вимоги до клопотання про тимчасове усунення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності встановлює процесуальний закон.

У разі ухвалення органом, що розглядає справи про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів, рішення про застосування до судді дисциплінарного стягнення у вигляді подання про звільнення судді з посади такого суддю автоматично тимчасово усувають від здійснення правосуддя до ухвалення рішення про його звільнення з посади Вищою радою правосуддя. Суддю на час тимчасового усунення від здійснення правосуддя позбавляють права на отримання доплат до посадового окладу судді.

Проведення стосовно судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можна проводити лише з дозволу суду, здійснюють на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора або його заступника, керівника обласної прокуратури або його заступника.

Кримінальне провадження щодо обвинувачення судді у вчиненні кримінального правопорушення, а також ухвалення рішення про проведення стосовно судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, застосування запобіжних заходів не може здійснювати той суд, у якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді.

У разі якщо згідно із загальними правилами визначення юрисдикції кримінальне провадження стосовно судді має здійснюватися або рішення про проведення стосовно судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій або

застосування запобіжних заходів має ухвалювати той суд, у якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, кримінальне провадження або ухвалення рішення про проведення оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій здійснює суд, найбільш територіально наближений до суду, у якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, іншої адміністративно-територіальної одиниці (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва чи Севастополя), якщо інший суд не визначений процесуальним законом [185].

Захист недоторканності суддів є одним із найбільш обговорюваних та актуальних питань, що стосуються імунітету у кримінальному процесі. Це питання дуже складне через специфіку змісту цього імунітету та процесуального статусу суддів у кримінальному провадженні [93]. Однак, незважаючи на це, на нашу думку, імунітет судді дійсно є юридичною гарантією, спрямованою на внутрішню незалежність судді, яка створює в судді уявлення про його захищеність.

Третя з організаційно-правових гарантій, яку ми пропонуємо проаналізувати, – це незмінюваність судді. Цю гарантію закріплено низкою європейських нормативно-правових актів рекомендаційного характеру. Так, Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо незалежності, ефективності та ролі суддів від 13 листопада 1994 року № R (94) 12 містить положення про те, що судді, незалежно від того, чи було їх призначено, чи обрано, беззмінно перебувають на посаді до часу досягнення ними віку обов'язкового виходу на пенсію або до закінчення строку їхніх повноважень [157]. Учасники багатостороннього семінару, організованого Радою Європи 8–10 липня 1998 року, посилаючись на вказану Рекомендацію та визнаючи закріплені нею цілі, ухвалили Європейську хартію щодо закону про статус суддів, яка передбачає перебування на посаді судді на постійній основі (п. 3.3) [102]. Ухвалена 17 листопада 2010 року Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, згідно з пунктом 49, забезпечення

терміну перебування на посаді та незмінюваності визнає головними елементами принципу незалежності суддів [229].

Ю. Шемшученко провів аналіз досвіду зарубіжних країн щодо практичної реалізації принципу стабільності суддівської діяльності. У країнах, таких як Грузія, Румунія, Швейцарія, Японія суддів призначають на певний строк, тоді як в Англії, Греції, Німеччині суддів можуть призначати або обирати на посаду довічно, але встановлено граничний вік перебування на посаді або передбачено можливість звільнення незалежно від волі судді. Незалежно від того, чи суддів обирають безстроково чи довічно, принцип незмінюваності суддівської діяльності є загальним. Проте обидва поняття мають відносний характер, оскільки існують об'єктивні та суб'єктивні підстави для припинення суддівської діяльності [235, с. 53]. Терміни «безстроково» та «довічно» не є тотожними, інакше не існувало б, зокрема, можливості звільнення судді у зв'язку з досягненням ним певного віку [229].

Відповідно до статті 53 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» судді гарантовано перебування на посаді судді до досягнення ним шістдесяти п'яти років, крім випадків звільнення судді з посади або припинення його повноважень відповідно до Конституції України та цього Закону.

Суддю не може бути переведено до іншого суду без його згоди, крім переведення:

- 1) у разі реорганізації, ліквідації або припинення роботи суду;
- 2) у порядку дисциплінарного стягнення [185].

В. Сердюк вважає, що незмінюваність суддів є складним поняттям, яке містить два елементи. Перший елемент полягає в тому, що суддю призначають на посаду довічно або безстроково. Другий елемент полягає в забороні переміщення судді з місця здійснення правосуддя без його згоди. Отже, для В. Сердюка незмінюваність суддів означає, що суддя залишається на своїй посаді протягом усього життя і його місце здійснення правосуддя не може бути змінено без його згоди [207, с. 122].

С. Прилуцький стверджує, що незмінюваність суддів передбачає їхнє довічне або безстрокове перебування на посаді, а також заборону переміщення з посади або місця виконання правосуддя без згоди судді. Учений вважає, що ця гарантія є необхідною складовою правових засад, на яких ґрунтується судова система, та становить основу для статусу суддів [173, с. 48].

А. Лапкін вважає, що принцип незмінюваності суддів передбачає, що закон має забезпечити стійке перебування суддів на посаді та виконання ними своїх професійних обов'язків із метою підвищення їхньої незалежності. Науковець відзначає, що незмінюваність суддів можна розглядати з організаційного (стійке перебування на посаді) та процесуального (незмінність складу суду під час розгляду конкретної справи) поглядів [142, с. 37].

Четверта організаційно-правова гарантія передбачає заборону втручання у здійснення правосуддя. Судді адміністративних судів, які є арбітрами в конфліктах між владою та громадянами, постійно піддаються певному психологічному тиску. У цьому разі суддя, який виніс принципове рішення, повинен бути захищений від можливих каральних заходів із боку влади, від незаконного усунення з посади. З цією метою Закон передбачає, що незалежність і недоторканність судді гарантовано Конституцією й законами України [134, с. 97].

Втручання в діяльність судді, яке може набувати різних форм, таких як спроби вплинути на ухвалення рішення, тактика тиску, залякування, фізичні погрози або насильство, є кримінальним правопорушенням, що порушує незалежність і неупередженість судової влади й може має тяжкі наслідки для здійснення правосуддя. У більшості правових систем втручання в діяльність судді є кримінальним правопорушенням і може призвести до суворих покарань, таких як позбавлення волі, штрафи та позбавлення права обіймати державні посади. Суворість покарання залежить від характеру та ступеня втручання, а також від відповідної юрисдикції та правової бази.

Забезпечення внутрішньої незалежності та неупередженості судової влади вкрай важливо для того, щоб судді були вільними від будь-якого тиску

чи впливу та мали змогу ухвалювати рішення виключно по суті справи та відповідно до закону. Будь-яка спроба втручання в цей процес підриває верховенство права та довіру суспільства до системи правосуддя. Якщо особі стало відомо про будь-яке втручання в діяльність судді, важливо якнайшвидше повідомити про це відповідні органи, такі як правоохоронні органи чи органи судового нагляду. Це допоможе забезпечити вжиття відповідних заходів для забезпечення доброчесності судової системи та захисту прав усіх осіб, залучених до судових процесів.

Загалом інститут повідомлення про втручання у здійснення правосуддя в сучасній редакції почав діяти з ухваленням Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року. Закон визначив обов'язок судді звернутися з повідомленням про втручання в його діяльність щодо здійснення правосуддя до Вищої ради правосуддя та до Генерального прокурора впродовж 5 днів, як йому стало відомо про втручання. За ігнорування цього обов'язку встановлено дисциплінарну відповідальність [209].

Згідно із Законом України «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року Вища рада правосуддя зобов'язана вести та оприлюднювати реєстр повідомлень про втручання у здійснення правосуддя, проводити перевірку таких повідомлень і оприлюднювати та ухвалювати відповідні рішення. У 2021 році було зареєстровано 275 повідомлень про втручання у професійну діяльність суддів щодо здійснення правосуддя, які стосувалися дій, що порушують гарантії незалежності суддів або підривають авторитет правосуддя. Більшість повідомлень були зі звинуваченням громадян, громадських організацій і засобів масової інформації у втручання в діяльність щодо здійснення правосуддя (194), а також було вказано правоохоронні органи, адвокатів і представників державних і місцевих органів влади, суддів і працівників суду (247) як суб'єктів втручання. У 2021 році найпоширенішою підставою повідомлень про втручання стало здійснення психологічного тиску на суддів через надсилання звернень, скарг, публікацію недостовірної інформації, образи та погрози в залі суду тощо [209].

У 2022 році до Вищої ради правосуддя надійшло 128 повідомлень про втручання у професійну діяльність суддів щодо здійснення правосуддя, про вчинення дій, що порушують гарантії незалежності суддів або підривають авторитет правосуддя [187]. А у 2023 році – 192 таких повідомлень [88].

П'ята з організаційно-правових гарантій полягає у функціонуванні органів суддівського самоврядування. Самоврядування є формою управління, за якої визначено організації, адміністративні чи господарські одиниці, а також громади мають право самостійно вирішувати питання свого внутрішнього керівництва [160, с. 142]. Суддівське самоврядування гарантує реалізацію прав на незалежність суду та соціальний захист суддів, а також інших прав, пов'язаних із їхньою професійною діяльністю. Проте важливо зазначити, що суддівське самоврядування не має права втручатися в процесуальну діяльність судді [145, с. 70]. Його головна роль полягає в тому, щоб забезпечувати відповідні умови для незалежного та ефективного виконання суддями своїх професійних обов'язків. Для цього суддівське самоврядування може здійснювати різноманітні функції, зокрема забезпечення внутрішньої дисципліни, захисту професійних прав суддів, розвитку професійної кваліфікації тощо.

Суддівське самоврядування означає здатність судової влади регулювати та керувати собою без втручання інших гілок влади чи зовнішнього впливу. Це дозволяє суддям визначати процедури та політику своїх судів і підтримувати свою незалежність. З іншого боку, незалежність судді означає здатність суддів ухвалювати рішення без тиску чи впливу з боку зовнішніх джерел, таких як політичні партії, групи інтересів чи інші гілки влади. Це важливо для забезпечення того, щоб судова влада могла неупереджено і справедливо застосовувати закон і здійснювати правосуддя. Як суддівське самоврядування, так і незалежність судді є головними складовими справедливого та ефективного судочинства. Без цього судова влада може бути сприйнятливою до тиску, який може поставити під загрозу справедливість правової системи та підрвати довіру суспільства до судової влади. У багатьох

країнах судовій системі надано значної автономії в управлінні. Проте тривають дебати про те, як найкраще забезпечити незалежність судової влади, особливо в країнах, де в правовій системі є історія політичного втручання.

Протягом останніх трьох десятиліть зростання влади національних судів супроводжувалося зростанням суддівського самоврядування. Збільшення впливу судів викликало потребу в новій інституційній структурі, яка б забезпечувала належний баланс між незалежністю судів і їхньою підзвітністю [10, с. 117]. Намагаючись забезпечити цей баланс, багато держав у всьому світі відмовилися від моделей, у яких домінували міністерства юстиції, і натомість запровадили нові форми судового управління [31, с. 1600].

Регулювання суддівської кар'єри, добір суддів або управління судами все частіше передають у руки суддів. Цей розвиток було дуже добре продемонстровано в післявоєнній Європі, де більшість країн створили судові ради або добровільно (наприклад, Італія, Франція та Нідерланди), або під впливом Європейського Союзу та Ради Європи (особливо в Центральній і Східній Європі). Країнам – кандидатам на вступ до Європейського Союзу судові ради не лише рекомендували як найкращий дизайн, що забезпечує принципи незалежності судової влади, поділу влади та емансипації суддів, а й представляли їх як «єдину можливість» [48, с. 30]. Рада Європи та її співрозмовники, такі як Венеціанська комісія, Консультативна рада європейських суддів і Європейська мережа рад суддів вважали, що модель ради суддів є ліками від усіх хвороб у судових системах країн Центральної та Східної Європи [7, с. 1280]. Європейська комісія щиро ухвалила м'які стандарти Ради Європи під час процесу вступу та нав'язала їх країнам – кандидатам на вступ до Європейського Союзу з держав Центральної та Східної Європи під час хвиль розширення 2004 та 2007 років [44, с. 420].

Історія становлення суддівського самоврядування в Україні починається з його виникнення як засобу забезпечення самостійності суддівської влади, можливості колективного вирішення питань, пов'язаних із незалежністю суддів, їхнім соціальним захистом, побутовим і фінансовим забезпеченням

функціонування судів і діяльності суддів. Розвиток суддівського самоврядування в Україні можна розділити на три важливі періоди: перший – дореволюційний період із 1864 року до 1917 року, коли судову владу було створено за допомогою відокремлення її від виконавчої гілки влади та закріплення принципу незалежності судів і суддів; другий – радянський період із 1917 року до 1989 року, коли суддівське самоврядування було повністю знищено; третій – період становлення суддівського самоврядування в незалежній Україні з 1991 року до сьогодні, коли поняття суддівського самоврядування закріплене в законодавстві, створено систему органів суддівського самоврядування та визначено його організаційні форми, а законодавство про суддівське самоврядування удосконалено відповідно до європейських стандартів [65, с. 18].

Суддівське самоврядування можна розглядати як модель соціальної координації, яка містить у собі установи, правила та практики, розроблені та впроваджені судьями з метою забезпечення належної незалежності та функціонування судів. Ця модель є колективно обов'язковою та регулює діяльність судової гілки влади під час виконання її функцій [48, с. 30]. Це означає, що суддівське самоврядування містить у собі процес розроблення та впровадження стандартів і процедур, що регулюють роботу судів і діяльність суддів, а також визначає організаційну структуру та функції органів самоврядування.

Під час аналізування меж суддівського самоврядування, визначених Конституцією та Законом України «Про судоустрій і статус суддів», можна зробити висновок, що суддівське самоврядування відбувається у всіх видах публічно-правових відносин. Безпосереднє суддівське самоврядування зазвичай відбувається на рівні конкретного суду, де здійснюються збори суду, на яких вирішують питання організації діяльності цього суду (наприклад, обрання голови та заступника голови суду). Опосередковано суддівське самоврядування реалізується на міжсудовому та вищому рівнях. Судді

обирають членів, які стануть частинами органів суддівського самоврядування на вищому рівні [137]. Суддівське самоврядування можна визначити як закріплену Конституцією України та законами України гарантію, принцип і вид державного управління, які полягають у наданні суддям права здійснювати зовнішньоуправлінські та внутрішньоуправлінські функції, які стосуються організації та функціонування судової влади, та реалізуються спеціально утвореними за ієрархічним принципом органами суддівського самоврядування або в неорганізованій формі зборами та конференціями суддів відповідних судів із метою забезпечення незалежності, самостійності, об'єктивності суддів у здійсненні правосуддя, яке відповідає високому рівню ефективності [137].

Шоста організаційно-правова гарантія – це існування визначених законом засобів забезпечення особистої безпеки судді, членів його родини, майна, а також іншими засобами їхнього правового захисту. Зауважуючи про внутрішню незалежність судді, не потрібно забувати, що для аналізу матеріалів справи та ухвалення справедливого, виваженого рішення суддя не повинен переживати за власну безпеку та безпеку членів своєї родини, схоронність свого майна тощо. Судді стикаються із загрозами безпеці як усередині, так і за межами зали судового засідання. Їхня робота вимагає від них регулярної роботи з антисоціальними елементами. Це робить їх, а також членів їхніх родин сприйнятливими до нападів [57].

Саме тому під час судової реформи особливу увагу звернули на необхідність забезпечення такого захисту. Дійсно, в Україні з 1993 року діє Закон України «Про державний захист працівників суду та інших правоохоронних органів», який установлює систему особливих заходів державного захисту суддів Конституційного Суду України, суддів і працівників апаратів судів, працівників правоохоронних органів від перешкоджання виконанню покладених на них законом обов'язків і здійсненню наданих прав, а так само від посягань на життя, здоров'я, житло й

майно зазначених осіб і їхніх близьких родичів у зв'язку із службовою діяльністю цих осіб [174].

Крім того, у 2021 році було ухвалено наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Порядку здійснення заходів безпеки щодо особистої охорони, охорони житла і майна осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, працівників суду і правоохоронних органів, членів їх сімей та близьких родичів» від 12 жовтня 2021 року № 752, який визначає механізм здійснення заходів забезпечення безпеки та спеціальних заходів забезпечення безпеки щодо особистої охорони, охорони житла та майна осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, працівників суду і правоохоронних органів, членів їхніх сімей і близьких родичів [180].

Зауважуючи про особисту безпеку суддів, варто відмітити й роль Державної служби судової охорони. Служба судової охорони є державним органом у системі правосуддя для забезпечення охорони та підтримання громадського порядку в судах. Служба підзвітна Вищій раді правосуддя та підконтрольна Державній судовій адміністрації України [179].

Згідно з позицією І. Зуєвої та В. Приступи, Служба судової охорони є великою організацією, що має складний механізм регулювання та дублює функції інших правоохоронних органів, не передбачаючи прямої взаємодії між ними. Зміни в законодавстві, що регулює діяльність Служби судової охорони, можуть розв'язати ці проблеми, зокрема можливу реорганізацію Служби, а саме їхнє зарахування до штату цієї інституції. Ці питання є загальнонормативними та вимагають узгодження з чинними нормативно-правовими актами [117, с. 240].

Водночас, згідно з думкою В. Кібця, надійні гарантії є важливим елементом для досягнення демократичного устрою в державі. Забезпечення справедливості судових рішень і їхньої законності, а також безпека та недоторканність суддів і працівників судової системи є головними чинниками. Отже, Служба судової охорони є гарантом надійного захисту судової

незалежності й виконання її повноважень є необхідним для забезпечення безпеки судів, суддів, працівників апарату суду та населення. Завдяки фізичній охороні, підтриманню порядку і порядності, а також забезпеченню виконання судових правил і розпоряджень Служба судової охорони допомагає запобігти насильству та залякуванню в судах, зменшуючи ризик збоїв і забезпечуючи цілісність судового процесу та безпеку учасників. Зважаючи на це, ми підтримуємо позицію В. Кібця [123, с. 216].

Важливо відзначити, що населення підтримує створення та роботу Служби судової охорони. За результатами двомісячної ініціативи, яка була проведена для збільшення обізнаності українців про функціонування Служби, було досягнуто зниження загроз безпеці в судах, що зросли з початку вторгнення Росії. Згідно з другою хвилею соціологічного дослідження, яке було проведено у грудні 2022 року, на 10 % більше українців відзначило важливість Служби судової охорони під час російського вторгнення (із 34 % у липні до 44 % у грудні). Крім того, 87 % відвідувачів судів визнали необхідність проведення обов'язкових перевірок і важливість роботи Служби.

Також варто відзначити, що у 2022 році Служба судової охорони стикнулася зі значним зростанням спроб пронесення заборонених предметів до судових установ. За час війни, коли багато українців мають зброю або можуть її отримати для захисту країни, усе більше відвідувачів суду порушують правила та намагаються пронести предмети, заборонені для внесення. Згідно з даними Служби судової охорони із січня до серпня 2022 року українці намагалися пронести 2429 одиниць вогнепальної зброї. Це у 18,5 разів більше, ніж за аналогічний період 2021 року, коли були спроби пронести лише 131 одиницю [169]. Тобто роль Служби судової охорони в умовах воєнного стану навіть зросла.

Отже, ми переконані, що захист суддів має вирішальне значення для забезпечення того, щоб вони могли виконувати свої обов'язки, не боячись помсти чи шкоди. Судді відіграють важливу роль у підтриманні верховенства

права та здійсненні правосуддя. Для захисту суддів можна вжити декілька заходів, зокрема:

1) забезпечення заходів фізичної безпеки: містить забезпечення захищених залів судових засідань і офісів, а також персонал служби безпеки для захисту суддів під час судових розглядів та інших офіційних функцій;

2) забезпечення заходів особистої безпеки: судді можуть стикнутися з погрозами або переслідуваннями поза межами робочого середовища. Важливо забезпечити їх засобами особистої безпеки, такими як безпечне транспортування, особиста сигналізація та захисний одяг;

3) обмеження доступу громадськості до особистої інформації: особиста інформація суддів, зокрема їхні домашні адреси та контактна інформація повинні бути захищені, щоб запобігти тому, щоб вони стали об'єктами переслідувань або насильства;

4) застосування законів проти погроз і переслідувань: мають бути ухвалені закони для переслідування тих, хто погрожує або переслідує суддів. Ці закони потрібно неухильно застосовувати, щоб стримувати таку поведінку та гарантувати, що судді почуватимуться в безпеці та захищені;

5) надання доступу до консультацій і послуг підтримки: судді можуть відчувати високий рівень стресу та травм через свою роботу. Важливо забезпечити доступ до консультацій і послуг підтримки, щоб допомогти їм впоратися з емоційними навантаженнями, пов'язаними з їхньою роботою.

Захист сімей суддів є важливим аспектом забезпечення безпеки суддів. Хоча закони та нормативні акти відрізняються в різних країнах, у багатьох із них передбачено заходи для захисту сімей суддів від погроз, переслідувань чи насильства. У деяких країнах, наприклад у Сполучених Штатах, судді та їхні родини мають право на захист згідно з Федеральною програмою захисту свідків, яка передбачає переміщення та інші заходи безпеки для тих, хто отримав серйозні загрози їхній безпеці. Інші країни мають схожі програми або положення у своїх законах, які забезпечують захист суддів і їхніх сімей. У

деяких країнах суддям і їхнім сім'ям також можуть бути надані засоби особистої безпеки, такі як особиста охорона, безпечний транспорт або захисний одяг. Однак доступність і масштаби таких заходів можуть відрізнятися залежно від рівня ризику та наявних ресурсів. Важливо зазначити, що захист суддів і їхніх сімей не завжди гарантований, а погрози та насильство щодо них є серйозною проблемою в деяких країнах. У цьому разі вкрай важливо, щоб уряди та правові системи вживали швидких і ефективних заходів для забезпечення безпеки та благополуччя суддів і їхніх родин. Загалом захист сімей суддів є важливим аспектом забезпечення внутрішньої незалежності та неупередженості судової влади.

Захист майна суддів є важливим аспектом забезпечення їхньої безпеки, а також здатності незалежно та неупереджено виконувати свої обов'язки. Судді можуть зіткнутися з погрозами, переслідуваннями або помстою за свої рішення, і внаслідок цього їхнє особисте майно може стати предметом кримінального правопорушення. Закони та нормативні акти щодо захисту власності суддів відрізняються в різних країнах. У деяких країнах суддям можуть бути надані додаткові заходи безпеки для їхніх будинків та особистого майна, зокрема камери спостереження, системи сигналізації та персонал служби безпеки. В інших країнах суддям може бути дозволено носити вогнепальну зброю для особистого захисту. Крім того, у багатьох правових системах діють закони, які криміналізують акти насильства або знищення майна суддів. Особам, яких визнають винними в таких діях, можуть загрожувати значні покарання, зокрема штрафи, ув'язнення або те й інше. Загалом захист власності суддів є важливим аспектом забезпечення їхньої безпеки та незалежності. Саме тому в Україні захист майна суддів забезпечено на рівні кримінально-правової охорони. Так, стаття 378 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за умисне знищення чи пошкодження майна судді [139].

Сьома організаційно-правова гарантія – це можливість судді піти у відставку. Аналізуючи це право, ми вирішили провести порівняльно-правове

дослідження, щоб виокремити схожі та відмінні риси щодо підходів стосовно реалізації права на відставку в різних державах. Нижче наведено таблицю 2.1, яка описує особливості реалізації права судді на відставку на підставі законодавства різних держав.

Таблиця 2.1 – Особливості реалізації права судді на відставку: компаративний аспект

Країна	Право на відставку
США	<p>У США федеральні судді мають право піти у відставку зі своєї посади. Конституція надає федеральним суддям довічне призначення на посаду, це означає, що вони можуть працювати, доки не помруть, не підуть у відставку або не буде оголошено про імпічмент і звільнено їх із посади. Проте судді можуть піти у відставку до закінчення терміну повноважень, і це рішення залежить виключно від них.</p> <p>Федеральні судді, які виходять на пенсію, можуть мати право на певні пільги, такі як пенсія та медичне страхування залежно від вислуги років та інших чинників. Судді у відставці також можуть мати право на статус старшого судді, що дозволяє їм і надалі працювати суддями на неповний робочий день, розглядаючи справи за потреби та допомагаючи зменшити навантаження на чинних суддів.</p> <p>Варто зазначити, що судді, які виходять на пенсію, не захищені від перевірки чи критики, а їхні рішення та дії під час перебування на лаві все ще можуть бути предметом перегляду та оцінювання. Проте вихід є особистим рішенням, яке судді можуть ухвалити з різних причин, зокрема вік, стан здоров'я, сімейні зобов'язання або просто бажання мати інші інтереси чи можливості</p>
Великобританія	<p>У Сполученому Королівстві судді мають право вийти на пенсію, коли їм виповниться 70 років, але вони можуть продовжувати працювати до 75 років за згодою лорда-канцлера. Обов'язковий вік виходу на пенсію в 70 років був запроваджений у 1993 році з метою сприяння різноманіттю та забезпеченню можливостей для призначення на посади молодших суддів.</p> <p>Проте звучали заклики підвищити пенсійний вік для суддів, оскільки люди живуть довше та залишаються активними у своїй професії довше. Дехто стверджує, що досвідчених суддів, які все ще здатні ефективно виконувати свої обов'язки, не потрібно примушувати до відставки лише через їхній вік.</p> <p>Проте на сьогодні обов'язковий вік виходу на пенсію в 70 років є чинним для суддів у Великобританії, хоча питання про те, чи варто його підвищити або скасувати, імовірно, буде предметом постійних дебатів</p>
Канада	<p>У Канаді судді також мають право піти у відставку. Обов'язковий вік виходу на пенсію для федеральних суддів раніше становив 75 років, але у 2017 році уряд Канади скасував обов'язковий вихід на пенсію для федеральних суддів. Це означає, що призначені федеральними суддями тепер можуть і далі працювати після досягнення 75-річного віку, якщо вони цього захочуть. Проте в окремих провінціях і територіях Канади все ще може бути власний обов'язковий вік виходу на пенсію для суддів, призначених у провінції</p>

Продовження таблиці 2.1

Країна	Право на відставку
Австралія	<p>В Австралії судді також мають право піти у відставку. Вік виходу на пенсію для федеральних суддів становить 70 років, але за бажанням вони можуть вийти на пенсію раніше. Судді штатів і територій можуть мати різний вік виходу на пенсію, який зазвичай встановлює законодавство або вказівки судової комісії. Судді, які виходять на пенсію, можуть мати право на пенсію, яка зазвичай залежить від стажу роботи та заробітної плати. У деяких випадках судді також можуть мати право на певні пільги, такі як медичне обслуговування або доступ до судових установ</p>
Індія	<p>В Індії судді мають право вийти на пенсію в певному віці або після певної кількості років на посаді. Згідно з Конституцією Індії суддя Високого суду повинен вийти на пенсію у віці 62 років, тоді як суддя Верховного суду має вийти на пенсію у віці 65 років. Однак суддя може вирішити піти у відставку раніше за встановлений вік, якщо він бажає це зробити. Вік виходу суддів на пенсію встановлюють для того, щоб судова система була динамічною та ефективною завдяки залученню свіжих талентів та ідей. Крім того, судді в Індії мають право на різні пенсійні виплати, такі як пенсія та медичне обслуговування</p> <p>В Індії судді мають право вийти на пенсію у віці 65 років, хоча їм може бути дозволено й далі працювати до 68 років за згодою президента Індії.</p> <p>У 2017 році вік виходу на пенсію було підвищено з 62 до 65 років, і були деякі заклики підвищити його ще до 70 років, подібно до Великобританії</p>
Бразилія	<p>У Бразилії судді мають право вийти на пенсію, коли вони відповідають вимогам для отримання пенсії, але обов'язкового віку виходу на пенсію немає. Однак судді в Бразилії можуть вийти на пенсію у віці 75 років із повними виплатами, незалежно від того, чи мають право на пенсію. Рішення про вихід на пенсію ухвалюють окремі судді, і немає встановленого віку, за якого вони повинні виходити на пенсію</p>
Україна	<p>В Україні судді мають право подати у відставку в будь-який час, хоча від них можуть вимагати повідомити про це та дотримуватися певних процедур залежно від обставин їхньої відставки.</p> <p>Якщо суддя бажає піти у відставку за власним бажанням, він повинен подати письмову заяву про відставку до відповідного судового органу, наприклад до Вищої ради правосуддя чи Верховного Суду. У заяві про відставку необхідно вказати причину відставки та дату, з якої відставка набуває чинності. Потім відповідний судовий орган розгляне заяву про відставку та може прийняти або відхилити її залежно від обставин.</p> <p>Право судді на відставку обумовлено бездоганною репутацією, неухильним дотриманням вимог закону і принципу верховенства права, присяги судді, дотриманням високих стандартів поведінки з метою зміцнення віри громадян у чесність, незалежність, неупередженість і справедливість суду [91]</p> <p>Право на відставку може бути використане суддею, якщо до подання відповідної заяви ним не допущено дій, які зумовлюють ухвалення компетентними органами рішення про його звільнення з посади судді з інших підстав. Таке обмеження має легітимну мету та є необхідним у демократичному суспільстві з огляду на те, що пільги й переваги, які мають судді у відставці, є невід'ємною складовою суддівського статусу, який, зі свого боку, передбачає належне та добросовісне здійснення суддею своїх повноважень.</p> <p>На цьому наголосила Велика Палата Верховного Суду в постанові за справою № 990/86/22 від 6 квітня 2023 року [225]</p>

Джерело: розроблено автором

Проаналізувавши організаційно-правові гарантії забезпечення реалізації внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні, пропонуємо зосередити увагу на фінансових гарантіях. І перша з них – це гарантія окремого порядку фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, встановлена законом. Ця гарантія настільки важлива, що закріплена на конституційному рівні. Так, згідно зі статтею 130 Основного Закону держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів. У Державному бюджеті України окремо визначено видатки на утримання судів з урахуванням пропозицій Вищої ради правосуддя [133]. Відповідно до статті 148 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» фінансування всіх судів в Україні здійснюється за кошт Державного бюджету України. Видатки загального фонду Державного бюджету України на утримання судів належать до захищених статей видатків Державного бюджету України. А згідно зі статтею 149 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» суди фінансують згідно з кошторисами й щомісячними розписами видатків, затвердженими відповідно до вимог цього Закону, у межах річної суми видатків, визначених Державним бюджетом України на поточний фінансовий рік, у порядку, встановленому Бюджетним кодексом України [185].

Варто відмітити, що традиційно, а особливо в умовах воєнного стану формування бюджету є одним із найделікатніших питань, з якими доводиться давати раду уряду. Ресурси обмежені за визначенням, а пріоритетність їхнього розподілу створює конкуренцію між різними державними департаментами: виділення більшої кількості коштів одному департаменту означає виділення меншої кількості коштів іншим. Питання є ще більш делікатним, коли йдеться про судову владу, яка є однією з трьох гілок влади держави, вона має бути незалежною, але її фінансування – у руках інших державних гілок влади – виконавчої чи законодавчої. Той, у кого є «влада гаманця», має деяку «додаткову зброю», яку можна використати проти інших гілок. «Ефективна влада гаманців дає законодавчому органу потужний козир у разі виникнення

розбіжностей між ним та іншими гілками влади, який є настільки сильним, що може загрожувати незалежності судової системи» [60]. Відповідно до Європейської мережі рад для Керівних принципів судочинства (ENCJ) механізм фінансування, заснований на прозорих критеріях, необхідний для підтримання незалежності судової влади, якщо судова система тісно залучена до встановлення цих критеріїв.

Ресурси (персонал, зарплата, будівлі, операційні витрати, інформаційні технології, тощо), які надають судовій владі, мають відповідати навантаженню справ і законним очікуванням громадян на доступне, справедливе та в розумні строки вирішення їхніх конфліктів, а також швидке та ефективно ухвалення судами рішень у кримінальних справах. З одного боку, залежність від механізмів фінансування, керованих виконавчою чи парламентською владою, може вплинути на незалежність судової влади, з іншого боку, «надмірна фінансова незалежність судової влади може бути використана деякими судовими системами, щоб захистити себе від законних зусиль щодо реформування та розумних очікувань щодо ефективності» [203].

Судова влада – не лише влада держави, але й використовує державні кошти для здійснення правосуддя та забезпечення верховенства права, що є основоположним у демократичному суспільстві. Як державна служба вона має бути підзвітною платникам податків та інформувати їх про використання ресурсів і результати, досягнуті за допомогою цих ресурсів. Прозорість у використанні державних коштів необхідна для досягнення довіри громадськості. Отже, те, як і скільки судові органи отримують із державного бюджету та в який спосіб вони відповідають за те, що витрачають, є найважливішим для незалежності суддів, належного функціонування судів і громадської довіри. Раціональний і справедливий розподіл ресурсів може допомогти забезпечити деякі фундаментальні цінності, які лежать в основі судової системи в демократичних суспільствах. Розподіл ресурсів на основі прозорих критеріїв може сприяти гарантуванню незалежності судової влади від інших гілок влади; а також прозорий розподіл ресурсів також може

підвищити довіру до судової системи [59]. Належний розподіл ресурсів на оплату праці та навчання суддів може забезпечити доброчесність і компетентність персоналу суду. Розподіл ресурсів, спрямований на досягнення однакової ефективності роботи різних судів, у певному сенсі відображає рівність громадян перед законом [61, с. 13].

Отже, як процедура формування бюджету, так і процедура фінансування судоустрою повинні бути системними й позбавленими неналежного політичного втручання, щоб суди фінансувалися на основі об'єктивних і прозорих критеріїв. Вища рада правосуддя повинна бути задіяна на всіх етапах бюджетного процесу, а суди й судді повинні мати ресурси на рівні, який забезпечує ефективну та дієву систему правосуддя; бюджетні пріоритети повинні визначатися у співпраці з органами судового врядування та самоврядування відповідно до прозорих критеріїв процедури фінансування. Тому, зважаючи на вищезазначене, доцільно підтримати позицію О. Щербанок щодо доцільності ухвалення Закону України «Про порядок фінансування судоустрою України», у якому потрібно прописати: бюджетні механізми; систему і критерії фінансування та процедуру вирішення бюджетних конфліктів щодо фінансування судових органів та установ. Адже нормативно закріплена процедура фінансування судоустрою із визначеними прозорими критеріями дозволить посилити незалежність судової системи, збільшить її транспарентність і покращить доступ до правосуддя [238, с. 120].

На нашу думку, окремий порядок фінансування та організаційного забезпечення діяльності суду, установлений законом, належить до певного зведення норм і правил, які регулюють фінансування та управління діяльністю суду. Це містить у собі положення щодо розподілу ресурсів, закупівлі обладнання та витратних матеріалів, найму й навчання персоналу та інших пов'язаних питань, необхідних для ефективного та результативного функціонування судової системи. Метою такої окремої процедури є забезпечення того, щоб суди могли працювати незалежно, без втручання з боку інших гілок влади чи іншого впливу. А також, щоб вони мали ресурси,

необхідні для забезпечення справедливого та неупередженого правосуддя для всіх громадян.

Другою фінансовою гарантією забезпечення реалізації внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні є належне матеріальне й соціальне забезпечення судді. Щодо рівня матеріально-правових гарантій, якими забезпечено професійну діяльність суддів, то дослідження свідчать про те, що міжнародно-правовими документами має забезпечуватися гарантія підвищення такого рівня. Водночас гарантія як складова підвищення має бути спрямована не на забезпечення особистих привілеїв судді, а на забезпечення належних умов здійснення ними правосуддя у процесі виконання службових обов'язків [214].

Суддівську винагороду виплачують судді з дня зарахування його до штату відповідного суду, якщо інше не встановлено цим Законом. Суддівська винагорода складається з посадового окладу та доплат:

- 1) за вислугу років;
- 2) перебування на адміністративній посаді в суді;
- 3) науковий ступінь;
- 4) роботу, що передбачає доступ до державної таємниці.

До базового розміру посадового окладу, визначеного частиною третьою цієї статті, додатково застосовують такі регіональні коефіцієнти:

- 1) 1,1 – якщо суддя здійснює правосуддя в суді, що розташований у населеному пункті з кількістю населення щонайменше сто тисяч осіб;
- 2) 1,2 – якщо суддя здійснює правосуддя в суді, що розташований у населеному пункті з кількістю населення щонайменше п'ятсот тисяч осіб;
- 3) 1,25 – якщо суддя здійснює правосуддя в суді, що розташований у населеному пункті з кількістю населення щонайменше один мільйон осіб.

Суддям виплачують щомісячну доплату за вислугу років розміром: за наявності стажу роботи більше ніж 3 роки – 15 %, більше ніж 5 років – 20 %, більше ніж 10 років – 30 %, більше ніж 15 років – 40 %, більше ніж 20 років –

50 %, більше ніж 25 років – 60 %, більше ніж 30 років – 70 %, більше ніж 35 років – 80 % посадового окладу.

Суддям виплачують щомісячну доплату за науковий ступінь кандидата (доктора філософії) або доктора наук із відповідної спеціальності розміром відповідно 15 % і 20 % посадового окладу судді відповідного суду.

Суддям виплачують щомісячну доплату за роботу, яка передбачає доступ до державної таємниці, розміром залежно від ступеня секретності інформації: відомості та їхні носії, що мають ступінь секретності «Цілком таємно», – 10 % посадового окладу судді відповідного суду; відомості та їхні носії, що мають ступінь секретності «Таємно», – 5 % посадового окладу судді відповідного суду.

Обсяги видатків на забезпечення виплати суддівської винагороди здійснюються за окремим кодом економічної класифікації видатків.

Суддя, який не здійснює правосуддя (крім випадків тимчасової непрацездатності, перебування судді в щорічній оплачуваній відпустці), не має права на отримання доплат до посадового окладу [185].

Питання фінансової підтримки суддів є складним і потребує забезпечення належної винагороди за їхню роботу. З одного боку, надання конкурентоспроможних зарплат і пільг може допомогти залучити та утримати висококваліфікованих і досвідчених суддів. З іншого боку, низька винагорода може зробити суддів більш сприйнятливими до корупції. Для запобігання цьому багато країн установлюють суворі правила та процедури, які містять щорічні фінансові звіти та заборону приймання подарунків і компенсацій, що можуть вплинути на їхні рішення. Необхідно забезпечити баланс між фінансовою підтримкою суддів і запобіганням корупції та конфлікту інтересів, установлюючи чіткі правила та процедури та дотримуючись їх. Це дозволить суддям виконувати свої обов'язки справедливо та неупереджено. Згідно з Консультативною радою європейських суддів якісний соціальний захист суддів неможливий без належного фінансування. Так, Консультативна рада європейських суддів у висновку № 10 (2007) щодо судової ради на службі

суспільства, схваленому на 8-му засіданні (м. Страсбург, 21–23 листопада 2007 р.) [84, с. 150], наголошує на важливості забезпечення фінансування судової ради в такий спосіб, щоб уможливити її належне функціонування. Вона повинна мати достатні засоби для незалежної й автономної діяльності, а також повноваження і здатність ефективно організовувати свій бюджет.

Соціальний захист суддів за міжнародно-правовими стандартами визначають як добровільні зобов'язання держав щодо створення та забезпечення функціонування національної системи соціального захисту суддів. Ці стандарти містять перелік прав суддів у цій сфері, їхній обсяг і зміст, визнані міжнародною спільнотою та закріплені в міжнародних документах. Характерними ознаками цих стандартів є такі:

- 1) міжнародні зобов'язання держав у царині соціального захисту суддів;
- 2) відбиття ознак у міжнародних нормах, які формуються в договірному порядку;

- 3) модельний характер цих ознак;

- 4) спрямованість на формування національної системи соціального захисту суддів, яка відповідає сучасним загальновизнаним міжнародним уявленням про умови та рівень соціального захисту цієї категорії осіб [116, с. 120]. Міжнародно-правові стандарти соціального захисту суддів містять у собі низку вимог, таких як строк повноважень суддів, їхня незалежність, безпека, винагорода, умови служби, пенсія й вік виходу на неї, які повинні бути закріплені законом. Судді повинні беззмінно перебувати на посаді до закінчення строку їхніх повноважень або до досягнення ними віку обов'язкового виходу на пенсію, незалежно від того, були вони призначені чи обрані.

Підвищення суддів по службі має ґрунтуватися на їхніх здібностях, гідності і моральних якостях, відзначених під час виконання ними обов'язків за допомогою об'єктивного оцінювання службової діяльності. Держава повинна забезпечити судам необхідні засоби, зокрема фінансові, для належного виконання їхніх функцій.

Судова влада повинна мати власне приміщення, секретаріат, комп'ютерне забезпечення й можливість організувати свою роботу без звітування про свою діяльність будь-якому політичному чи іншому органу. Грошова винагорода суддів повинна відповідати гідності їхньої професії, обсягу їхніх обов'язків і відповідальності, яку вони мають, і бути достатньою, щоб захистити їх від дії стимулів, що можуть впливати на судові рішення.

Грошова винагорода суддів має бути захищена від скорочення, а також забезпечено збільшення оплати праці суддів відповідно до зростання вартості [116, с. 120].

Підсумовуючи, потрібно зауважити, що організаційно-правові та фінансові гарантії мають важливе значення для забезпечення незалежності судової влади, оскільки вони забезпечують основу для захисту суддів, щоб вони могли виконувати свої обов'язки без страху чи прихильності. Без цих гарантій судді можуть зіткнутися з тиском або втручанням, що може поставити під загрозу цілісність судової системи.

Значення цих гарантій для реалізації незалежності судової влади є багатогранним. По-перше, організаційно-правові та фінансові гарантії забезпечують необхідний захист для того, щоб судді могли вільно ухвалювати рішення на основі закону та фактів справи, не піддаючись впливу будь-якого зовнішнього тиску чи інтересів. Це дозволяє ухвалювати неупереджені та справедливі рішення, що є важливим для верховенства права та довіри суспільства до судової системи.

По-друге, організаційно-правові та фінансові гарантії забезпечують суддям безпеку роботи, яка дає змогу ухвалювати самостійні рішення, не боячись бути звільненими з посади з політичних чи інших причин. Така гарантія повноважень захищає незалежність судової влади та гарантує, що судді можуть ухвалювати рішення виключно на основі закону та фактів, не турбуючись про наслідки.

По-третє, організаційно-правові та фінансові гарантії забезпечують підзвітність судової системи, залишаючись водночас незалежною.

Дисциплінарні процедури та судові перевірки мають важливе значення для забезпечення того, щоб судді були притягнуті до відповідальності за свої дії, але ці процедури потрібно проводити в такий спосіб, щоб захищати незалежність і неупередженість судової влади.

Загалом організаційно-правові та фінансові гарантії відіграють важливу роль у забезпеченні незалежності судової влади. Вони забезпечують суддів необхідним захистом для ухвалення незалежних рішень, гарантують безпеку їхньої роботи та гарантують, що вони залишаються підзвітними, зберігаючи водночас свою незалежність.

2.2. Процесуальні та етичні гарантії забезпечення реалізації внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні

До процесуальних гарантій необхідно віднести ті норми процесуального законодавства, завдяки яким забезпечено незалежність суддів під час розгляду адміністративних справ. Насамперед це норми, які забезпечують неможливість впливу на них під час розгляду справ із боку інших учасників процесу та вищих судів [105, с. 137].

За словами Г. Єрмошини, гарантії процесуальної незалежності суддів охоплюють законом установлену процедуру здійснення правосуддя, яка дозволяє суддям діяти з повною свободою та самостійністю в межах судового процесу. Також передбачено заборону будь-якого втручання в діяльність зі здійснення правосуддя під загрозою відповідальності, а також непідзвітність суддів під час реалізації правосуддя.

Існує й інша думка, згідно з якою процесуальні гарантії охоплюють передбачену законом процедуру здійснення судочинства, а також забезпечують таємницю ухвалення судового рішення та заборону його розголошення [165, с. 47].

В. Гринюк розглядає декілька форм реалізації процесуальної правосуб'єктності суддів як процесуальні гарантії їхньої незалежності, зокрема можливість відведення та самовідведення суддів, змагальність сторін, таємницю нарадчої кімнати та обов'язковість виконання вказівок вищої судової інстанції.

В. Кройтор вважає, що ця думка потребує коригування та доповнення. Зокрема він звертає увагу на різницю між поняттями «незалежність» і «неупередженість» суддів, які відображають відсутність стороннього впливу та неприйняття позиції жодної із сторін у процесі судового розгляду. Відведення може бути важливим засобом забезпечення неупередженості, оскільки будь-яке втручання чи вплив може свідчити про можливу упередженість. По-друге, В. Кройтор вважає, що змагальність сторін також може служити процесуальною гарантією незалежності суддів [140, с. 76].

На нашу думку, позиція В. Кройтера цілком обґрунтована, адже можливість відведення – це дійсно гарантія неупередженості суду. Оскільки згідно з нормами Кодексу України про адміністративне судочинство в окремих випадках заборонено повторну участь судді в розгляді справи (стаття 37) та визначено підстави для відведення та самовідведення судді (стаття 36) [128].

Відведення і самовідведення судді пов'язаний із неупередженістю, оскільки неупередженість є одним із основоположних принципів суддівської етики. Судді зобов'язані бути неупередженими під час виконання своїх обов'язків. Це означає, що вони не повинні мати будь-якої особистої чи фінансової зацікавленості в результаті справи, і повинні застосовувати закон справедливо та об'єктивно, незалежно від залучених сторін. Якщо буде встановлено, що суддя порушив цей принцип неупередженості, наприклад, отримавши неправомірну вигоду або вчинивши неналежну поведінку з однією зі сторін, до нього можна застосувати відведення. Метою відведення та самовідведення в цьому контексті є забезпечення збереження чесності судової системи та довіри громадськості до справедливості судової системи.

З іншого боку, внутрішня незалежність також є важливою засадою суддівської етики, але вона пов'язана зі здатністю суддів ухвалювати рішення без тиску чи впливу. Хоча незалежність важлива, вона не обов'язково гарантує неупередженість. Судді можуть бути незалежними і все одно ухвалювати упереджені або несправедливі рішення, тому неупередженість є окремим і не менш важливим принципом.

Хоча незалежність і змагальність є важливими принципами судової влади, вони служать різним цілям. Незалежність необхідна для забезпечення цілісності правової системи, тоді як конкурентоспроможність необхідна для забезпечення справедливого ставлення до всіх сторін і можливості висувати свої аргументи.

А змагальність сторін, найбільш імовірно, не є гарантією, а належить до основоположних засад адміністративного судочинства. Ми переконані, що змагальність сторін не є гарантією незалежності, оскільки незалежність є принципом, який вимагає від суддів бути вільними від зовнішнього тиску та впливу, зокрема з боку сторін у справі. Принцип незалежності гарантує, що судді можуть ухвалювати рішення виключно на основі закону та доказів, поданих у суді, не боячись покарання чи фаворитизму. З іншого боку, змагальність є принципом судової влади, який забезпечує всім сторонам у справі можливість ефективно подати свої аргументи та докази. Цей принцип сприяє створенню справедливої та збалансованої правової системи, де всім сторонам надано шанс бути почутими та представляти їхні інтереси.

На нашу думку, серед процесуальних гарантій реалізації принципу внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні необхідно назвати такі:

- 1) порядок здійснення судочинства, визначеного процесуальним законом;
- 2) рівність прав членів суддівської колегії;
- 3) таємниця нарадчої кімнати;
- 4) відповідальність за неповагу до суду чи судді.

Для забезпечення внутрішньої незалежності суддів необхідно використовувати процесуальні засоби, однак їхня ефективність залежить від взаємодії з іншими гарантіями. Це можна пояснити тим, що ефективність правових гарантій залежить від соціально-політичних умов, за яких вони діють.

Першою із процесуальних гарантій реалізації принципу внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні є порядок здійснення судочинства, визначений процесуальним законом.

Кодекс адміністративного судочинства України передбачає такий порядок здійснення судочинства:

- 1) подання позовної заяви або звернення до суду;
- 2) реєстрація позовної заяви або звернення до суду;
- 3) перевірка повноти документів, що додаються до позовної заяви або звернення до суду;
- 4) ухвалення рішення про прийняття позовної заяви чи звернення до суду для розгляду або про відмову у прийнятті такої заяви;
- 5) надання відповіді на позовну заяву або на звернення до суду відповідача;
- 6) перевірка наявності усього пакета документів, що додають до відповіді відповідача;
- 7) ухвалення рішення про прийняття відповіді відповідача для розгляду або про відмову у прийнятті такої відповіді;
- 8) доказування;
- 9) підготовка справи для розгляду;
- 10) розгляд справи;
- 11) ухвалення рішення;
- 12) оголошення рішення;
- 13) оформлення рішення;
- 14) виконання рішення;

15) скарга на рішення або вирішення питання про закінчення провадження у справі.

Це загальний порядок здійснення судочинства, проте деталізація може змінюватися залежно від конкретної справи і її характеристик. На нашу думку, порядок судочинства може впливати на внутрішню незалежність судді кількома способами. По-перше, за наявності втручання чи тиску з боку зовнішніх джерел, наприклад політичних чи інших інтересів суддя може бути змушений відступити від встановленого порядку судочинства. Це може поставити під загрозу здатність судді ухвалювати незалежні та неупереджені рішення.

По-друге, неправильне дотримання порядку судового провадження може призвести до плутанини та помилок у розгляді доказів, наведенні аргументів і загалом у процесі ухвалення рішень. Це може підірвати довіру та легітимність судової влади та роль судді як незалежної особи, яка ухвалює рішення.

По-третє, якщо суддя не може дотримуватися встановленого порядку судочинства через адміністративні чи інші чинники, це може спричинити стрес і розчарування, що, зі свого боку, може вплинути на його здатність ухвалювати незалежні та неупереджені рішення.

Отже, процесуальний порядок судочинства є важливим для забезпечення незалежності та неупередженості суддів. Будь-яке втручання або відхилення від цього встановленого порядку може поставити під загрозу здатність судді ухвалювати незалежні рішення зокрема, а також може підірвати довіру до судової системи та її легітимності загалом.

Наступна процесуальна гарантія забезпечення реалізації внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні – це рівність прав членів суддівської колегії. Цю гарантію закріплено у статті 33 Кодексу адміністративного судочинства України, відповідно до якої адміністративні справи, предметом оскарження в яких є рішення, дії чи бездіяльність Кабінету Міністрів України, крім випадку, установленого частиною четвертою статті 22

цього Кодексу, Національного банку України, окружної виборчої комісії (окружної комісії з референдуму), розглядає й вирішує в адміністративному суді першої інстанції колегія у складі трьох суддів.

Будь-яку справу, що належить до юрисдикції суду першої інстанції залежно від категорії і складності справи може бути розглянуто колегіально у складі трьох суддів, крім справ, які розглядають у порядку спрощеного позовного провадження. Питання про призначення колегіального розгляду вирішує до закінчення підготовчого засідання у справі (до початку розгляду справи, якщо підготовче засідання не проводять) суддя, який розглядає справу за власною ініціативою або за клопотанням учасника справи, про що виносить відповідну ухвалу.

Перегляд судових рішень в адміністративних справах в апеляційному порядку здійснює колегія у складі трьох суддів. Перегляд судових рішень в адміністративних справах у касаційному порядку здійснює колегія у складі трьох або більшої непарної кількості суддів. Адміністративні справи, підсудні апеляційним адміністративним судам як судам першої інстанції, розглядає й вирішує колегія у складі трьох суддів. Адміністративні справи, підсудні Верховному Суду як суду першої інстанції, розглядає й вирішує колегія у складі не менше ніж трьох суддів. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами здійснює суд у такому самому кількісному складі, у якому ці рішення було ухвалено (одноособово або колегіально). Незалежно від того, у якому складі розглядали справу, перегляд судових рішень за виключними обставинами з підстав, визначених пунктами 1, 2 частини п'ятої статті 361 цього Кодексу, здійснює колегія у складі трьох або більшої непарної кількості суддів, а з підстав, визначених пунктом 3 частини п'ятої статті 361 цього Кодексу, – Велика Палата Верховного Суду. У визначених цим Кодексом випадках перегляд судових рішень судом касаційної інстанції здійснює судова палата Касаційного адміністративного суду (палата), об'єднана палата Касаційного адміністративного суду (об'єднана палата) або Велика Палата Верховного Суду (Велика Палата).

Засідання палати в суді касаційної інстанції є правомочним за умови присутності на ньому більше ніж половини її складу. Засідання об'єднаної палати, Великої Палати є правомочним, якщо на ньому присутні не менше ніж дві третини її складу. Питання про розгляд справи колегією у складі більше ніж трьох суддів вирішує, зважаючи на категорію і складність справи, колегія суддів, визначена в порядку, установленому частиною другою статті 31 цього Кодексу, до початку розгляду справи, про що виносять відповідну ухвалу [128].

Також треба відмітити, що всі питання, які виникають під час колегіального розгляду адміністративної справи, вирішує більшість голосів суддів. Під час ухвалення рішення з кожного питання жоден із суддів не має права утримуватися від голосування та підписання судового рішення. Голова у судовому засіданні голосує останнім. Суддя, не згодний із судовим рішенням за наслідками розгляду адміністративної справи, може письмово викласти свою окрему думку. Про наявність окремої думки повідомляють осіб, які беруть участь у справі, без оголошення її змісту в судовому засіданні. Окрема думка приєднується до справи і є відкритою для ознайомлення [128].

Важливо відмітити, що колегіальний розгляд справи в порядку адміністративного судочинства є характерним не тільки для України. Підтвердженням цьому є аналіз законодавства іноземних держав (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Особливості втілення колегіальності під час розгляду справ у порядку адміністративного судочинства

Держава	Колегіальний розгляд
США	Деякі судді з адміністративного права (ALJs) діють у колегіях із трьох або більше осіб, де рішення ухвалюють за допомогою голосування. Апеляції на рішення судді з адміністративних справ можуть бути розглянуті адміністративною апеляційною комісією, яка також складається з кількох членів
Франція	Адміністративні суди зазвичай працюють колегіями з трьох суддів, а деякі справи розглядають більші колегії з п'яти або більше суддів. Рішення ухвалюють більшістю голосів
Німеччина	Адміністративні суди працюють колегіями у складі щонайменше двох суддів, а в деяких випадках у процесі ухвалення рішень може брати участь і непрофесійна особа. Рішення ухвалюють консенсусом або більшістю голосів

Джерело: розроблено автором

На нашу думку, колегіальний розгляд справи, коли до винесення рішення залучають кількох суддів, підтверджує незалежність суддів в адміністративному судочинстві з кількох причин.

По-перше, участь кількох суддів гарантує, що рішення ухвалюють із багатьох поглядів. Це зменшить ризик попередження або невеликого впливу будь-якого окремого суду.

По-друге, якщо судді повинні обміркувати та обґрунтувати своє рішення один перед одним, це гарантує, що вони враховують усі відповідні чинники та аргументують своє рішення.

По-третє, колегіальний процес здатен захистити суддів від тиску чи втручання. Працюючи разом, судді можуть протистояти будь-яким спробам вплинути на їхнє рішення або підірвати їхню незалежність.

По-четверте, колегіальний розгляд може сприяти забезпеченню послідовності та передбачуваності ухвалених адміністративних рішень. Якщо в ухваленні рішень бере участь кілька судів, це зменшує ризик неповних рішень, які можуть підірвати довіру суспільства до судової системи. Саме тому колегіальний розгляд справи є важливою гарантією незалежності суддів в адміністративному судочинстві.

Також суттєвим елементом суддівської незалежності є таємниця нарадчої кімнати суддів. Чинне кримінально-процесуальне законодавство України передбачає, що вирок постановляють в окремому приміщенні – нарадчій кімнаті [96, с. 134]. Таємниця нарадчої кімнати є однією з процесуальних гарантій, яка забезпечує внутрішню незалежність судді адміністративного суду. Це означає, що суддя може ухвалити рішення без будь-якого тиску ззовні, а кожен член суддівської колегії має рівні права, зокрема право на викладення своєї позиції. Це також підкреслює самостійність позиції кожного члена щодо суду [67, с. 190].

Згідно зі статтею 228 Кодексу України про адміністративне судочинство під час ухвалення судового рішення ніхто не має права перебувати в нарадчій кімнаті, крім складу суду, який розглядає справу. Під час перебування в

нарадчій кімнаті суддя не має права розглядати інші судові справи. Судді не мають права розголошувати процес обговорення та ухвалення рішення в нарадчій кімнаті [128].

Судді повинні суворо дотримуватися таємниці нарадчої кімнати. Під час ухвалення судового рішення ніхто не має права перебувати в нарадчій кімнаті, крім складу суду, який розглядає справу. Вихід судді з нарадчої кімнати до проголошення судового рішення може бути під час перерви для відпочинку (протягом робочого часу та після його закінчення) [184, с. 4].

У процесі судового засідання інститут нарадчої кімнати забезпечує внутрішню незалежність судді адміністративного суду, оскільки в цей момент суддя усунутий від будь-якого тиску. У кімнаті можуть перебувати тільки судді, які є членами суду у справі, а сторонніх осіб, зокрема помічників суддів і секретарів судового засідання, не допускають. Зазвичай нарадча кімната є останньою стадією судового засідання, де суд розглядає докази та ухвалює рішення у справі. Однак за сучасних умов цей інститут не завжди є необхідним, а суд повинен самостійно вирішувати, чи потрібно виходити до нарадчої кімнати. Це залежить від характеру справи, обсягу та складності питань, які стоять перед судом, і наявних у справі доказів. Якщо справу розглядають одноособово, а не колегіально, то можливо одразу в судовому засіданні ухвалювати рішення та викласти його в письмовій формі, що може пришвидшити розгляд справ і розвантажити суддів. Такі зміни є диспозитивними, а не імперативними, що дозволяє суду бути більш гнучким та ефективним [158, с. 59].

Нарадчу кімнату було спроектовано як засіб забезпечення незалежності суддів, дозволяючи їм обговорювати справу та розмірковувати в усамітненні без зовнішнього впливу. У цій кімнаті судді не мають права розголошувати деталі розмов і не можуть переривати нараду, за винятком випадків відпочинку в нічний час. Теоретично нарадча кімната має бути ізольованою від інших приміщень суду та без доступу до засобів зв'язку. Однак у реальності судді часто проводять увесь свій робочий день у нарадчій кімнаті,

яка може бути простим кабінетом без туалету, книжкової шафи та комп'ютера. Цей кабінет може бути використано як нарадчу кімнату за умови відсутності всіх зайвих осіб і замкнення дверей на ключ. Порушення таємниці нарадчої кімнати є підставою для скасування рішення суду в апеляційному й касаційному порядках [223].

Варто акцентувати, що багато країн мають нарадчі кімнати (також відомі як конференц-зали чи зали засідань) у своїх судових будівлях, де судді збираються для обговорення рішень і проблем, що стосуються їхньої роботи. Ці кімнати можна використовувати для проведення конференцій, тренінгів, нарад та інших подібних заходів. У різних країнах можуть використовувати різні терміни для позначення нарадчої кімнати в суді. Наприклад, у США вона може називатися «conference room» або «hearing room», а у Великобританії – «judges' chambers» чи «robing room». Наявність суддівської нарадчої кімнати може сприяти реалізації принципу внутрішньої незалежності судді, оскільки забезпечує простір для обговорення з колегами без стороннього втручання та впливу (за умови колегіальності).

Надаючи суддям простір для приватних консультацій один з одним, нарадча кімната може сприяти тому, щоб судді могли ухвалювати рішення виключно на основі суті справи та власного правового аналізу, не піддаючись впливу зовнішніх сил. А в разі колегіальності це також може сприяти обміну ідеями та передовим досвідом між суддями, що допоможе покращити якість і послідовність ухвалення судових рішень.

Однак важливо зазначити, що сама наявність нарадчої кімнати не гарантує внутрішньої незалежності суддів. Інші чинники, такі як процес призначення та звільнення суддів, наявність ресурсів і підготовки, а також загальна культура судової влади так само відіграють вирішальну роль у забезпеченні внутрішньої незалежності судової влади.

Водночас нарадча кімната є дуже важливою, адже суддя має там самотійно без втручання та поспіху аналізувати всі обставини справи та ухвалювати рішення самотійно й неупереджено.

Ще однією процесуальною гарантією внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні є інститут відповідальності за неповагу до суду чи судді.

Кожна людина має право на свій вільний розвиток згідно зі статтею 23 Конституції України, водночас не порушуючи прав і свобод інших людей. Однак в Україні досить часто відбувається публічна демонстрація неповаги до суддів і суду, що є формою правового нігілізму. Це призводить до неможливості повного виконання судовою владою своїх функцій, оскільки підриває принцип всебічного, повного та об'єктивного розгляду справи. Питання визначення поняття «неповаги до суду», процедури притягнення винних осіб до відповідальності та визначення заходів впливу на порушника регулює Закон України «Про судоустрій та статус суддів», Кодекс України про адміністративні правопорушення та інші процесуальні закони [115].

Ми переконані, що прояв неповаги до суду є показником низького рівня правової культури суспільства. На жаль, нині в Україні прояви неповаги до суду стали повсякденним явищем, яке раніше траплялося дуже рідко й викликало обурення учасників судового процесу, зокрема й суддів. У правовій державі, де принципи законності, верховенства права та незалежності суддів є не лише деклараціями, такі прояви неповаги мають викликати адекватну реакцію у вигляді юридичної відповідальності за порушення закону. Однак судді не надто охоче використовують законні механізми адміністративної відповідальності за такі справи. Це завдає суттєвої шкоди авторитету судді та судовій системі загалом, ускладнює встановлення істини та ухвалення справедливого рішення в конкретній справі [150, с. 42].

До проявів неповаги належать:

- 1) порушення порядку під час проведення судового засідання;
- 2) учинення дій, які свідчать про неприховану зневагу до суду та встановлених у суді правил;
- 3) невиконання сторонами розпоряджень голови суду;

4) злісне ухилення від явки в суд осіб, без яких неможливий розгляд справи.

У разі вчинення однієї із зазначених дій суд зобов'язаний ініціювати провадження у справі про адміністративне правопорушення.

Зазначене провадження має такі стадії:

- 1) порушення справи про адміністративне правопорушення;
- 2) розгляд справи про адміністративне правопорушення;
- 3) виконання постанови у справі про адміністративне правопорушення.

Згідно із статтею 129 Конституції України за неповагу до суду чи судді винних осіб притягають до юридичної відповідальності. Це положення закріплено і в пункті 6 частини 5 статті 48 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», де зазначено, що незалежність судді забезпечено, зокрема, відповідальністю за неповагу до суду чи судді.

Згідно з частиною 1 статті 50 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» прояв неповаги до суду чи судді з боку осіб, які є учасниками процесу або присутні в судовому засіданні, має наслідком відповідальність, установлену законом.

Керуючись статтею 198 Кодексу адміністративного судочинства України за прояв неповаги до суду, винних осіб притягують до відповідальності, установлені законом [115]. Адміністративну відповідальність за прояв неповаги до суду передбачено статтею 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Справу про адміністративне правопорушення розглядає суддя зі складу суду в цій справі. Якщо під час розгляду виявлено правопорушення, передбачене статтею 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення, то суд переходить до адміністративного процесу. Для цього він керується нормами статей 276-285 Кодексу України про адміністративні правопорушення, які визначають порядок розгляду справ про адміністративні правопорушення та винесення постанов.

Коли суд оголошує перерву в судовому розгляді, щоб розглянути питання про притягнення особи до відповідальності за прояв неповаги до суду, то він переходить до адміністративного процесу. У таких справах рекомендовано долучати постанову про адміністративне правопорушення до матеріалів справи (провадження), яку розглядають у разі проявлення неповаги до суду.

Крім того, у площині розгляду провадження за статтею 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення варто відмітити, що копію постанови вручають одразу на місці вчинення правопорушення, якщо порушення стосується прояву неповаги до суду. Це відрізняється від загального правила, згідно з яким копію постанови вручають або висилають особі протягом трьох днів [168].

Ми вважаємо, що застосування адміністративних заходів до тих осіб, які проявляють неповагу до суду, є необхідним для забезпечення належної поведінки учасників судового процесу та виховання шанобливого ставлення до суддів і правосуддя в суспільстві. Чинне законодавство створює умови для ефективного застосування заходів адміністративної відповідальності за прояв неповаги до суду. Стаття 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення надає суддям свободу визначення тих дій, які можуть бути розцінені як прояв неповаги до суду в кожному конкретному випадку [114].

Притягнення до відповідальності за неповагу до суду можна розглядати як гарантію внутрішньої незалежності судді в адміністративному судочинстві, оскільки воно допомагає гарантувати, що авторитет судді поважають, а його рішення не підривають утручанням або неповагою.

Неповага до суду стосується будь-якої поведінки чи дій, які сприймають як перешкоджання (чи підрив) здійсненню правосуддя чи авторитету суду. Коли суддя виносить рішення в адміністративному провадженні, дуже важливо, щоб це рішення поважали та виконували з метою збереження цілісності судової системи. Якщо сторона чи особа зневажливо ставиться до

суду чи судді у відповідь на рішення, це може підірвати авторитет судді та судової системи загалом.

Розглядаючи справи про неповагу до суду, судова влада може надіслати чітке повідомлення про те, що така поведінка не допустима і що авторитет суду та його суддів необхідно поважати. Це може допомогти гарантувати, що судді зможуть виконувати свої обов'язки, не боячись помсти чи втручання, у такий спосіб сприяючи їхній внутрішній незалежності.

Однак важливо зазначити, що використання неповаги до суду як інструменту захисту незалежності суддів має бути збалансоване з іншими міркуваннями, такими як свобода вираження поглядів і права осіб критикувати судову систему чи її рішення в поважній формі. Судова влада також має уважно стежити за тим, щоб провадження у справах про неповагу до суду провадили чесно та неупереджено й не використовували як засіб придушення законної незгоди чи критики.

Поряд з іншими гарантіями незалежності суддів важливою є роль етичних гарантій їхньої діяльності, під якими йдеться про «позапорові способи і засоби забезпечення високого етичного статусу судді та етичного захисту членів його сім'ї при здійсненні суддею правосуддя».

Етика судді адміністративного суду є частиною професійної етики, яка відображається в наборі норм морально-етичної поведінки для суддів, що здійснюють правосуддя. Ці норми визначають вимоги до етичної поведінки суддів у різних аспектах: від підвищених моральних вимог до кандидатів на посаду суддів до морально-етичної відповідальності за їхні дії в судових процесах. Крім того, судді адміністративних судів також підпадають під загальні морально-етичні вимоги стосовно поведінки людини і громадянина в суспільстві.

На нашу думку, етичні гарантії незалежності суддів – це правила та стандарти поведінки, якої повинні дотримуватися судді з метою збереження їхньої незалежності, недоторканності та високого професійного рівня. Деякі з

цих гарантій містять такі: наявність етичних кодексів поведінки суддів, високий професійний рівень суддів, а також прозорість їхньої діяльності.

Пропонуємо зосередити увагу на кожній із цих гарантій, насамперед наявності етичних кодексів поведінки суддів. Так, етичні гарантії незалежності суддів здавна були закріплені в різних клятвах, кодексах, зведеннях правил, корпусах етики суддів і були гарантією незалежності суддів. Крім того, визначальну роль етичних гарантій у реалізації засади внутрішньої незалежності судді визнано у всіх державах світу. Тому більшість країн мають свій етичний кодекс для суддів, який установлює стандарти поведінки та відповідальності суддів. Етичні принципи та гарантії закріплено в Кодексі суддівської етики Латвійської Республіки. Одним із основних конституційних принципів Латвійської Республіки є верховенство права та рівність усіх людей перед законом і судом. Права людини здійснюються без будь-якої дискримінації, і кожен може захистити свої права та законні інтереси у справедливому суді. Судді відіграють центральну роль у забезпеченні справедливого судового розгляду та верховенства права. У демократичному суспільстві довіра суспільства до судової системи загалом і до окремих суддів має вирішальне значення. Суддя повинен бути незалежним і неупередженим, мати високу професійну компетентність, моральний авторитет, чесність і бездоганну репутацію. Усвідомлюючи той факт, що просування та підтримка високих етичних стандартів для суддів є питанням відповідальності кожного судді, латвійські судді ухвалили Кодекс суддівської етики та зобов'язуються поважати закріплені в ньому принципи. Важливо відмітити, що першим канonom, який закріплює цей кодекс, є саме незалежність суддів. Незалежна судова система, яка керується лише законом, є невід'ємною частиною демократичного суспільства. Незалежність суду є передумовою верховенства права та однією з основних гарантій справедливого судового розгляду. Судова незалежність означає як інституційну незалежність, коли суддя незалежний від інших гілок державної влади, так і індивідуальну незалежність, коли суддя незалежний від учасників процесу, суспільства загалом та інших впливів.

Суддя повинен поважати свою посаду та незалежність судової влади. Суддя повинен виконувати свої обов'язки незалежно, незалежно оцінюючи факти й, відповідно до глибокого розуміння закону, вільного від будь-якого прямого чи непрямого зовнішнього впливу, підбурювання, тиску, погрози чи втручання. Суддя вільний від неправомірного впливу законодавця та виконавчої влади і створює собі відповідний імідж. Суддя сприяє й захищає гарантії, передбачені та необхідні для посади судді. Завдяки своїй посаді суддя стверджує та просуває високі стандарти суддівської етики з метою зміцнення довіри суспільства до судової системи. Суддя не допускає, щоб сімейні, соціальні, політичні чи інші стосунки впливали на дії судді під час здійснення правосуддя. Під час вирішення справ на суддю не впливають інтереси окремих осіб, громадські протести чи страх критики [11].

В Україні у статті 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року вперше на законодавчому рівні було затверджено, що питання етики суддів визначено Кодексом суддівської етики, що ухвалює з'їзд суддів України. А такий кодекс було ухвалено у 2013 році, а згодом нову редакцію у 2024 році. Зокрема в статтях 1, 5, 6 йдеться про те, що суддя має бути незалежним, адже незалежність судді під час здійснення правосуддя є передумовою забезпечення принципу верховенства права та невід'ємною складовою справедливого суду. Суддя повинен здійснювати правосуддя незалежно, виходячи виключно з обставин, установлених під час розгляду справи, за своїм внутрішнім переконанням, керуючись верховенством права, що є гарантією справедливого розгляду справи в суді, незважаючи на будь-які зовнішні втручання, впливи, стимули, загрози або публічну критику. Суддя повинен уникати будь-якого незаконного впливу на його діяльність, пов'язану зі здійсненням правосуддя, суддя має уникати конфлікту інтересів, проявляти стійкість до будь-якого тиску або втручання у діяльність, пов'язану зі здійсненням правосуддя, та бути незалежним у процесі прийняття рішень [176].

Водночас не завжди в державах етичні гарантії внутрішньої незалежності суддів закріплено в окремих кодексах суддівської етики. Наприклад, у преамбулі Конституції Індії викладено обіцянку справедливості, соціальної, економічної та політичної рівності. Конституційна мораль і судові цінності нерозривно пов'язані. Мораль, передбачена в конституції, має значення, коли вона розумно захищена для блага людей. На судову владу, яка є хранителем конституції Індії, покладено обов'язок включати судові цінності у свою діяльність для забезпечення досягнення конституційних цілей. З моменту свого заснування країна стала свідком того, як судова система перетворилася зі слабого органу держави на найпотужніший інструмент із його судовою креативністю, яка справедливо знешкодила елементи, які шкодять конституційній моралі та судовим цінностям. Батько-засновник Конституції Індії доктор Б. Амбедкар попереджав націю на етапі її розквіту про важливість твердого дотримання моральності Конституції та судових цінностей [34].

Важлива етична гарантія реалізації засади внутрішньої незалежності судді адміністративного суду – це високий професійний рівень. Так, судді повинні мати високу кваліфікацію та бути обізнаними в нормах матеріального та процесуального права.

Професійну придатність людини не визначають від народження, вона формується в процесі навчання та професійної діяльності з урахуванням її позитивної мотивації. Ця придатність відображає відповідність між вимогами професії та індивідуальними особливостями людини, зокрема рисами особистості, здібностями, мотивацією, фізичним станом, рівнем професійної підготовки та інших якостей [153, с. 68]. Професійна придатність описує, наскільки успішно людина може виконувати роботу в певній професії. У контексті відбору суддів професійну придатність може бути оцінено за кількома критеріями, такими як медичні показники, зокрема фізична придатність; освітній рівень або результати конкурсних іспитів;

психологічне тестування; соціальний відбір; а також рівень професійної адаптації [212, с. 175].

На нашу думку, професійна придатність є запорукою внутрішньої незалежності судді, оскільки сприяє тому, що суддя здатний ухвалювати рішення виключно на основі закону та наданих у справі доказів, не піддаючись впливу особистої упередженості, тиску чи інших чинників, що може підірвати його внутрішню незалежність. Коли суддя має професійну кваліфікацію, це означає, що він має необхідну освіту, підготовку та досвід для розуміння правової системи, тлумачення закону та справедливого й послідовного його застосування в широкому діапазоні справ. Цей рівень знань дозволяє їм ухвалювати обґрунтовані та об'єктивні рішення, вільні від зовнішнього впливу чи особистих упереджень.

Крім того, професійна придатність також містить етичні стандарти та відданість дотриманню принципів незалежності суддів, неупередженості та доброчесності. Судді, які віддані цим принципам, більш схильні протистояти тиску та захищати свою внутрішню незалежність. Загалом професійна придатність є суттєвим чинником, який гарантує, що судді можуть виконувати свою роль неупереджених арбітрів права, це є наріжним каменем системи правосуддя та фундаментальним для захисту прав особи та верховенства права.

Наступною етичною гарантією забезпечення реалізації внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні є прозорість їхньої діяльності. Корупція перешкоджає здійсненню правосуддя в усьому світі. Люди сприймають судову систему як другу за корумпованістю державну службу після системи правоохоронних органів. Корупція підриває справедливість у багатьох частинах світу, причому найбільше страждають бідні та вразливі верстви населення. Відкритість судових систем сприяє доброчесності та підвищує суспільну довіру, не перешкоджаючи незалежності судової системи [2].

Коли корупція наявна в судовій системі, це може створити культуру, за якої судді можуть відчувати тиск, вони змушені ухвалювати рішення на основі особистої вигоди чи тиску, а не на основі суті справи та закону. Це ставить під загрозу їхню внутрішню незалежність і неупередженість та може призвести до несправедливих результатів, які підривають довіру суспільства до судової влади.

Отже, відсутність прозорості в судовій системі може ускладнити суддям збереження своєї внутрішньої незалежності, оскільки це дозволить ухвалювати рішення за зачиненими дверима без належного нагляду чи підзвітності. Це може призвести до усталення фаворитизму чи несправедливості, що підірве довіру суспільства до судової системи та ще більше послабить незалежність суддів.

Для боротьби з цими загрозами внутрішній незалежності важливо сприяти прозорості та підзвітності в судовій системі, а також застосовувати жорсткі антикорупційні заходи. Це містить установлення чітких етичних стандартів і кодексів поведінки для суддів, створення систем моніторингу та звітування про потенційну корупцію чи неетичну поведінку, а також забезпечення належних систем стримувань і противаг для запобігання зловживанню владою.

Сприяючи прозорості, підзвітності та доброчесності в судовій системі, можна зміцнити внутрішню незалежність суддів, захистити верховенство права та зберегти суспільну довіру до системи правосуддя.

Крім того, згадуючи про прозорість діяльності суддів адміністративного суду в Україні, потрібно відмітити і свободу вираження ними поглядів і права на інформацію. Соціальні мережі, відкриті бази даних судових рішень і їхнє алгоритмічне оброблення дозволяють знайти багато персональних даних суддів. Проте законодавство встановлює обмеження щодо публічності судових рішень, щоб гарантувати безпеку та конфіденційність суддів. Інколи доступна інформація про суддів може призвести до профілювання суддів, зокрема за допомогою програм машинного навчання, щоб передбачити їхні

рішення. Це може викликати етичні дилеми з погляду права на справедливий суд, неупередженості, чесності та доброчесності суддів, серед інших питань.

Проте принцип прозорості правосуддя залишається, і сторони повинні мати доступ до особи судді, якщо тільки суддя не може виправдати ризик порушення їхньої безпеки та приватного життя. Крім того, заборонити сторонам «гуглити» суддю не видається можливим [240].

Також ми переконані, що використання суддями соціальних мереж може вплинути як на прозорість, так і на внутрішню незалежність судді, а також на довіру суспільства до судової системи. З одного боку, соціальні медіа можуть надати суддям платформу для спілкування з громадськістю та забезпечити більшу прозорість щодо їхньої роботи та процесів ухвалення рішень. Ділячись уявленнями про свою роботу та правову систему загалом, судді можуть допомогти демістифікувати судову систему та зробити її більш доступною для громадськості [43, с. 225].

Однак використання соціальних медіа також може становити ризики для внутрішньої незалежності суддів. Судді повинні бути обережними, щоб не висловлювати думки, які можуть поставити під загрозу їхню неупередженість або поставити під сумнів їхню здатність ухвалювати справедливі та об'єктивні рішення у справах, які вони розглядають. Наприклад, суддя, який висловлює рішучу думку щодо спірних соціальних чи політичних питань, може бути сприйнятий як упереджений або неупереджений, що може підірвати довіру суспільства до судової системи.

Щоб збалансувати ці інтереси, що конкурують, багато судів установили керівні принципи або кодекси поведінки для суддів щодо використання ними соціальних мереж, як це і втілено в Україні. Так, відповідно до статті 21 Кодексу суддівської етики участь судді у соціальних мережах, інтернет-форумах та застосування ним інших форм спілкування в мережі «Інтернет» є допустимою. Користування суддею соціальними мережами має бути стриманим, поміркованим та обережним. Суддя може розміщувати,

коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету судді та судової влади [176].

Підсумовуючи, зауважимо, що важливу роль у забезпеченні реалізації внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні відіграють процесуальні та етичні гарантії. Процесуальні гарантії передбачають, що судді мають інструменти, необхідні для реалізації своєї незалежності в контексті адміністративного провадження. Це містить у собі право проводити слухання та ухвалювати рішення без втручання або впливу сторонніх сторін, а також право на доступ до всієї відповідної інформації та доказів у справі. Етичні гарантії допомагають сформувати серед суддів культуру професіоналізму та чесності, що, зі свого боку, може підтримувати їхню внутрішню незалежність. Очікувано, що за умови, коли судді дотримуватимуться етичних стандартів і принципів чесності, неупередженості та незалежності, це може допомогти мінімізувати тиск, який здатний підірвати процес ухвалення ними рішень. Загалом реалізація процесуальних та етичних гарантій є важливою для забезпечення внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні.

2.3. Юридична відповідальність суддів адміністративних судів за порушення засади внутрішньої незалежності під час відправлення правосуддя

Наступним етапом дослідження заходів забезпечення реалізації засади внутрішньої незалежності судді в адміністративному судочинстві після вивчення організаційно-правових, фінансових, процесуальних та етичних гарантій має стати характеристика особливостей юридичної відповідальності суддів адміністративних судів в Україні за порушення принципу внутрішньої незалежності судді.

Насамперед варто зазначити, що юридична відповідальність є різновидом соціальної відповідальності. Добровільна реалізація соціальних

норм є виразом перспективного та ретроспективного взаємозв'язку між особою та суспільством у межах соціальної відповідальності. Це підтримує суспільство, але ненормативна соціальна поведінка може мати негативні наслідки для суб'єктів, що її проявляють [120, с. 11].

У загальнотеоретичній юридичній науковій літературі існують дві групи підходів до визначення поняття «юридична відповідальність» і її сутності:

1) ті, що відносять юридичну відповідальність до теорії державного (державно-правового) примусу;

2) ті, що розглядають юридичну відповідальність в контексті теорії правовідносин [72, с. 347].

Щоб розглянути дві групи підходів до визначення юридичної відповідальності, треба аналізувати це явище у двох аспектах: як інститут об'єктивного права в теорії державного (державно-правового) примусу та як елемент змісту правовідносин у теорії правовідносин. Варто зауважити, що юридична відповідальність як інститут об'єктивного права та як елемент змісту правових відносин мають свої специфічні ознаки, які характеризують їх у відповідній площині (об'єктивного та суб'єктивного права). Юридична відповідальність як інститут об'єктивного права має формальне закріплення у нормативно-правових актах та інших джерелах (формах) права. Норми права, які закріплюють положення юридичної відповідальності, у системі права впорядковуються за критеріями розмежування галузей та інститутів права. У цьому контексті сукупність правових норм, що регулюють певний тип або вид (групу) схожих суспільних відносин, становить конкретні інститути юридичної відповідальності певних підгалузей і галузей системи права [121, с. 15].

Юридична відповідальність означає, що згідно з правовими нормами уповноважені суб'єкти можуть реагувати на дії фізичних або юридичних осіб (колективних суб'єктів), які виявляються в недотриманні законодавчих заборон, невиконанні встановлених обов'язків, порушенні цивільно-правових зобов'язань, заподіянні шкоди або завданні збитків. Реакція на такі дії може

бути виражена застосуванням засобів впливу, які призводять до позбавлення особистого, майнового або організаційного характеру [147].

Юридичні працівники, зокрема судді, несуть відповідальність за якість своєї роботи, і питання їхньої відповідальності є предметом дискусій. Деякі люди помилково вважають, що юристи не несуть юридичної відповідальності, проте це не так. Судді, як і будь-який інший юридичний працівник, можуть бути притягнуті до відповідальності за свої помилки. Ця відповідальність може мати дисциплінарну, цивільну, адміністративну або навіть кримінальну форму [195, с. 619].

У правовій державі громадянське суспільство покликане контролювати належне функціонування судової системи та висувати високі вимоги до її учасників. Ця вимога випливає з того факту, що особи, які здійснюють судочинство, наділені повноваженнями ухвалювати рішення, що мають вагомий вплив на забезпечення основоположних прав людини, функціонування органів державної влади та довіру населення до судової гілки влади загалом.

Інститут юридичної відповідальності судді має складну структуру та є комплексним міжгалузевим інститутом. Він містить у собі матеріальні та процесуальні норми публічного права та функціонує як регулятивно-охоронний інститут. Інститут складається з різних субінститутів, які залежно від галузі права мають свої відмінні особливості. Незважаючи на це, всі субінститути юридичної відповідальності судді мають спільні елементи та тісні інтегративні зв'язки між собою [162, с. 77].

На нашу думку, юридична відповідальність суддів є гарантією їхньої незалежності, оскільки забезпечує їхню відповідальність за свої дії та рішення. Коли судді знають, що їх можна притягнути до відповідальності за будь-яку неправомірну поведінку чи помилку в судженні, вони, імовірно за все, ухвалюють рішення на основі закону та наданих доказів, а не зовнішнього тиску чи особистих упереджень.

Суддям доручено дотримуватися закону та забезпечувати справедливість. Для цього вони повинні бути неупередженими та вільними від будь-якого впливу, який може вплинути на ухвалення ними рішень. Це містить у собі відсутність будь-якого тиску, який може вплинути на їхні рішення.

Юридична відповідальність суддів забезпечує притягнення їх до відповідальності за свої дії та рішення. Це служить потужним стримувальним чинником для будь-яких спроб вплинути на їхні рішення, оскільки вони знають, що їхні дії підлягатимуть перегляду та перевірці.

Тобто юридична відповідальність суддів є головною гарантією їхньої незалежності, оскільки вона забезпечує, що вони відповідають за свої рішення та вільні від будь-якого тиску чи впливу. Це допомагає підтримувати цілісність судової системи та підтримувати верховенство права.

Коли йдеться про юридичну відповідальність суддів, традиційно виділяють дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову та кримінальну. Водночас, зважаючи на предмет нашого дослідження, потрібно зауважити, що за порушення принципу внутрішньої незалежності судді несуть дисциплінарну та кримінальну відповідальність.

Уже неодноразово було обговорено питання щодо дисциплінарної відповідальності суддів серед представників судової влади та науковців, які досліджували питання їхнього правового статусу. О. Гончаренко [94, с. 80] зауважує, що особливу увагу приділено питанню ефективності механізму забезпечення відповідальності суддів за порушення законодавства, оскільки це має позитивний вплив на довіру громадськості до судової влади та забезпечує належне функціонування судової системи.

А. Шевченко [235] зазначає, що хоча заходи дисциплінарного стягнення (або можливість їхнього застосування) не є єдиним способом боротьби з порушенням суддями дисципліни, вони все ж такі є досить ефективним методом.

П. Луцюк [148, с. 86] переконаний, що якість правосуддя безпосередньо пов'язана з рівнем професіоналізму та відповідальності суддів, дотриманням етичних норм і виконанням професійних вимог [64].

Стаття 106 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» містить перелік підстав, за яких суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності. Окремі з них безпосередньо стосуються порушення принципу внутрішньої незалежності, а саме:

1) неповідомлення суддею Вищій раді правосуддя та Генеральному прокурору про випадок втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя, зокрема про звернення до нього учасників судового процесу чи інших осіб, а саме осіб, уповноважених на виконання функцій держави, з приводу конкретних справ, що перебувають у провадженні судді, якщо таке звернення здійснено в інший, ніж передбачено процесуальним законодавством спосіб, упродовж п'яти днів після того, як йому стало відомо про такий випадок;

2) утручання у процес здійснення правосуддя іншими суддями;

3) використання статусу судді з метою незаконного отримання ним або третіми особами матеріальних благ або іншої вигоди, якщо таке правопорушення не містить складу злочину або кримінального проступку;

4) визнання судді винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, у випадках, установлених законом [185].

Крім того, порушення статей кодексу Етичної поведінки суддів також є підставою для притягнення судді адміністративного суду в Україні до дисциплінарної відповідальності за порушення принципу внутрішньої незалежності.

У 2019 році було затверджено індикатори для визначення відповідності суддів (та кандидатів на посаду судді) критеріям доброчесності та професійної етики Громадською радою доброчесності. Ці індикатори було розроблено на основі кращих міжнародних практик, таких як Бангалорські принципи

поведінки суддів, коментарі та рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи, висновки Венеціанської комісії та Консультативної ради європейських суддів, а також Кодексу суддівської етики та Рекомендації Громадської ради міжнародних експертів. Показники було розроблено з урахуванням попередньої практики Громадської ради доброчесності та згідно з результатами погодження з Вищою кваліфікаційною комісією суддів України. Ці індикатори не є вичерпними, а орієнтовним переліком, який може поповнюватися під час роботи Громадської ради доброчесності, що спирається на практику Громадської ради міжнародних експертів, висновки експертів Ради Європи та Європейського Союзу, а також програму USAID «Нове правосуддя» [119].

Першим серед критеріїв є незалежність суддів. У документі зазначено, що існує десять індикаторів, які свідчать про порушення цього критерію (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Індикатори, які свідчать про порушення принципу незалежності судді

№ пор.	Сутність індикатора
1.1	Суддя або кандидат на посаду судді пов'язаний із політичними силами, і простежується вплив цього зв'язку на його кар'єру та (або) діяльність судді (наприклад, ухвалення рішень на користь політичних сил осіб), пов'язані з цими силами відносини непублічного характеру, які можуть впливати на ухвалення рішень із кар'єрних питань, наприклад, лобіювання політичної сили, призначення на посаду судді чи його переведення тощо). Суддя в такий спосіб порушив принцип політичного нейтралітету
1.2	Суддя за час перебування на посаді нагороджений державними нагородами та будь-якими іншими нагородами, відзнаками, грамотами (крім нагородження за особисту мужність і героїзм, виявлені суддею в умовах, пов'язаних із ризиком для життя)
1.3	Суддя (кандидат на посаду судді) публічно підтримував дії, що порушують принцип верховенства права, основні права людини
1.4	Суддя ухвалював незаконні рішення під впливом (втручанням)
1.5	Суддя (кандидат на посаду судді або член сім'ї чи близький родич) учиняв поведінку, що свідчить про підтримання агресивних дій інших держав проти України, співпрацю з представниками таких держав, окупаційною адміністрацією та їхніми пособниками (наприклад, без нагальної потреби відвідав Російську Федерацію після початку збройної агресії, тимчасово окуповані території). Проте поїздки до Російської Федерації, АР Крим, на інші окуповані території, нагальна потреба близьких родичів для вирішення майнових питань однозначно свідчать про наявність цього показника

Продовження таблиці 2.3

№ пор.	Сутність індикатора
1.6	Суддя (кандидат на посаду судді) використовував родинні, дружні та інші неформальні зв'язки для кар'єри або отримання необґрунтованих преференцій
1.7	Суддя (кандидат на посаду судді) учиняє дії чи бездіяльність, що призвели до здійснення правосуддя з порушенням принципу випадковості за умови використання автоматизованої системи, або інакше перешкоджають автоматизованому розподілу справ
1.8	Суддя вчиняв дії (бездіяльність) чи ухвалював рішення з політичних мотивів, корпоративної солідарності, маніпулювання обставинами чи законодавством або мав економічну, корупційну чи іншу особисту зацікавленість в ухваленні (неухваленні) певного рішення
1.9	Суддя (кандидат на посаду судді) використовував адміністративні, організаційно-розпорядчі повноваження для здійснення тиску (впливу) на суд із метою ухвалення певного рішення або у відповідь на відмову судді вчинити такі дії (прямі вказівки, тиск через адміністративні важелі впливу, створення відповідної атмосфери тощо), підбурював іншого суддю до вчинення протиправних дій або сприяв цьому
1.10	Суддя (кандидат на посаду судді) нещодавно продемонстрував поведінку, яка свідчить про недостатній рівень незалежності та здатності не зазнавати впливу

Джерело: розроблено автором.

Безумовно, не всі індикатори є свідченням порушення саме внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні, адже низка індикаторів свідчить про порушення зовнішньої незалежності. На нашу думку, індикаторами, які свідчать про порушення виключно внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні, є такі:

- 1) суддя ухвалював незаконні рішення під впливом (утручанням);
- 2) суддя (кандидат на посаду судді або член сім'ї чи близький родич) учиняв поведінку, що свідчить про підтримання агресивних дій інших держав проти України, співпрацю з представниками таких держав, окупаційною адміністрацією та їхніми пособниками (наприклад, без нагальної потреби відвідав Російську Федерацію після початку збройної агресії, тимчасово окуповані території). Проте поїздки до Російської Федерації, АР Крим, на інші окуповані території, нагальна потреба близьких родичів для вирішення майнових питань однозначно свідчать про наявність цього показника;

3) суддя (кандидат на посаду судді) використовував родинні, дружні та інші неформальні зв'язки для кар'єри або отримання необґрунтованих преференцій;

4) суддя (кандидат на посаду судді) учиняє дії чи бездіяльність, що призвели до здійснення правосуддя з порушенням принципу випадковості в разі використання автоматизованої системи або інакше перешкоджають автоматизованому розподілу справ;

5) суддя вчиняв дії (бездіяльність) чи ухвалював рішення з корпоративної солідарності, маніпулювання обставинами чи законодавством або мав економічну, корупційну чи іншу особисту зацікавленість в ухваленні (неухваленні) певного рішення;

б) суддя (кандидат на посаду судді) використовував адміністративні, організаційно-розпорядчі повноваження для здійснення тиску (впливу) на суд із метою ухвалення певного рішення або у відповідь на відмову судді вчинити такі дії (прямі вказівки, тиск через адміністративні важелі впливу, створення відповідної атмосфери тощо), підбурював іншого суддю до вчинення протиправних дій або сприяв цьому;

7) суддя (кандидат на посаду судді) нещодавно виявив поведінку, яка свідчить про недостатній рівень незалежності та здатності не зазнавати впливу [119].

Пропонуємо проаналізувати кожний із цих індикаторів. По-перше, суддя ухвалював незаконні рішення під впливом (утручанням). Якщо суддя ухвалює незаконні рішення під впливом або втручанням із боку інших суддів, голови суду чи працівників апарату суду, то це порушує внутрішню незалежність судової влади. Внутрішня незалежність передбачає, що суди мають право на самостійне ухвалення рішень на основі закону та своєї професійної думки без втручання з боку будь-якої іншої влади чи особи. Якщо суддя ухвалює рішення під впливом внутрішніх чи зовнішніх чинників, то це підриває довіру до судової системи та підриває авторитет суду. У цьому разі можуть бути порушені права громадян, а також порушується принцип рівності

перед законом. Отже, судді повинні бути незалежними від будь-яких зовнішніх чинників, щоб мати змогу ухвалювати об'єктивні рішення, які відповідають закону та принципам справедливості.

Прикладом порушення такого виду є скандальний випадок стосовно окружного адміністративного суду Києва. Так, у 2020 році Національне антикорупційне бюро України повідомило голові Окружного адміністративного суду Києва, його заступнику, п'ятьом суддям і голові Державної судової адміністрації про підозру.

За інформацією Національного антикорупційного бюро України, усього у справі фігурують 12 людей, які, за даними слідства, були частиною злочинної організації, керівництво якої здійснювалося з Окружного адміністративного суду міста Києва й мало на меті захопити державну владу за допомогою встановлення контролю над Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, Вищою радою правосуддя та створення штучних перешкод у їхній роботі. Бюро стверджує, що ця організація ухвалювала замовні рішення на користь самої себе та політиків і представників бізнесу. Голова Окружного адміністративного суду міста Києва за отримання неправомірної вигоди, такої як гроші, нематеріальні блага або політичний вплив надавав відповідні вказівки підлеглим суддям. Якщо судді не слухалися, голова суду тиснув на них, погрожував і навіть міг надіслати скаргу на суддю до Вищої ради правосуддя через підставних осіб чи організувати перевірку декларації судді Національним агентством із питань запобігання корупції [220].

Другим індикатором, який в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації набув нового сенсу, у разі, коли суддя (кандидат на посаду судді або член сім'ї чи близький родич) виявляв поведінку, що свідчить про підтримання агресивних дій інших держав проти України, співпрацю з представниками таких держав, окупаційною адміністрацією та їхніми пособниками (наприклад, без нагальної потреби відвідав Російську Федерацію після початку збройної агресії, тимчасово окуповані території). Проте поїздки до Російської Федерації, АР Крим, на інші окуповані території, нагальна

потреба близьких родичів для вирішення майнових питань однозначно свідчать про наявність цього показника. Важливо відмітити, що таке діяння нині відповідно до норм Кримінального кодексу України є злочином – колабораційна діяльність.

Наприклад, у 2019 році Висновком Громадської ради доброчесності було встановлено невідповідність судді Донецького окружного адміністративного суду Зеленова Андрія Сергійовича критеріям доброчесності та професійної етики. Згідно з інформацією, яка міститься в суддівському досьє, суддя дуже часто здійснював поїздки з тривалим перебуванням на тимчасово окупованих територіях. У період із 4 жовтня 2014 року до 8 липня 2018 року суддя здійснив понад 76 поїздок через такі пункти пропуску: Новоолексіївка – у напрямку АР Крим, Мелітополь – у напрямку АР Крим, Майорськ – ст. напрямок Донецьк, Новотроїцьке – напрямок Донецьк, Чонгар – напрямок АР Крим. Здійснення такої кількості поїздок на тимчасово окуповану територію створює значні ризики для особистої безпеки судді, за винятком випадків, коли такі поїздки погоджують із представниками окупаційної адміністрації Російської Федерації. На думку Громадської ради доброчесності, є обґрунтований сумнів щодо незалежності судді. Цей висновок і матеріали, які його підтверджують, у подальшому було передано до Вищої кваліфікаційної комісії суддів [87].

Вища кваліфікаційна комісія, розглянувши ці матеріали та здійснивши кваліфікаційне оцінювання судді Донецького окружного адміністративного суду Зеленова Андрія Сергійовича на відповідність займаній посаді, установила, що він у період із грудня 2014 року до жовтня 2017 року не здійснював правосуддя у зв'язку із закінченням п'ятирічного терміну призначення на посаду судді. Починаючи з листопада 2017 року поїздок на тимчасово непідконтрольні українській владі території стало менше, а якщо й були, то тільки за нагальної потреби та коли він перебував у відпустках. Під час перетину відповідних «пунктів контролю» стосовно мети поїздки та місця роботи він надавав посвідчення старшого викладача Донецького

національного університету (де працював сумісником) і документи щодо навчання на заочній формі в аспірантурі та набуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Наразі ці поїздки припинено. Тому твердження Громадської ради доброчесності про допущення ним поведінки, яка свідчить про підтримання агресивних дій інших держав проти України, колаборацію з представниками таких держав, окупаційною адміністрацією або їхніми пособниками, не відповідає дійсності [181].

Третій індикатор полягає в тому, що суддя (кандидат на посаду судді) використовував родинні, дружні та інші неформальні зв'язки для кар'єри або отримання необґрунтованих преференцій. Використання неформальних зв'язків для отримання преференцій або підвищення кар'єри є проявом корупції та непрофесіоналізму в суддівській діяльності. Судді повинні працювати на благо суспільства й не повинні залежати від зовнішніх впливів, щоб забезпечити незалежність і безпристрасність у вирішенні правосудних питань.

Такі дії порушують принципи етики та професійної поведінки суддів і можуть призвести до виникнення сумнівів щодо об'єктивності та незалежності рішень, які вони ухвалюють. Крім того, використання неформальних зв'язків може порушити принцип рівності перед законом, після того, як інші особи можуть бути обмежені в доступі до суду або прийнятті справедливим рішенням через вплив суддівських відносин чи зв'язків.

Наприклад, у декількох випадках близькі особи суддів безпосередньо брали участь у голосуваннях щодо призначення на посаду судді вперше чи обрання суддею безстроково. Так, суддю А. Секірську було рекомендовано до призначення на посаду Вищою радою юстиції під час голосування, у якому брав участь А. Портнов. Відповідно до декларації родинних зв'язків судді вона має родинні зв'язки з особою, яка є сестрою чоловіка судді й дружиною А. Портнова, – тоді заступника глави Адміністрації Президента України В. Януковича та члена Вищої ради юстиції [209, с. 13]. Четвертий індикатор передбачає, що суддя (кандидат на посаду судді) учиняє дії чи бездіяльність,

що призвели до здійснення правосуддя з порушенням принципу випадковості під час використання автоматизованої системи, або інакше перешкоджають автоматизованому розподілу справ.

Згідно з Бангалорськими принципами поведінки суддів об'єктивність є необхідною умовою для належного виконання суддями своїх обов'язків, і вона повинна проявлятися не лише у змісті ухваленого рішення, але й у всіх процесуальних діях, які супроводжують його ухвалення. Отже, можна зробити висновок, що порушення правил авторозподілу ставить під загрозу об'єктивність усього подальшого процесу [209, с. 13].

Відповідно до Положення про автоматизовану систему документообігу суду, затвердженого Рішенням Ради суддів України від 2 квітня 2015 року № 25, автоматизована система – це сукупність комп'ютерних програм і відповідних програмно-апаратних комплексів судів та Державної судової адміністрації України, що забезпечує функціонування документообігу суду, обіг інформації між судами різних інстанцій і спеціалізацій, передавання інформації до центральних баз даних залежно від спеціалізації судів, захист від несанкціонованого доступу тощо.

Автоматизований розподіл судових справ здійснюється в автоматизованій системі за такими правилами:

1) із загального списку суддів визначають суддів, які мають повноваження щодо розгляду судової справи на момент автоматизованого розподілу;

2) для суддів, які мають повноваження щодо розгляду судової справи на момент автоматизованого розподілу, здійснюють розрахунок коефіцієнтів навантаження;

3) із суддів, які мають повноваження щодо розгляду судової справи на момент автоматизованого розподілу з урахуванням визначених автоматизованою системою коефіцієнтів навантаження, здійснюють визначення судді для розгляду конкретної судової справи за принципом випадковості.

Визначення суддів, які мають повноваження щодо розгляду судової справи на момент автоматизованого розподілу, здійснюють згідно з вимогами цього Положення, Зasad використання автоматизованої системи документообігу суду, а також з урахуванням дотримання правил поєднання судових справ [177].

У багатьох країнах, зокрема Україні, принцип випадковості під час розподілу справ є основним принципом, який забезпечує незалежність та об'єктивність судової системи. Цей принцип означає, що кожну справу має розглянути випадковий суддя, який забезпечує неупередженість та об'єктивність рішення.

Якщо суддя чи кандидат на посаду судді вчиняє дії чи бездіяльність, що призвели до здійснення правосуддя з порушенням принципу випадковості під час використання автоматизованої системи або інакше перешкоджають автоматизованому розподілу справ, це може бути розглянуто як порушення етичних і професійних стандартів поведінки. Такі дії можуть містити в собі використання впливу, щоб отримати справи, які вони хочуть розглянути, відмову від розгляду певних справ, зокрема тих, які не цікавлять їх, або зміну порядку розгляду справ із метою отримання більш прибуткових справ.

Отже, важливо, щоб судді та кандидати на посаду судді дотримувалися етичних і професійних стандартів поведінки, зокрема принципу випадковості під час розподілення справ, щоб забезпечити принцип внутрішньої незалежності судді.

П'ятим індикатором, який свідчить про порушення суддею внутрішньої незалежності, є вчинення ним дій (бездіяльності) чи ухвалення рішення з корпоративної солідарності, маніпулювання обставинами чи законодавством за умови або економічної, корупційної чи іншої особистої зацікавленості в ухваленні (неухваленні) певного рішення.

Дотримання суддею високих етичних і професійних стандартів є необхідним для забезпечення довіри громадськості до судової системи та гарантує право на справедливий суд. Судді повинні бути незалежними,

об'єктивними та неупередженими під час ухвалення рішень, які ґрунтуються тільки на доказах, що було подано на судовому засіданні. Порушення етичних і професійних стандартів поведінки судді, таких як корпоративна солідарність, маніпулювання обставинами та законодавством з особистою зацікавленістю може бути розглянуто як прояв неетичної поведінки. Виявлення порушень є найскладнішим завданням, оскільки корупція може мати приховану природу. Тому покладатися лише на виявлені випадки корупції як на засіб аналізу є обмеженим методом, який може дати викривлене уявлення про розмір і вид корупції [39, с. 1587].

Вважаємо, що ухвалення рішення з корпоративної солідарності, маніпулювання обставинами чи законодавством за умови або економічної, корупційної чи іншої особистої зацікавленості в ухваленні (неухваленні) певного рішення може проявлятися у використанні впливу, щоб отримати певне рішення, маніпулювання доказами, ухвалення рішення на основі особистих чи корпоративних інтересів або намагання перешкодити ухваленню справедливого рішення. Отже, важливо, щоб судді дотримувалися етичних і професійних стандартів поведінки та виконували свої обов'язки з високою моральною та етичною відповідальністю з метою забезпечення незалежності, об'єктивності та довіри громадськості до судової системи.

Шостий індикатор, який свідчить про порушення суддею внутрішньої незалежності, наявний, коли суддя (кандидат на посаду судді) використовував адміністративні, організаційно-розпорядчі повноваження для здійснення тиску (впливу) на суд із метою ухвалення певного рішення або у відповідь на відмову судді вчинити такі дії (прямі вказівки, тиск через адміністративні важелі впливу, створення відповідної атмосфери тощо), підбурював іншого суддю до вчинення протиправних дій або сприяв цьому. Вплив на суддю з боку голови суду може бути потенційним порушенням принципу незалежності суддів, який є важливим для забезпечення неупередженості та доброчесності судової влади.

Голова суду як вища посадова особа не повинен втручатися в процес ухвалення суддями рішень. Судді повинні мати право ухвалювати рішення виключно на основі закону та доказів, наданих у справі, не боячись покарання чи відплати.

Будь-яку спробу вплинути на рішення судді з боку голови суду може бути розцінено як спробу підриву незалежності судової влади та порушення основоположних принципів верховенства права.

Важливо підтримувати поділ влади та незалежність судової влади, щоб забезпечити незалежне та неупереджене правосуддя. Голова суду повинен діяти відповідно до закону та не намагатися в будь-який спосіб впливати на суддів чи тиснути на них. Суддям має бути дозволено виконувати свої обов'язки без втручання з боку будь-якого зовнішнього джерела, зокрема їхніх начальників.

Останній індикатор порушення внутрішньої незалежності судді адміністративного суду наявний, коли суддя (кандидат на посаду судді) нещодавно продемонстрував поведінку, яка свідчить про недостатній рівень незалежності та здатності не піддаватися впливу.

Приклад такого порушення описано в рішенні Київського окружного адміністративного суду у справі від 30 вересня 2021 року № 640/11563/21, згідно з яким оскаржувався висновок Громадської ради доброчесності та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про визнання протиправною поведінки (дій і бездіяльності) Громадської ради доброчесності щодо позбавлення судді Окружного адміністративного суду міста Києва ОСОБА_1 права на участь у процесі складання та затвердження висновку про невідповідність критеріям доброчесності та професійної етики.

Громадська рада доброчесності встановила, а в суді було підтверджено, що Указом Президента України від 3 жовтня 2008 року № 901/2008 ОСОБУ_1 було призначено на посаду судді Окружного адміністративного суду міста Києва строком на п'ять років.

Постановою Верховної Ради України від 5 вересня 2013 року № 451-VII ОСОБУ_1 обрано на посаду судді Окружного адміністративного суду міста Києва безстроково.

Громадською радою доброчесності було затверджено 15 грудня 2020 року висновок про невідповідність судді Окружного адміністративного суду міста Києва ОСОБА_1 критеріям доброчесності та професійної етики, згідно з яким: суддя свавільно встановлював обмеження в реалізації права на мирні зібрання, що нівелювало реалізацію свободи мирних зібрань (наприклад, необмеженому колу осіб і (або) на тривалий час і (або) щодо необмеженого місця); суддя допускав дії (бездіяльність) або ухвалював рішення, обумовлені політичними мотивами, корпоративною солідарністю, маніпулюючи обставинами чи законодавством; суддя в минулому допускав іншу поведінку, яка вказує на недостатній рівень незалежності та спроможності не піддаватися впливу (підпункти 1.8, 1.10 пункту 1, підпункт 3.6 пункту 3 Індикаторів визначення суддів (кандидатів на посаду судді) критеріям доброчесності та професійної етики, затверджених рішенням Громадської ради доброчесності від 11 січня 2019 року).

Рішенням Київського окружного адміністративного суду у справі від 30 вересня 2021 року № 640/11563/21 позовні вимоги було задоволено. Так, було визнано протиправним і передбачено скасування висновку про невідповідність судді Окружного адміністративного суду міста Києва ОСОБА_1 критеріям доброчесності та професійної етики, затвердженого Громадською радою доброчесності 15.12.2020. Адже багато висновків ґрунтувалися на припущеннях і не були належно доведені [200].

Судді, які вчиняють дії, що кваліфікуються як кримінальні правопорушення, не можуть користуватися імунітетом від звичайного кримінального переслідування. У деяких країнах навіть дії суддів, що здійснюються з добрими намірами, можуть розглядатися як кримінальні правопорушення. Судді у Швеції та Австрії можуть бути покарані за злочинну халатність, наприклад, за надто довге утримання когось у в'язниці. Проте

введення повної кримінальної відповідальності за ненавмисні порушення виконання службових обов'язків не є прийнятним, на думку Консультативної ради європейських суддів. Незадоволена сторона може ініціювати кримінальне провадження щодо судді в деяких європейських країнах, і Консультативна рада європейських суддів вважає, що в таких країнах повинен бути механізм для попередження або припинення кримінального розслідування чи провадження проти суддів, які виконують свої службові обов'язки, якщо немає достатніх підстав для притягнення їх до кримінальної відповідальності [103; 104, с. 17].

В Україні судді несуть кримінальну відповідальність на загальних підставах, проте через їхній особливий статус винесення вироку є складним. Суддівський імунітет ускладнює притягнення суддів до кримінальної відповідальності за корупційні діяння через неможливість оперативно вживати процесуальних заходів [69, с. 354]. Стосовно покарань, які можуть бути застосовані за порушення норм у сфері антикорупційної діяльності, то ними можуть бути, зокрема, позбавлення волі на певний строк, залежно від тяжкості злочину, оціненої за принципом пропорційності. Ми вважаємо, що суворі санкції, які застосовують до корумпованих суддів, можуть відігравати вагомую роль у стримуванні та превентивному впливі, що є очевидним. Інформація про стан протидії корупції в Україні, яка міститься у звіті МВС за формою №-КОР, також свідчить про це [106].

Як уже було наголошено, відповідно до статті 49 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» суддя є недоторканим. Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку суду, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину [185].

У зарубіжних державах також діють певні особливості притягнення суддів до відповідальності за порушення принципу внутрішньої незалежності. Україні, зважаючи на євроінтеграційні прагнення, особливо цікавий досвід

держав Європейського Союзу. Кримінальну відповідальність суддів у країнах Європейського Союзу регулюють національні закони та процедури, які можуть значно відрізнятись в різних державах-членах. Проте є деякі загальні тенденції та спільні риси, які можна визначити, а саме:

1) імунітет: багато держав – членів Європейського Союзу надають певну форму імунітету суддям за дії, учинені під час виконання ними своїх обов'язків. Цей імунітет покликаний захистити суддів від безпідставних або політично мотивованих позовів і забезпечити їхню незалежність;

2) винятки щодо імунітету: незважаючи на загальний принцип імунітету, існують винятки в разі серйозних кримінальних правопорушень або грубої недбалості, таких як корупція чи навмисне порушення основних прав. У таких випадках судді можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності та піддані санкціям;

3) право Європейського Союзу: кримінальна відповідальність суддів у країнах – членах Європейського Союзу також регулює законодавство Європейського Союзу, яке накладає певні зобов'язання та стандарти. Наприклад, Хартія основних прав Європейського Союзу вимагає, щоб судді були неупередженими та незалежними, а також поважали права обвинувачених.

Затягування розслідування кримінальних справ, пов'язаних із корупцією, є однією з головних причин збільшення тривалості провадження щодо суддів [69, с. 354].

Саме тому Вища рада правосуддя своїм рішенням «Про затвердження Положення про впровадження механізмів заохочення викривачів та формування культури повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції» у Вищій раді правосуддя» від 18 квітня 2023 року № 381/0/15-23 передбачила впровадження у Вищій раді правосуддя механізмів заохочення та формування культури повідомлення про можливі факти

корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції» [178].

Позитивним моментом у темі притягнення суддів до відповідальності є визнання в червні 2020 року неконституційною статті 375 Кримінального кодексу України (ухвалення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови) як такої, що суперечить принципу верховенства права, зокрема його основному елементу – юридичній визначеності, не узгоджується з принципами незалежності суддів, суперечить Конституції України. Так, у рішенні Конституційного суду України у справі від 11 червня 2000 року № 1-305/2019(7162/19) за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України встановлено, що формулювання диспозиції статті 375 Кодексу допускає можливість зловживання нею під час вчинення органами досудового розслідування дій, які мають наслідком притягнення до кримінальної відповідальності судді лише за факт постановлення ним судового рішення, яке, за суб'єктивним розумінням слідчого, прокурора або будь-якої іншої особи, є «неправосудним» (зокрема в разі незгоди з цим рішенням) [202].

На думку Г. Шведової, інститут відповідальності суддів повинен існувати, проте з дотриманням принципу верховенства права та правової визначеності, зокрема через передбачуваність правових норм, якість і прозорість закону, щоб уникнути політизованості процесу притягнення суддів до юридичної відповідальності. Зараз український досвід притягнення суддів до відповідальності не має за мету підвищити довіру до судової влади в суспільстві, поліпшити роботу суддів чи притягнути їх до відповідальності за дисциплінарні порушення. Замість цього, цей механізм має на меті підкорити судову владу, зробити її повністю залежною від дисциплінарних та атестаційних органів, інших гілок влади та політичних уподобань, що домінують у суспільстві в певний період часу, та зробити її повністю неконтрольованою законом [156]. Ми переконані, що в разі, коли судді

порушують принцип внутрішньої незалежності, піддаючись тиску, – це підриває доброчесність судової системи та довіру суспільства до системи правосуддя. Судді, які не несуть відповідальності за свої дії, можуть і далі ухвалювати упереджені або несправедливі рішення, увічнюючи цикл несправедливості. Притягнення суддів до кримінальної відповідальності за порушення принципу внутрішньої незалежності є чітким сигналом про те, що така поведінка не допустима, і що судді несуть відповідальність за свої дії. Це допомагає підтримувати доброчесність і незалежність судової влади, забезпечуючи справедливе й неупереджене відправлення правосуддя.

Крім того, така підзвітність зміцнює суспільну довіру до судової системи, що є важливим для функціонування демократії. Люди повинні знати, що вони можуть покластися на судову систему для захисту своїх прав і свобод, а також для притягнення до відповідальності тих, хто порушує закон, незалежно від їхнього статусу чи посади.

Інститут юридичної відповідальності суддів має за мету захист і збереження права людини на справедливий суд. Для досягнення цього необхідно встановити та виконувати дійові механізми, які забезпечать виявлення, припинення та запобігання правопорушень, що вчиняють судді. Крім того, потрібно забезпечити належні організаційні, правові та фінансово-економічні умови для ефективного виконання суддями своїх обов'язків, а також стимулювати їхню правомірну поведінку за допомогою різноманітних організаційних і правових заходів [161].

Принцип внутрішньої незалежності судді – це один з основних принципів судочинства, який забезпечує незалежність суддів від тиску та впливу. Якщо судді порушують цей принцип, то це підриває довіру громадськості до судової системи та може призвести до несправедливих рішень і корупції. Отже, дисциплінарна та кримінальна відповідальність за порушення принципу внутрішньої незалежності судді є дуже важливими. Несення дисциплінарної та кримінальної відповідальності за порушення принципу внутрішньої незалежності судді допомагає зберегти цей принцип та

зміцнити довіру до судової системи. Це також доводить, що ніхто не є поза межами закону, навіть судді, і що вони не можуть діяти на свій розсуд на шкоду правосуддю. Крім того, дисциплінарна та кримінальна відповідальність за порушення принципу внутрішньої незалежності судді доводить, що судова влада є обов'язковою для всіх, незалежно від становища чи посади. Це може сприяти збереженню рівноваги в суспільстві та забезпеченню справедливості.

Висновки до розділу 2

1. Організаційно-правові гарантії забезпечують внутрішню незалежність суддів адміністративного суду від будь-яких впливів і забезпечують право суддів на вільне вирішення справ за законом. Значення цих гарантій полягає в тому, що вони є необхідними для забезпечення незалежності суддів та захисту прав і свобод громадян.

2. Система призначення суддів на конкурсній основі забезпечує відбір найкращих кандидатів на посаду судді та зменшує ризик впливу політичних чи інших некомпетентних осіб на процес призначення суддів. Незалежність суддів від впливів забезпечує право громадян на справедливий судовий процес і запобігає можливості надання підкупу або тиску на суддів.

3. Внутрішня незалежність суддів забезпечує ефективну роботу адміністративного суду, оскільки судді можуть вільно ухвалювати рішення згідно зі своїм власним переконанням, знанням законів і практикою, не боячись тисків або впливу. Це забезпечує високу якість судового рішення та довіру громадян до судової влади.

4. Організаційно-правові гарантії забезпечення внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні за сутністю бувають: 1) організаційно-правові гарантії (особливий порядок призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення судді; недоторканність та імунітет судді; незмінюваність судді; заборона втручання у здійснення

правосуддя, функціонування органів суддівського самоврядування; застосування визначених законом засобів забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, а також інших засобів їхнього правового захисту; право судді на відставку); 2) фінансові гарантії (окремий порядок фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установлений законом; належне матеріальне й соціальне забезпеченням судді); 3) процесуальні гарантії (порядок здійснення судочинства, визначений процесуальним законом, таємниця ухвалення судового рішення; відповідальність за неповагу до суду чи судді).

5. За проявами організаційно-правові гарантії забезпечення внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні за сутністю бувають: 1) гарантії під час навчання та підготовки суддів: програми навчання суддів можуть допомогти їм зберегти свою незалежність і забезпечити, щоб вони опанували необхідні знання та навички для виконання своїх обов'язків; 2) гарантії повноважень: гарантії повноважень суддів забезпечують, що судді не можуть бути звільнені зі своїх посад без поважної причини або належної процедури; 3) гарантії щодо забезпечення адекватними ресурсами та інфраструктурою: адекватні ресурси та інфраструктура, такі як зали судових засідань, персонал і технології є важливими для того, щоб судді могли ефективно та незалежно виконувати свої обов'язки; 4) гарантії щодо судового імунітету: судді захищені імунітетом від судових позовів за свої офіційні дії, що гарантує їм можливість ухвалювати незалежні рішення, не боячись особистих наслідків; 5) гарантії щодо судових дисциплінарних процедур: незалежні дисциплінарні процедури є важливими для забезпечення відповідальності суддів за свої дії, залишаючись вільними від впливу.

6. Фінансові гарантії забезпечення реалізації внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні мають важливе значення. Вони забезпечують незалежність суддів від зовнішніх впливів за допомогою забезпечення фінансової стабільності та незалежності. До них належать: окремий порядок фінансування та організаційного забезпечення діяльності

судів, установлений законом, і належне матеріальне й соціальне забезпечення судді.

7. Фінансові гарантії містять такі заходи:

– забезпечення адекватного рівня заробітної плати суддям. Це дозволяє забезпечити достатній рівень життя суддів і зменшити ризик неправомірного впливу на них через недостатність матеріального забезпечення;

– забезпечення незалежної системи управління фінансами. Це означає, що судді не залежать від зовнішніх джерел фінансування, тобто їхні зарплати та витрати на роботу мають бути забезпечені виключно державним бюджетом;

– забезпечення фінансування необхідних витрат на функціонування суду, зокрема ремонт і модернізацію судових будівель та обладнання.

8. Процесуальні гарантії впливають на забезпечення реалізації внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні, оскільки вони гарантують, що судді матимуть можливість вільно та незалежно ухвалювати рішення відповідно до закону, незалежно від тиску з боку інших гілок влади, політичних партій, громадськості чи інших впливових осіб.

9. Конкретні процесуальні гарантії містять право на чесний і відкритий процес, дотримання права на захист, незалежність ухвалення рішень, доступ до суду та можливість розгляду справ без неприпустимого затримання. Ці гарантії забезпечують, що судді можуть діяти без страху тиску з боку інших осіб і ухвалювати незалежні рішення, що гарантують права сторін у справі.

10. Дотримання процесуальних гарантій забезпечує, що судові процеси є справедливими та неупередженими, що, зі свого боку, є важливим для збереження довіри громадськості до судової системи й забезпечення реалізації внутрішньої незалежності суддів.

11. Етичні гарантії є важливими для забезпечення реалізації внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні, оскільки вони

встановлюють норми поведінки для суддів, що забезпечують їхню безпристрасність, об'єктивність і незалежність.

12. Етичні гарантії містять такі принципи, як чесність, справедливість, професіоналізм і дотримання етичних норм у поведінці. Дотримання цих принципів допомагає забезпечити, що судді поведуть себе з високим рівнем моральності та етичності, не допускаючи конфлікту інтересів, корупції, тиску з боку зовнішніх осіб та інших неправомірних дій.

13. Загальновизнаним є той факт, що довіра громадськості до судової системи залежить від того, наскільки судді дотримуються етичних норм. Якщо судді не виконують своїх обов'язків із високим рівнем моральності та етичності, то це може призвести до втрати довіри громадськості до судової системи загалом, а також до тиску на суддів із боку інших осіб, які можуть намагатися впливати на їхнє ухвалення рішень.

14. Дисциплінарна відповідальність за порушення принципу внутрішньої незалежності судді є важливою складовою системи гарантій незалежності суддівства в адміністративному суді. Особливості такої відповідальності полягають у тому, що судді адміністративного суду мають дотримуватися високих стандартів незалежності в процесі вирішення справ, пов'язаних із діяльністю органів влади та підприємств.

15. Згідно із законодавством судді адміністративного суду можуть бути притягнуті до дисциплінарної відповідальності за порушення принципу внутрішньої незалежності судді, якщо вони ухвалюють рішення, які відображають вплив на них із боку інших органів влади чи інших зацікавлених осіб.

16. Такі порушення може бути визначено за допомогою дисциплінарного провадження, яке можуть ініціювати голова адміністративного суду або інші компетентні органи. У разі встановлення порушень суддя може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності, яка може містити деякі заходи, такі як попередження; догана – з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом одного місяця; сувора догана – з

позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом трьох місяців; подання про тимчасове (від одного до шести місяців) усунення від здійснення правосуддя – з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді та обов'язковим направленням судді до Національної школи суддів України для проходження курсу підвищення кваліфікації, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, та подальшим кваліфікаційним оцінюванням для підтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді; подання про переведення судді до суду нижчого рівня; подання про звільнення судді з посади.

17. Кримінальна відповідальність за порушення принципу внутрішньої незалежності судді передбачена статтею 376 Кримінального кодексу України. Згідно з цією статтею порушенням принципу внутрішньої незалежності судді є надання судді будь-яких пропозицій, заохочень, обіцянок, погроз або використання інших способів впливу на нього з метою впливу на його рішення або бездіяльність у справі, яку він розглядає, або у справі, яку може бути йому доручено.

18. Особливості кримінальної відповідальності за порушення принципу внутрішньої незалежності судді для суддів адміністративного суду полягають у тому, що згідно зі статтею 376 Кримінального кодексу України за вчинення такого порушення суддя може бути притягнутий до кримінальної відповідальності тільки за наявності певних умов. Зокрема таке порушення повинно бути вчинене з метою впливу на рішення судді в певній справі або з метою відмовитися від рішення в такій справі, яку може бути доручено судді. Крім того, учинення такого порушення повинно спричинити значну шкоду правосуддю та судовій владі. За порушення принципу внутрішньої незалежності судді за умови наявності вищезазначених ознак суддя може бути притягнутий до кримінальної відповідальності.

Основні наукові результати опубліковано автором у працях [243].

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАДИ ВНУТРІШНЬОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ В УКРАЇНІ

3.1. Роль і значення міжнародних стандартів у реалізації внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні

Дослідивши теоретичні та нормативно-правові основи дослідження засади внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні, а також охарактеризувавши заходи забезпечення її реалізації, пропонуємо зосередити увагу на напрямках удосконалення реалізації засади внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні, зокрема на вивченні ролі та значенні міжнародних стандартів у реалізації внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні.

У широкому розумінні «стандарт» треба тлумачити як зразок, який є вихідною точкою для порівняння з іншими подібними об'єктами [218].

Міжнародні судові стандарти визначено як набір правил і принципів, ухвалених міжнародним співтовариством, які регулюють функціонування та діяльність судових систем у різних країнах. Ці стандарти спрямовані на забезпечення справедливості, поваги до прав людини та забезпечення правової стабільності на міжнародному рівні. С. Жуков відмічає, що міжнародно-правові акти, де зосереджені стандарти судочинства, можуть мати різний характер і вплив на національне законодавство. Одні з них є засадничими та обов'язковими для виконання, тоді як інші мають рекомендаційний або декларативний характер, не передбачаючи прямого обов'язку для держав дотримуватися їхніх положень. Відображенням демократичності судової системи може бути дотримання процедур і розгляд справ відповідно до міжнародних стандартів правосуддя та захисту прав людини [108, с. 120].

На офіційному вебсайті Верховного Суду України та судової влади України міститься перелік міжнародних стандартів судочинства. Пропонуємо зосередити увагу на кожному з них і проаналізувати їхній вплив на реалізацію внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні.

І перший із них – це Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 29 листопада та 13 грудня 1985 року, відповідно до яких незалежність судових органів є гарантованою державою та закріпленою в конституції або законах країни. Усі публічні та інші установи повинні поважати незалежність судових органів і дотримуватися цього принципу. Судові органи вирішують передані їм справи неупереджено, ґрунтуючись на фактах і відповідно до закону, без будь-яких обмежень, неправомірного впливу, спонукань, тиску, погроз або втручання, якщо це прямо чи непрямо не передбачено законом. Судові органи мають компетенцію щодо всіх судових питань і єдине право вирішувати, чи входить справа до їхньої законом визначеної компетенції. Заборона неправомірного втручання в судовий процес і судові рішення, винесені суддями, не підлягають перегляду. Цей принцип не заважає законному судовому перегляду чи пом'якшенню вироків, винесених судовими органами. Принцип незалежності судових органів надає їм право та вимагає забезпечення справедливого ведення судового розгляду й захисту прав сторін. Кожна держава-член повинна забезпечити відповідні засоби для належного виконання функцій судових органів [167] Усі ці положення дійсно знайшли втілення в Конституції України, Законі України «Про судоустрій та статус суддів», Кримінальному кодексі України. Важливо відмітити, що держава створює не лише правову норму, яка закріплює незалежність, а й правові норми, що мають її гарантувати.

Другий стандарт – це Бангалорські принципи поведінки суддів, ухвалені Резолюцією Економічної та Соціальної Ради Організації Об'єднаних Націй від 27 липня 2006 року № 2006/23. Бангалорські принципи мають на меті встановити стандарти етичної поведінки суддів. Вони призначені для надання

вказівок суддям і мають на меті запропонувати судовій владі основу для регулювання поведінки суддів. Визнано шість основних цінностей: незалежність, неупередженість, чесність, пристойність, рівність і, нарешті, компетентність і старанність. Принципи визначають їхнє значення та детально описують, якої поведінки варто очікувати в конкретних умовах від зацікавлених осіб, щоб застосувати відповідну цінність на практиці. Під кожним із значень надано низку конкретних інструкцій. Деякі держави не тільки ухвалили Бангалорські принципи, але і створили на їхній основі власні Принципи поведінки суддів. Соціально-економічна рада Організації Об'єднаних Націй своєю резолюцією 2006/23 запропонувала державам-членам відповідно до своїх національних правових систем заохочувати свої судові органи брати до уваги Бангалорські принципи поведінки суддів під час перегляду або розроблення правил щодо професійних та етичних правил. Управління Організації Об'єднаних Націй із наркотиків і злочинності активно підтримало його, і вони також отримали визнання таких органів, як Американська асоціація юристів і Міжнародна комісія юристів. Судді держав – членів Ради Європи також позитивно оцінили ці принципи [52].

Якщо відзначити про викладення «незалежності» у Бангалорських принципах, то закріплено, що незалежність судової влади є необхідною умовою верховенства права та основною гарантією справедливого судового розгляду [68]. Отже, суддя повинен підтримувати та демонструвати незалежність судової влади як у її індивідуальних, так і в інституційних аспектах. Аспектами незалежності в Бангалорських принципах є такі:

- 1) незалежність суддів – це не привілей, а складна відповідальність, що пов'язана з їхньою посадою. Цей принцип не передбачає особистих привілеїв чи переваг для конкретного судді. Кожному судді доручено завдання ухвалювати об'єктивні та справедливі рішення на підставі закону та доказів, вільно від тиску чи впливу, без обурення будь-якого втручання. Засновником принципу незалежності суду є повна свобода судді розглядати та вирішувати

справи, що надходять до суду; жодні сторонні особи, чи то уряд, група тиску, окрема особа чи інший суддя, не повинні втручатися чи намагатися втручатися в те, як суддя веде справу та ухвалює рішення [55];

2) індивідуальна та інституційна незалежність у судовій системі становлять важливі аспекти, обов'язкові для ухвалення об'єктивних рішень. Отже, незалежність судової влади називається як станом розуму окремого судді, так і системою інститутів та процедур. Перший аспект пов'язаний із фактичною незалежністю судді, тоді як другий – визначає відносини між судовою владою та іншими гілками влади, зокрема з іншими судами, для забезпечення як внутрішньої, так і зовнішньої незалежності. Однак взаємозв'язок між цими аспектами полягає в тому, що навіть якщо окремий суддя має стан розуму, невизначеність у незалежності виникає, якщо його або її суд не є незалежним від інших гілок влади, що є головним для виконання його функцій [55];

3) поняття «незалежність» відрізняється від «неупередженості» тим, що, хоча вони тісно пов'язані, все ж таки становлять різні аспекти. «Неупередженість» указує на стан розуму або підходу судового органу до питань і сторін у конкретній справі. Термін «неупереджений» виражає відсутність будь-якої фактичної або уявної прихильності. З іншого боку, термін «незалежність» відображає або втілює традиційну конституційну цінність незалежності, що означає не лише стан розуму чи підходу під час фактичного здійснення судових обов'язків, але і статус чи відносини з іншими, зокрема з виконавчою гілкою влади, і ґрунтується на об'єктивних умовах чи гарантіях [12].

Загалом аналіз положень Бангалорських принципів, які стосуються незалежності судових органів, дозволяє зробити висновок, що вони стосуються не лише визначення сутності «незалежності», а й закріплюють гарантії незалежності, заборону втручання та тиску, передбачають, що судові органи повинні мати автономію у своєму управлінні та функціонуванні, зокрема

бюджетування та внутрішню організацію. Не менш важливим є те, що професійний розвиток суддів також позиціонується як аспект незалежності, щоб підтримувати свою компетентність та ефективність [203, с. 196].

На сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України зазначено, що цей орган застосовує Бангалорські принципи та коментарі щодо них під час здійснення кваліфікаційного оцінювання суддів на відповідність займаній посаді, а також проведення конкурсних процедур [231].

На нашу думку, Бангалорські принципи, що стосуються суддівської незалежності, є важливими для забезпечення ефективного та незалежного судочинства.

Третій міжнародний стандарт судочинства, що застосовується і в Україні, – це Європейська хартія про статус суддів від 10 липня 1998 року. Мета Хартії – визначити зміст будь-якого закону про статус суддів, ґрунтуючись на завданнях, що мають бути досягнуті: забезпечити компетентність, незалежність і неупередженість, яких громадськість має право очікувати від судів і суддів, яким довірено захист їхніх прав. Отже, цей закон не є самометою, а, імовірно, засобом досягнення того, щоб особи, чий права мають захищати суди й судді, мали необхідні гарантії ефективності такого захисту [172].

Європейська Хартія про статус суддів є головним юридичним інструментом, призначеним для забезпечення внутрішньої незалежності суддів у країнах, які є членами Ради Європи. Важливість цього документа полягає в декількох аспектах:

- 1) хартія надає конкретні гарантії для забезпечення незалежності суддів, зокрема стосовно їхнього призначення, умов роботи, імунітету та відповідальності. Ці норми мають захищати суддів від будь-якого тиску або впливу, наприклад, законом має бути встановлено конкретно зазначені обставини, за яких попередня діяльність кандидата або діяльність, якою займаються його чи її близькі родичі, можуть викликати законні та об'єктивні

сумніви щодо незалежності та неупередженості кандидата, що може бути перешкодою для його призначення до певного суду (пункт 3.2). А також судді вільно здійснюють іншу діяльність поза межами їхніх суддівських обов'язків, зокрема діяльність, яка є втіленням їхніх прав як громадян. Ця свобода не може обмежуватися, за винятком тих випадків, коли така діяльність поза суддівськими обов'язками не є сумісною з довірою до їхньої неупередженості та незалежності або з належним рівнем відданості, необхідної для розгляду справ, поданих на їхній розгляд, з належною ретельністю та в межах розумного періоду часу. Здійснення інших видів діяльності, крім літературної чи мистецької, якщо за них передбачено виплату винагороди, має бути попередньо санкціоновано з урахуванням умов, визначених законом (пункт 4.2). Рівень винагороди, що виплачують суддям за виконання їхніх професійних обов'язків, повинен бути таким, щоб захистити їх від тиску, що може спричинити вплив на їхні рішення або взагалі поведінку і в такий спосіб вплинути на їхню незалежність і неупередженість (пункт 6.1);

2) хартія встановлює принцип невтручання в суддівську діяльність, що є важливим для того, щоб судді могли вирішувати справи відповідно до закону й не були піддані неправомірному тиску чи впливу, зокрема закон надає кожному судді, який вважає, що його / її права передбачені законом, або його власна незалежність чи незалежність судового процесу є під загрозою чи ігнорується в будь-який спосіб, можливість звернутися з цього приводу до незалежного органу з пропозицією вжити дієвих заходів для виправлення ситуації або запропонувати, як її можна виправити (пункт 1.4).

Четвертий міжнародний стандарт судочинства – це група документів Комітету Міністрів Ради Європи (рис. 3.1).

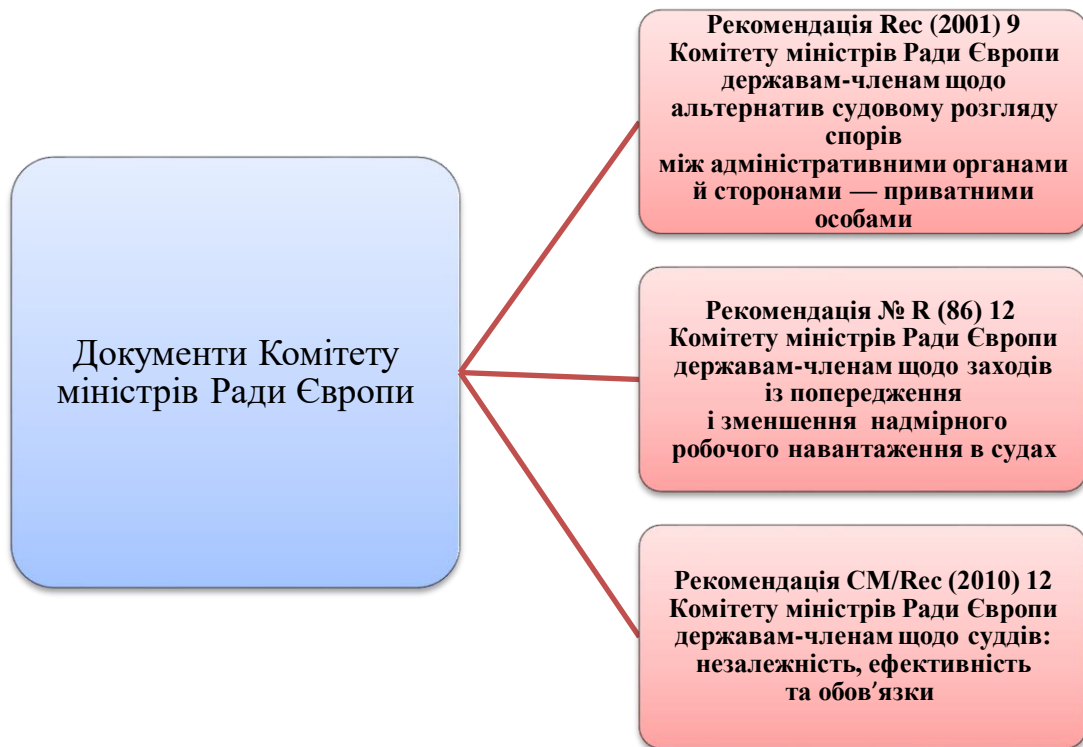

Рисунок 3.1 – Документи Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципу внутрішньої незалежності судді

Джерело: розроблено автором.

Пропонуємо детально проаналізувати кожний із них. По-перше, Рекомендацію Rec (2001) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами – приватними особами, ухвалену Комітетом Міністрів Ради Європи на 762 засіданні заступників міністрів 5 вересня 2001 року [193]. У цьому документі зазначено, що регулювання альтернативних засобів має передбачати або їхню інституціоналізацію, або їхнє використання залежно від конкретного випадку на підставі рішення сторін-учасниць, а саме:

- 1) гарантувати одержання сторонами відповідної інформації про можливе використання альтернативних засобів;
- 2) гарантувати незалежність і неупередженість посередників, медіаторів і арбітрів;

3) гарантувати належний розгляд, який, зокрема, забезпечив би дотримання прав сторін і принципу рівності;

4) гарантувати якомога більшою мірою прозорість під час використання альтернативних засобів і певні межі розсуду;

5) гарантувати виконання рішень, досягнутих із використанням альтернативних засобів.

Регулювання має сприяти завершенню альтернативних процедур у межах розумного строку за допомогою установлення крайнього строку або іншим способом.

Регулювання може передбачати, що використання певних засобів, альтернативних судовому процесу, у деяких випадках має як наслідок припинення виконання акта – автоматичне або відповідно до рішення компетентного органу (пункт 3).

Роль цього пункту для внутрішньої незалежності судді полягає у визначенні умов і принципів, за якими регулюється використання альтернативних засобів вирішення спорів (медіації, посередництва, арбітражу тощо) з метою забезпечення справедливості, прозорості та дотримання прав сторін. Зокрема гарантовано незалежність і неупередженість посередників, медіаторів і арбітрів, що визначається як головний аспект, щоб забезпечити об'єктивність і довіру до альтернативних процедур.

Друга рекомендація – це Рекомендація № R (86) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів із попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 399 засіданні заступників міністрів 16 вересня 1986 року [192]. Якщо аналізувати офіційний переклад цієї Рекомендації, то слово «незалежність» або «незалежний» у ній не трапляється жодного разу. Водночас ґрунтовний аналіз тексту документа дозволяє нам стверджувати, що все ж таки він сприяє формуванню та укріпленню внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні. Зокрема положення Рекомендації № R (86) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів із

попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах спрямовані на посилення внутрішньої незалежності суддів адміністративних судів в Україні спрямовані на забезпечення фокусування ними на судовій діяльності та забезпечують ефективний розгляд справ. Додаткові заходи та завдання можуть бути введені з метою покращання системи правосуддя та оптимізації діяльності судів. Наприклад, примирення сторін, зменшення завдань, не пов'язаних із судовою діяльністю, установлювати механізми для розв'язання позовних спорів на невеликі суми та в певних галузях права поза судовою системою.

Третя рекомендація – це Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року на 1098 засіданні заступників міністрів. Зокрема в документі підкреслено, що незалежність судової влади є не лише привілеєм суддів, але й гарантією права на справедливий суд для кожної особи, це забезпечує повагу до прав людини та основоположних свобод. Такий підхід дозволяє кожній особі відчувати довіру до судової системи. Ця теза втілюється в кількох положеннях Рекомендації:

1) незалежність суддів є забезпеченою завдяки незалежності судової влади загалом, що є головним принципом верховенства права (пункт 4);

2) незалежність суддів і судової влади повинна бути забезпечена Конституцією або закріплена на найвищому правовому рівні держав-членів. На рівні законодавства потрібно встановлювати більш конкретні норми в цьому питанні (пункт 7);

3) у разі, якщо судді вбачають, що їхню незалежність ставлять під загрозу, вони повинні мати можливість звернутися до ради суддів чи іншого незалежного органу або використовувати ефективні засоби юридичного захисту (пункт 8);

4) зовнішня незалежність не є привілеєм або вигодою, наданою для задоволення особистих інтересів суддів. Вона встановлюється в інтересах

верховенства права та осіб, які очікують справедливого розгляду своїх справ. Незалежність суддів потрібно розглядати як гарантію свободи, поваги до прав людини та об'єктивного застосування права. Об'єктивність суддів є необхідною для забезпечення рівності сторін перед судом (пункт 11);

5) під час висловлювання своїх коментарів щодо рішень суддів виконавча та законодавча влада повинна утримуватися від критики, яка може підірвати незалежність судової влади чи порушити довіру громадськості до неї. Крім того, вони повинні уникати дій, які можуть суперечити їхньому бажанню виконувати рішення суддів, за винятком ситуацій, коли їхні наміри містять подання апеляції (пункт 18);

б) судові процеси та питання, пов'язані з реалізацією правосуддя, являють собою об'єкт громадського інтересу. Проте право на отримання інформації щодо судових питань повинно здійснюватися з урахуванням обмежень, установлених, зважаючи на незалежність судової влади. Заслуговує на підтримку ідея створення посад речників судів або відділів із питань преси та зв'язків із громадськістю в межах відповідальності судів або під радами суддів чи іншими незалежними органами влади. Суддям потрібно виявляти обережність у взаємодії із засобами масової інформації (пункт 19);

7) ради суддів являють собою автономні органи, створені відповідно до закону або конституції, з метою забезпечення збереження незалежності суддів і загалом судової влади, сприяючи ефективному функціонуванню системи правосуддя (пункт 26);

8) під час виконання своїх обов'язків ради суддів не мають втручатися в незалежність окремих суддів (пункт 29);

9) органи влади, відповідальні за організацію та функціонування судової системи, повинні забезпечувати суддям умови, які дозволяють їм виконувати свої обов'язки та досягати ефективності, зберігаючи та поважаючи незалежність і об'єктивність суддів (пункт 32) [190].

Потрібно акцентувати, що, на відміну від багатьох міжнародних стандартів, які прямо чи опосередковано присвячені питанням незалежності

суддів, Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів (незалежність, ефективність та обов'язки) розглядає питання незалежності в контексті чіткого поділу на зовнішню та внутрішню незалежність, де останній присвячено окремий розділ Рекомендації. Зокрема зауважено, що принцип внутрішньої незалежності судової влади передбачає, що кожен суддя має бути незалежним у виконанні своїх функцій та в ухваленні судових рішень. Під час ухвалення рішень судді повинні діяти незалежно та об'єктивно та бути усунуті від впливу, тиску, погроз або прямого чи непрямого втручання будь-яких органів влади, зокрема внутрішніх структур судової влади. Ієрархічна організація судової влади не повинна порушувати незалежність суддів. Вищі суди не мають права видавання вказівок суддям щодо конкретних рішень у справах, за винятком ситуацій попередньої ухвали або вирішення питань про обрання засобів правового захисту відповідно до закону. Розподіл справ серед суддів повинен відбуватися на основі об'єктивних, передбачено визначених критеріїв, щоб забезпечити право на незалежність і неупередженість суддів. Сторони у справі чи інші зацікавлені особи не повинні впливати на такий розподіл справ. Крім того, судді повинні мати можливість створювати професійні організації для захисту своєї незалежності та інтересів, а також сприяння верховенству права або приєднуватися до таких організацій [190].

Ці положення мають важливе значення для принципу внутрішньої незалежності суддів адміністративних судів в Україні. Вони гарантують, що судді можуть виконувати свої функції та ухвалювати рішення в об'єктивний, незалежний і неупереджений спосіб. Рішення суддів мають ґрунтуватися виключно на законі, фактах та обставинах справи, а не на зовнішніх чинниках чи інтересах третіх сторін. Також важливим є те, що вищі суди не повинні надавати суддям конкретні вказівки щодо рішень у справах, за винятком випадків, визначених законом. Це забезпечує те, що судді адміністративних судів можуть ухвалювати рішення відповідно до закону та власного об'єктивного оцінювання фактів і доказів у кожній конкретній справі.

Розподіл справ серед суддів на підставі об'єктивних критеріїв і можливість створення професійних організацій для захисту незалежності та інтересів суддів підсилює внутрішню незалежність, дозволяючи суддям адміністративних судів працювати в обставинах, що сприяють об'єктивності та ефективності правосуддя.

П'ятий міжнародний стандарт судочинства – це Монреальська універсальна декларація щодо незалежності правосуддя, ухвалена на Першій світовій конференції щодо незалежності правосуддя в Монреалі в 1983 році [35]. У цьому документі окремий розділ присвячено питанню незалежності суддів. Критичний аналіз тексту Монреальської універсальної декларації щодо незалежності правосуддя дозволив нам виокремити аспекти втілення незалежності, які пропонуємо розглянути у вигляді рисунка 3.2.

На нашу думку, ці положення створюють фундамент для внутрішньої незалежності суддів, запобігаючи будь-якому впливу чи тиску з боку інших колег і забезпечуючи, що судді можуть вирішувати справи чесно й безперешкодно.

Рисунок 3.2 – Аспекти втілення незалежності

в Монреальській універсальній декларації щодо незалежності правосуддя

Джерело: розроблено автором.

Шостий міжнародний стандарт судочинства – Загальна (Універсальна) хартія судді, ухвалена 17 листопада 1999 року Центральною Радою Міжнародної Асоціації Суддів у Тайпеї. У преамбулі до Хартії зазначено, що її було створено за участю суддів із різних країн, та отримала затвердження від членів Міжнародної Асоціації Суддів як мінімальні загальні норми. Стаття 1 Хартії регламентує незалежність суддів у забезпеченні прав на чесний і справедливий розгляд справи. Судді повинні підтримувати права осіб у

встановленні цивільних прав та обов'язків або в разі кримінального звинувачення на чесне та відкрите слухання перед незалежним і неупередженим судом. Стаття 2 Хартії стверджує, що незалежність суддів має бути забезпечена законом, що передбачає створення та захист судової влади, яка буде дійсно незалежною від інших гілок влади. Судді повинні мати можливість здійснювати свої повноваження без суспільного, економічного чи політичного тиску. Статті 3 і 4 Хартії визначають принципи підкорення закону та особистої незалежності суддів. Вони зобов'язують суддів підпорядковуватися лише закону та не допускати надання інструкцій, які можуть вплинути на їхні рішення, за винятком випадків, коли це допустимо в межах думки вищого суду щодо конкретної справи [190].

Загальна (Універсальна) хартія судді відіграє вирішальну роль у підтриманні внутрішньої незалежності суддів. Ця хартія окреслює фундаментальні принципи та стандарти, спрямовані на забезпечення незалежності, неупередженості та доброчесності суддів у всьому світі. Насамперед вона є правовою основою незалежності, адже встановлює принципи, які повинні бути відображені в національних законах, гарантуючи, що судова система захищена від неналежного впливу та що судді можуть виконувати свої обов'язки без зовнішніх обмежень, оскільки хартія наголошує на незалежності суддів від впливу, зокрема політичного, економічного чи суспільного тиску. Отже, є не лише правовою основою, а й закріплює гарантії, що судді можуть ухвалювати рішення на основі закону та фактів кожної справи без втручання.

Хартія сприяє зміцненню авторитету судової влади, пропагуючи ідею про те, що судді повинні мати можливість виконувати свої функції без побоювань помсти чи зовнішнього втручання. Отже, зміцнює авторитет судової системи як незалежної гілки влади. Крім того, той факт, що хартію розроблено завдяки міжнародній співпраці та консенсусу, ще більше підкреслює її важливість. Він відображає спільне розуміння світовою спільнотою принципів, необхідних для внутрішньої незалежності суддів.

Отже, Загальна (Універсальна) хартія судді є глобальним орієнтиром для сприяння та захисту внутрішньої незалежності суддів, зміцнення їхньої здатності здійснювати правосуддя без зовнішнього втручання та забезпечення цілісності судових систем у всьому світі.

Сьомий міжнародний стандарт судочинства – це Статут суддів в Європі, ухвалений Європейською асоціацією суддів 4 листопада 1997 року. У цьому документі незалежність суддів названо однією з основ верховенства права.

У Статуті суддів у Європі закріплено низку принципів, спрямованих на забезпечення незалежності судової влади. Давайте розглянемо основні аспекти цих принципів, виокремлені в різних частинах тексту:

1) незалежність кожного судді (стаття 3): закріплено принцип абсолютної незалежності кожного судді, яку всі національні та міжнародні органи повинні гарантувати;

2) судді підзвітні лише закону (стаття 3): судді не підзвітні політичним партіям чи групам тиску, виконуючи свої обов'язки без зовнішнього впливу та невиправданої затримки;

3) об'єктивний відбір суддів (стаття 4): процес відбору суддів має ґрунтуватися виключно на об'єктивних критеріях, спрямованих на забезпечення професійної компетентності. Зовнішній чи політичний вплив не повинен впливати на призначення суддів;

4) адміністрування судової влади (стаття 6): адміністрування судової влади повинен здійснювати незалежний орган, що представляє суддів і не залежить від інших органів. Інші органи держави повинні забезпечити судовій владі всі необхідні засоби для виконання її функцій;

5) адекватні зарплати (стаття 8): зарплати працівників судової влади повинні бути адекватними, гарантуючи справжню економічну незалежність судді, і не можуть бути скорочені на будь-якому етапі роботи;

6) дисциплінарні санкції (стаття 9): дисциплінарні санкції за неправомірні дії судді повинні бути покладені на орган, що складається з представників судової влади відповідно до фіксованих процесуальних норм;

7) відсутність безпосередньої відповідальності (стаття 10): жоден суддя не може бути безпосередньо відповідальним за цивільним позовом щодо виконання своїх професійних обов'язків;

8) постслужбова зайнятість (стаття 11): суддя, пішовши з посади, повинен мати можливість займатися іншою юридичною професією;

9) чітко втілені принципи в законодавстві (стаття 12): статут суддів має бути чітко втіленим у законодавстві [103, с. 29].

Ці принципи спрямовано на створення ефективної системи судової влади, забезпечуючи незалежність суддів і гарантуючи виконання їхніх обов'язків відповідно до верховенства права та захисту прав людини.

Восьмий міжнародний стандарт судочинства – це Висновки Консультативної ради європейських суддів:

1) Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету Міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів і незмінюваність суддів;

2) Висновок № 2 (2001) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо фінансування та управління судами в контексті ефективності судової влади та статті 6 Європейської конвенції з прав людини;

3) Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів і правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема питання етики, несумісної поведінки та безсторонності;

4) Висновок № 4 (2003) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо належної підготовки та підвищення кваліфікації суддів на національному та європейському рівнях;

5) Висновок № 7 (2005) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи з питання «Правосуддя та суспільство»;

6) Висновок № 8 (2006) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи з питання «Роль суддів у захисті верховенства права та прав людини в контексті тероризму»;

7) Висновок № 9 (2006) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо ролі національних суддів у забезпеченні ефективного застосування міжнародного та європейського права;

8) Висновок № 10 (2007) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо судової ради на службі суспільства;

9) Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень;

10) Висновок № 16 (2013) «Про відносини між суддями та адвокатами»;

11) Висновок № 17 (2014) Консультативної ради європейських суддів про оцінювання роботи суддів, якості правосуддя та повагу до незалежності судової влади.

Документи, видані Консультативною радою європейських суддів, мають на меті визначення стандартів і принципів, які регулюють внутрішню незалежність суддів. Вони становлять комплексний набір принципів і стандартів, які спрямовані на забезпечення внутрішньої незалежності суддів у різних аспектах. На аналізі окремих із них пропонуємо зосередити особливу увагу.

Так, основі аналізу тексту Висновку № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету Міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів і незмінюваність суддів від 1 січня 2001 року. стає можливим виділення таких основних питань:

1) верховенство права та справедливий судовий розгляд: незалежність судової влади є головною умовою забезпечення верховенства права та гарантією справедливого судового розгляду (пункт 10);

2) обов'язок суддів в ухваленні рішень: судді мають обов'язок ухвалювати остаточні рішення з питань життя та смерті, свободи, прав, обов'язків і власності громадян (пункт 10);

3) незалежність на користь верховенства закону та інтересів громадян: незалежність судів служить не на користь суддів, а на користь забезпечення верховенства закону та в інтересах осіб, що покладають надію на правосуддя (пункт 10);

4) широкий контекст незалежності: незалежність має бути як щодо суспільства загалом, так і щодо конкретних сторін у будь-якій справі (пункт 11);

5) роль судової влади в демократичній державі: судова влада є однією із трьох рівних засад сучасної демократичної держави та забезпечує відповідальність урядів та органів державного управління (пункт 11);

6) важливість незалежності в усіх аспектах кар'єри судді: незалежність використовується як гарантія неупередженості в усіх аспектах кар'єри судді, зокрема підготовці, призначенні, підвищенні на посаді та вжитті дисциплінарних заходів (пункт 12);

7) неупередженість і безсторонність суддів: незалежність судової влади означає повну неупередженість із боку суддів під час винесення судових рішень. Судді повинні бути безсторонніми та вільними від будь-яких зв'язків, що можуть впливати на їхні рішення (пункт 12);

8) гарантування незалежності судової влади на різних рівнях: незалежність судової влади повинні гарантувати національні стандарти на максимально можливому високому рівні, зокрема конституційні положення та інші законодавчі акти (пункти 14–16) [83].

Стосовно Висновку № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів і правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема питання етики, несумісної поведінки та безсторонності, то в ньому зазначено:

1) незалежність судів тісно пов'язана та є передумовою неупередженості суддів, що становить необхідний елемент для формування довіри до судової системи та певності, яку суди повинні внести в демократичне суспільство (пункт 17);

2) судді повинні виявляти обережність у взаємодії із пресою та зберігати свою незалежність і неупередженість, уникаючи будь-яких можливостей для використання своїх відносин із журналістами, та утримання від надання необґрунтованих коментарів із приводу розглядуваних ними справ (пункт 40);

3) кодекси поведінки мають кілька значущих переваг. Вони, передусім, допомагають суддям вирішувати етичні питання, надаючи їм автономію у власних рішеннях і гарантуючи їхню незалежність від інших органів влади. Такі кодекси є публічним підтвердженням того, що правосуддя здійснюється незалежно та неупереджено. Завдяки цьому громадськість має можливість спостерігати за визначеними стандартами (пункт 44);

4) незалежність і неупередженість не можна гарантувати виключно за допомогою принципів поведінки. Для цього також необхідні різноманітні законодавчі та дисциплінарні правила. Стандарти поведінки відрізняються від законодавчих і дисциплінарних правил, оскільки вони визначають професійну компетентність у виконанні обов'язків і збереженні цінностей, що відповідають суспільним очікуванням, паралельно з наданими повноваженнями. Це являє собою стандарти саморегулювання, які свідчать про те, що виконання закону – це не лише механічний процес, а й містить у собі справжню дискреційну владу (пункт 45) [85].

Щодо Висновку № 17 (2014) Консультативної Ради Європейських суддів про оцінювання роботи суддів, якості правосуддя та повагу до незалежності судової влади, то аналіз тексту цього документа дозволяє нам стверджувати, що незалежність судової влади є передумовою для гарантування верховенства права та основоположною гарантією справедливого суду. Консультативна Рада Європейських суддів указує, що ця

незалежність може бути піддана ризикам через різні проблеми, такі як недостатнє фінансування, проблеми в підготовці суддів, недоліки в організації судів і можлива цивільна та кримінальна відповідальність суддів. Формальне індивідуальне оцінювання суддів, якщо воно існує, має сприяти вдосконаленню та підтриманню функціонування судової системи на високому рівні якості. Це сприяє збереженню довіри суспільства до судової системи. Однак Консультативна Рада Європейських суддів підкреслює, що думка суспільства про суддю не повинна враховуватися під час індивідуального оцінювання для кар'єрних цілей або підвищення, оскільки це може бути необ'єктивним або нерозумінням судді загалом. Процес і результати оцінювання повинні залишатися конфіденційними, оскільки розголошення їх може загрозувати незалежності судді, роблячи його вразливим до впливу та обговорень [86].

Дев'ятий міжнародний стандарт судочинства – це також група документів, а саме: висновки Венеціанської комісії [82].

Європейська Комісія за демократію через право, відома як Венеціанська комісія, є консультативним органом Ради Європи, що займається конституційними питаннями. Основна функція полягає в тому, щоб надавати юридичні консультації своїм державам-членам і допомагати їм погоджувати їхні правові та інституційні структури із стандартами Ради Європи, зокрема щодо верховенства права. У склад комісії входять видатні професори університетів, суддів верховного та конституційного судів, а також членів парламентів і державних службовців, призначених кожною країною-членом на чотирирічний термін. Останніми роками Венеціанська комісія опублікувала низку звітів, зокрема щодо призначення суддів (2007), незалежності суддів (2010), судових реформ і контрольного списку верховенства права (2016). Крім того, комісія систематично висловлює свої думки щодо різних судових реформ у країнах-членах, таких як Польща, зокрема останні поправки до Закону про загальні суди, Закону про Верховний Суд та інших законів, які були затверджені в червні 2020 року [13].

Стосовно України, то важливим є, наприклад, висновок до проєкту Закону про внесення змін до Конституції, що посилюють незалежність суддів (зокрема пояснювальну записку та порівняльну таблицю), і зміни до Конституції, запропоновані Верховною Радою України, та про внесення змін до Конституції, запропоновані Конституційною Асамблеєю України, ухвалений Венеціанською Комісією. У ньому зазначено, що проєкт поправок відповідає численним рекомендаціям, які надавала Венеціанська Комісія на прохання української влади протягом останніх років. Зокрема він ураховує критику щодо конституційних положень про судову владу та вносить пропозиції щодо: заснування та створення судів через закон і визначення їхньої структури; скасування випробувального строку для суддів, яких призначено вперше, та впровадження процедури відкритого конкурсу; створення нового складу Вищої ради юстиції з більшістю членів із судової системи, зокрема адвокатів і представників юридичної освіти. Водночас усе ж таки лишаються й деякі невирішені питання, такі як: забезпечення незалежності та прозорості Вищої кваліфікаційної комісії та Вищої ради правосуддя, якщо вони й далі існуватимуть; установлення лише функціонального імунітету для суддів; заміна звільнення за порушення присяги на звільнення за конкретні злочини [82].

На підставі текстів попередніх документів можна визначити роль і значення міжнародних стандартів у реалізації внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні. Так, міжнародні стандарти закріплюють:

1) внутрішні стандарти етики та поведінки, адже вони визначають основні принципи внутрішньої незалежності суддів, зокрема справедливе та безпристрасне розглядання справ;

2) кодекси поведінки суддів, адже слугують основою для визначення засад і норм, які повинні входити в такі кодекси;

3) стандарти професійної поведінки, оскільки визначають стандарти саморегулювання для суддів, підтверджуючи, що правосуддя відправляють незалежно та безсторонньо. Це надає суддям автономію в ухваленні рішень;

4) заходи захисту від впливу та тиску, це сприяє тому, що судді можуть виконувати свої обов'язки, уникаючи будь-якого втручання;

5) процедури оцінювання та кар'єрний розвиток, що допомагає зберегти довіру суспільства до судової системи.

Отже, міжнародні стандарти є основним орієнтиром для визначення та реалізації внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні, сприяючи створенню ефективної судової системи.

3.2. Зарубіжний досвід реалізації засади внутрішньої незалежності судді

Вивчивши роль і значення міжнародних стандартів у реалізації внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні, пропонуємо зосередити увагу на дослідженні особливостей реалізації цього принципу в іноземних державах. Адже вивчення зарубіжного досвіду в контексті впровадження засади внутрішньої незалежності судді має важливе значення для розвитку правової системи кожної країни, зокрема для України. Так само з Україною, яка прагне до інтеграції з Європейським Союзом, вивчення зарубіжного досвіду дозволяє адаптувати свою систему правосуддя до європейських стандартів і вимог. Крім того, вивчення досвіду інших країн дозволяє ідентифікувати кращі практики щодо забезпечення внутрішньої незалежності суддів. Це може сприяти підвищенню якості розгляду справи та підвищенню довіри громадян до судової системи. Ефективна внутрішня незалежність суддів є важливою умовою для захисту прав і свобод людини. Зарубіжний досвід може вказати на те, як системи можуть захистити суддів від тисків і впливів від інших органів влади, політичних лідерів, інших впливових суддів, керівництва суду. Інтеграція передового досвіду може сприяти стабільності та розвитку правової держави. Вивчення досвіду інших

країн може допомогти впроваджувати сучасні технології та інновації в судову систему, що підвищує покращену ефективність і доступність правосуддя. Не менш важливим є й те, що забезпечення внутрішньої незалежності суддів є однією з головних передумов боротьби з корупцією в правосудді. Зарубіжний досвід може вказати на ефективні механізми запобігання та реагування на корупційні прояви в судовій системі.

На нашу думку, доцільним є вивчення досвіду провідних правових і демократичних держав. І першими пропонуємо до розгляду Сполучені Штати Америки. Понад 200 років тому О. Гамільтон, Дж. Медісон і Дж. Джей опублікували серію есе, які пропагували ратифікацію Конституції Сполучених Штатів Америки, тепер відомих як Федералістські документи. Пояснюючи необхідність незалежної судової системи, О. Гамільтон зазначив у *The Federalist* № 78, що федеральні суди «були створені як проміжні органи між народом і законодавчою владою» для забезпечення того, щоб народні представники діяли лише в межах наданих повноважень.

Конституція Сполучених Штатів Америки є основним законом країни. Він кодифікує основні цінності людей. Суди відповідають за тлумачення змісту Конституції, а також значення будь-яких законів, ухвалених Конгресом. Федераліст № 78 далі стверджує, що якщо будь-який закон, ухвалений Конгресом, суперечить Конституції: «конституції слід віддавати перевагу статуту, намірам народу – намірам його представників». Цей висновок також ніяк не припускає переваги судової влади над законодавчою. Він лише припускає, що влада народу є вищою над обома; і що там, де воля законодавчої влади, проголошена в її статуті, стоїть проти до закону народу, проголошеного в Конституції, судді повинні керуватися останніми, а не першими. Вони повинні регулювати свої рішення основними законами, а не тими, які не є основними.

Однак американська демократична система не завжди ґрунтується на правлінні простої більшості. Є певні принципи, настільки важливі для нації, що більшість погодилася не втручатися в ці сфери. Наприклад, Білль про права

було ухвалено, оскільки такі поняття, як «свобода релігії, слова», «рівне ставлення» та «належний судовий процес» вважали настільки важливими, що, за винятком конституційної поправки, навіть більшості не можна дозволити їх змінити.

Верховенство права – це принцип, відповідно до якого всі особи, установи та організації підзвітні законам. Суди відіграють важливу роль у підтриманні верховенства права, особливо коли вони розглядають скарги, висловлені групами меншин або тими, хто може дотримуватися поглядів меншин. Рівність перед законом є настільки важливою частиною американської системи правління, що коли більшість, навмисно чи ненавмисно, порушує права меншості, суд може вважати за потрібне заслухати обидві сторони суперечки в суді [38].

Нині Конституція США захищає незалежність федеральних суддів за допомогою довічного призначення суддів – якщо вони відповідають етичним і правовим стандартам своїх посад. Імпічмент і звільнення судді – трудомісткий процес. Конституція також забороняє законодавчій і виконавчій владі намагатися покарати суддів, наприклад, скорочуючи їм зарплату [27].

Серед країн із британською системою загального права та високим загальним рівнем демократичних показників із часом відбуваються відносно незначні зміни. Сполучені Штати Америки постійно мають нижчий рівень незалежності судової влади, ніж Австралія та Нова Зеландія, однак вищий, ніж Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, і приблизно такий самий, як Канада. У разі Сполучених Штатів Америки падіння є статистично значущим. Загальну тенденцію зумовлено зниженням змінних, які відстежують готовність суду винести рішення проти уряду в період між 2016 і 2020 роками, а також зниженням у 2021 році змінної, яка відстежує неупередженість правової системи в більш широкому плані.

Розглядаючи ці дані разом із даними громадської думки, варто відмітити, що хоча Верховний Суд Сполучених Штатів Америки зараз менше відповідає загальним тенденціям громадської думки в країні, він також є менш

незалежний від інших (виборних) гілок влади. Варто очікувати, що цей дисбаланс буде в якийсь спосіб усунено, імовірноше за все, через нове законодавство в Конгресі [22].

Хоча загальне право є характерною рисою судової системи Сполучених Штатів Америки, все ж таки Сполучені Штати Америки також охопили певні судові елементи, що нагадують систему цивільного права. Наприклад, низка законів, таких як Національний закон про трудові відносини (NLRA) забезпечено виконанням суддями з адміністративного права (ALJs), які можуть бути звільнені за погану поведінку лише незалежною радою державної служби. Судді з адміністративних справ мають повноваження брати свідчення, робити фактичні висновки та виносити рішення. Справи NLRA переслідує Офіс генерального юрисконсульта Національної ради з трудових відносин (NLRB), який подає справи на розгляд ALJ. NLRA містить цивільні покарання та правозастосовні повноваження, які не є тривіальними. Тоді як рішення суддів з адміністративних справ можуть бути оскаржені до рад і, зрештою, до судів, апеляції ґрунтуються на фактичних документах, установлених суддями з адміністративних справ, які в багатьох випадках ґрунтуються на їхніх унікальних фактах, тому судді з адміністративних справ користуються значною мірою незалежності, хоча вони повинні пояснювати у своїх письмових рішеннях, наскільки їхні рішення відповідають попереднім прецедентам Ради. Моделі ALJ можуть бути корисними для адаптації до інших країн через їхню відносну ефективність, а також більший ступінь автономії, який вони надають суддям. Прагнучи реформувати судову систему в інших країнах, можна подумати про те, чи, принаймні в некримінальному контексті, модель судді з адміністративних справ пропонує переваги перед традиційними системами, які можуть бути складними. Однією з проголошених цілей реформи судової системи є модернізація судових систем для глобального ринку, але необхідно переконатися, що реформи є відповідними, економічно ефективними та не надто складними. Сполучені Штати Америки можуть запропонувати гарні реформи іншим країнам, але потрібно глибоко

проаналізувати національні інституції, щоб побачити, що може спрацювати найкраще [18].

На основі соціологічного опитування, проведеного серед суддів у Сполучених Штатах Америки, удалося виділити основні загрози внутрішній незалежності суддів, особливу увагу було зосереджено на занепокоєннях, пов'язаних з імпічментом, політичним утручанням і громадським тиском. Пропонуємо більш детально проаналізувати виявлені загрози. По-перше, маніпуляція складом Верховного Суду. Так, судді із Західної Вірджинії та Північної Кароліни висловили стурбованість безладами в їхніх штатах, що тривають, пов'язані зі спробами маніпулювати складом Верховного Суду за допомогою імпічменту або законодавства. Це свідчить про те, що політичні маневри, спрямовані на зміну складу судової влади, можуть становити загрозу для незалежності судової влади.

По-друге, політична відплата, прикладом якої є справа з Айови у 2010 році, де трьох суддів було звільнено після легалізації одностатевих шлюбів, указує на те, що суддям може загрозувати імпічмент як форма політичної відплати. Кампанія проти цих суддів, фінансована сторонніми інтересами, підкреслює вразливість суддів до зовнішнього впливу.

По-третє, проблеми з ухваленням судових рішень. Так, ще один суддя зі штату Айова підкреслив важливість того, щоб судді дотримувалися закону та ухвалювали рішення на основі правових принципів, а не піддавалися політичному тиску. Побоювання полягає в тому, що на рішення можуть впливати більше політичні погляди та програми, ніж зобов'язання дотримуватися закону.

По-четверте, стабільність уряду та легітимність суду. Аналогія уряду, який сидить на табуреті з трьома ніжками, із судовою владою як однією ногою передає ідею про те, що стабільність усієї системи залежить від сильної та незалежної судової системи. Будь-які спроби виконавчої чи законодавчої гілок влади послабити або втручатися в судову владу можуть призвести до колапсу

всієї системи. Це підкреслює взаємопов'язаність гілок влади та важливість збереження збалансованого розподілу влади [27].

Отже, загрози внутрішній незалежності суддів у Сполучених Штатах Америки насамперед виникають через політичне втручання, спроби маніпулювати судовою системою та потенційну ерозію суспільної довіри до судової системи. Контрастна перспектива надії та стійкості серед деяких суддів указує на прагнення підтримувати незалежність судової влади, незважаючи на ці виклики [27].

На нашу думку, Україна може розглянути можливість запозичення окремих аспектів досвіду Сполучених Штатів Америки щодо забезпечення незалежності судової влади. Ось кілька головних моментів, які можуть бути цінними для України:

1) створення незалежних судових комісій: у Сполучених Штатах Америки процес призначення федеральних суддів містить висунення Президентом і затвердження Сенатом. Цей процес розроблено так, щоб він був незалежним від політичного тиску, гарантуючи, що суддів призначають на основі заслуг і кваліфікації. Україна могла б вивчити подібні механізми для підвищення незалежності своєї судової системи;

2) сильний юридичний захист: у Сполучених Штатах Америки діє надійна правова база, яка захищає суддів від свавільного звільнення або втручання. Україна може розглянути можливість посилення своїх законодавчих положень для забезпечення безпеки та незалежності суддів, розробивши чіткі вказівки щодо їхнього призначення, просування по службі та звільнення;

3) інформування та освіта громадськості: Сполучені Штати Америки приділяють значну увагу громадській обізнаності та освіті щодо ролі судової системи. Україна могла б ухвалити стратегії для інформування своїх громадян про важливість незалежної судової системи, зміцнення суспільної довіри та підтримки верховенства права;

4) етичні стандарти та навчання суддів: Сполучені Штати Америки наголошують на важливості етичних стандартів для суддів та інвестують у постійне навчання суддів. Україна могла б запровадити подібні програми, щоб переконатися, що судді добре оснащені необхідними навичками, знаннями та етичними принципами для підтримки верховенства права;

5) посилення судової стійкості: оптимістична перспектива анонімного судді в Сполучених Штатах Америки підкреслює важливість судової стійкості. Україна може сприяти відчуттю сили та гордості серед своїх суддів, підкреслюючи їхній рівноправний статус і відданість обстоюванню справедливості, незважаючи на виклики.

Запозичуючи досвід США, для України важливо адаптувати ці практики до свого унікального правового, культурного та політичного контексту, забезпечуючи відповідність реформ конкретним потребам і викликам країни. Крім того, постійне оцінювання та коригування мають вирішальне значення для розв'язання проблем, що виникають, і підтримки сильної та незалежної судової системи з часом.

Ще однією державою, досвід якої ми пропонуємо для вивчення, є Великобританія. Судова влада виникла, коли в 1178 році Генріх II призначив п'ятьох членів для розгляду скарг і надання правового захисту. Роль лорда-канцлера була життєво важливою ще із VII століття. Мета незалежності судової влади від влади виконавчої влади не забезпечувала успіху над свавільною королівською прерогативою до Акта про врегулювання в 1701 році. Потім настала ера В. Оранського з 1688 до 1701 року. Згодом відбулася Славна революція, яка поклала початок поняттю верховенства права замість волі монарха. За відсутності писаної Конституції це підкреслило актуальність парламентського суверенітету [1].

Т. Блер, який був юристом, хотів модернізувати традиційну систему, а також взяти під контроль витрати відомства лорда-канцлера й запропонував у 2003 році скасувати посаду лорда-канцлера. Це призвело до дискусій, але, врешті-решт, Закон про конституційну реформу 2005 року вніс важливі зміни

[26]. У 2007 році було створено Міністерство юстиції. Нарешті, у 2009 році судові функції парламенту припинилися, оскільки було створено незалежний Верховний суд Великобританії. Він отримав свою юрисдикцію від Апеляційного комітету Палати лордів. Це був орган, що незалежно функціонував, який очолювали дванадцять незалежних суддів. Вони були відомі як судді Верховного суду [1].

Ці конституційні зміни поставили й питання незалежності та підзвітності судової влади прямо на політичному порядку денному. Аргументація змін полягала в такому: незалежність судової влади є життєво важливим елементом некодифікованої конституції Сполученого Королівства. Те, що його захист є основною частиною ролі лорда-канцлера, не заперечується. Лорд-канцлер повинен гарантувати, що судова влада може вільно діяти без надмірного тиску з боку виконавчої влади, виконавча влада поважає результати судових рішень і що правова система має належні ресурси [54].

Однак Закон про юстицію та суди (Шотландія) 2008 року поклав такий обов'язок на міністрів Шотландії. Тому незалежність судової влади стала чітко вираженим конституційним принципом, визнаним у статуті. Але вона є невизначеною: якщо її буде дотримано, то таку незалежність повинні чітко усвідомити всі політичні актори, які повинні її захищати [28].

Більшість визнає, що судова незалежність не є абсолютною. Однак існує багато академічних та офіційних визначень, які призводять до того, що дехто характеризує незалежність судової влади як невловиму концепцію. Отже, основні вимоги незалежності судової влади добре врегульовано: судді мають бути персонально та професійно підготовлені для неупередженого вирішення правових спорів. У Британії підзвітність суддів – це переважно «роз'яснювальна» підзвітність [8, с. 13], за якої судова влада дає звіт про ті питання, за які вона відповідає: неефективна судова система, навчання та оцінювання суддів, скарги та дисципліна та, здебільшого, ефективно

використання ресурсів. Підзвітність суддів також не є абсолютною концепцією, але підлягає необхідним обмеженням, щоб захистити інституційну та індивідуальну незалежність [28].

Нині у Великобританії посаду лорда-канцлера було збережено, але особа, яка обіймає цю посаду, більше не очолює Палату лордів. Лорд – головний суддя, який є суддею, взяв на себе відповідальність за правову систему від лорда-канцлера з контролем над бюджетом і деякою спільною відповідальністю з державним секретарем юстиції за судову систему. Лорд – головний суддя очолює судову виконавчу раду, яка діє як своєрідний кабінет старших суддів. Для роботи зі ЗМІ існує Офіс судових комунікацій. Призначенням суддів займається нова Рада з призначень суддів замість лорда-канцлера. Зараз цей процес є більш відкритим і очікується, що суддями мають стати особи з більш широкого кола професій. Також є нові органи для розгляду скарг на суддів і судову систему. Зустрічі між міністрами юстиції та уряду зараз відбуваються, але більш офіційні. Лорд – головний суддя регулярно зустрічається з державним секретарем із питань юстиції та двічі на рік із прем'єр-міністром [26].

Особливої уваги, на думку Т. Konstadinides [30], заслуговують особливості втілення засади внутрішньої незалежності суддів у Великобританії після Брекзиту. Так, автор зауважує, що не потрібно знати права Європейського Союзу для ствердження, що в інтересах Європейського Союзу, щоб його партнери з торгівлі та співробітництва дотримувалися верховенства права. Через Брекзит Сполучене Королівство не було включено до останнього звіту про верховенство права, «перевірки стану здоров'я» Європейського Союзу щодо верховенства права щодо ситуації в кожній державі-члені. Зараз британським судам бракує незалежності, і вони можуть поставити під загрозу юрисдикцію Суду Європейського Союзу щодо концепцій законодавства Європейського Союзу, які виникають у зв'язку із тлумаченням і застосуванням Угоди про вихід між Європейським Союзом і

Великою Британією. Це стосується, зокрема, частини 2 Угоди про вихід щодо прав громадян, яка передбачає, що суди Великобританії зберігають за собою повноваження надсилати попередні довідки до Суду Європейського Союзу щодо значення будь-якого аспекту частини 2 Угоди про вихід протягом 8 років після закінчення дії, тобто до кінця 2028 року. Отже, перефразовуючи презентацію П. Крейга «Незалежність судів, верховенство права та конфлікти суверенітету», якщо суди у Великобританії не є незалежними, вони можуть обмежити потік попередніх посилок на Європейський Союз за потреби оскарження дій виконавчої чи законодавчої влади, які суперечать правам згідно з відповідними угодами.

Також за умови, якщо суди не будуть незалежними, то делікатні сфери співпраці, такі як екстрадиція згідно з Угодою про торгівлю та співпрацю, укладеною між Великою Британією та Європейський Союзом у грудні 2020 року, також можуть бути під загрозою. Хоча Угода про торгівлю та співробітництво не ґрунтується на взаємній довірі, вона передбачає «співпрацю, засновану на давній повазі сторін» і держав-членів до демократії, верховенства права та захисту основних прав і свобод осіб, зокрема як викладено в Європейській конвенції з прав людини, а також про важливість реалізації прав і свобод, зазначених у цій Конвенції, усередині країни. Отже, знову ж таки, існує вагомий аргумент, чому незалежність судової влади у Великій Британії має значення для Європейського Союзу [30].

Зважаючи на вищезазначене, варто відмітити, що Сполучене Королівство має давні традиції незалежності суддів, і Україна може навчитися кількох аспектів британського досвіду запровадження та підтримання внутрішньої незалежності суддів. Ось кілька головних моментів:

- 1) безперервна освіта суддів: Великобританія інвестує в постійну освіту та професійний розвиток суддів. Україна може запровадити схожі програми, щоб судді були в курсі правових розробок та етичних стандартів протягом усієї своєї кар'єри;

2) роль судових рад: у Великобританії є судові ради, які відіграють певну роль у нагляді за відправленням правосуддя. Україна може створити або зміцнити такі органи для підвищення незалежності судової влади та забезпечення підзвітності судової системи;

3) громадське розуміння та підзвітність: Велика Британія надає важливого значення суспільному розумінню ролі та рішень судової системи. Україна може працювати над громадськими просвітницькими ініціативами для підвищення обізнаності щодо механізмів незалежності та підзвітності судової влади;

4) захист від зовнішнього впливу: у Великій Британії діють механізми захисту суддів від зовнішнього впливу, які гарантують, що рішення ґрунтуються на законі, а не на політичних міркуваннях. Україна може встановити гарантії для ізоляції суддів від неправомірного зовнішнього тиску;

5) управління справами та ефективність: судова система Великобританії наголошує на управлінні справами та ефективності. Україна може навчитися на цьому досвіді оптимізації судових процесів, забезпечуючи швидке відправлення правосуддя, зберігаючи водночас якість і незалежність судових рішень.

Зважаючи на ці аспекти британського досвіду, для України можливо адаптувати ці практики до власного правового та культурного контексту.

Третьою державою, досвід якої ми пропонуємо для аналізу, є Федеративна Республіка Німеччина. Принцип незалежності суддів у Федеративній Республіці Німеччина ґрунтується на статті 97 німецьких основ Закону (Grundgesetz), перший параграф якого стосується професійної незалежності суддів після їхньої особистої незалежності. У дуже широкому тлумаченні професійна незалежність означає, що суддя під час відправлення правосуддя несе відповідальність лише перед законом. Ні законодавча, ні виконавча, ні навіть вищі члени судової влади не можуть вказувати судді, як вирішити справу. Насправді, це триває, оскільки стосується всього розгляду

справи, щоб переконатися, що суддя повністю вільний від зовнішнього впливу під час ухвалення рішення. Отже, згідно з практикою всі процесуальні рішення ухвалює суддя до й після винесення рішення, наприклад, коли розглядати справу чи яких свідків заслуховувати є питаннями професійної самостійності. Судді вільні визначати порядок, у якому вони розглядають справи порівнянної терміновості та вільні вирішити, як часто скликати їхній суд за умови завершення мінімальної кількості засідань. Крім того, судді того чи іншого суду повинні самі вирішити, якому судді яку справу отримати. Крім того, що є найбільш суперечливим, професійна незалежність надає суддям право ухвалювати рішення, де і коли вони виконують свої обов'язки. Не можна вимагати, щоб судді працювали в офісі або були загальнодоступними в робочі години. За умови, що суддя присутній, коли цього вимагають його або її обов'язки, здебільшого під час судових засідань він / вона в іншому разі може вільно працювати вдома.

Важливо, що, крім цієї професійної незалежності, особисту незалежність розглядають як єдиний ефективний спосіб гарантувати професійну незалежність. Це означає, що судді не можуть бути звільнені або переведені до будь-якого іншого суду без їхньої згоди [51].

Однак жодна система не є досконалою: незалежність і нейтральність суддів також ставлять під сумнів, критикують та атакують у Федеративній Республіці Німеччина. Призначення державних суддів переважно ґрунтується на заслугах. Так звані ради юстиції вирішують, кого призначати та просувати по службі. Політики з парламентів земель присутні в більшості цих рад. Це означає, що політики справді мають великий вплив, коли йдеться про призначення та просування по службі суддів. Але політична участь має сенс, адже те, що представники роблять свій внесок, становить позитивну сторону. Інакше існувала б невід'ємна небезпека, що призначення суддів не відобразатимуть волю народу. Вираженням незалежності є принцип *nemo in sua causa* – ніхто не повинен бути суддею у власній справі, що є керівним

принципом природного правосуддя. Але хіба судді, які є частиною судової системи, є винятком? Вони вирішують, як можна і потрібно тлумачити закон, а також оцінюють рішення своїх колег. Багато хто сприймає цю ситуацію критично, але судді не недоторканні [21].

Внутрішні адміністративні наглядачі контролюють їхню роботу, а також розглядають скарги на них. Суддів можна притягнути до кримінальної відповідальності за спотворення правосуддя, якщо вони неправильно тлумачать закон, завдаючи шкоди іншим у процесі. А також судді можуть бути перепризначені або навіть звільнені з посади внаслідок дисциплінарного провадження. В інших випадках суддя може не бачити можливого способу винести справедливого рішення, і тоді він або вона можуть заявити самовідведення, наприклад, через упередженість. Позивачі та відповідачі також можуть вимагати відведення.

Незважаючи на внутрішні механізми контролю, судова система Німеччини є закритою. Як член Європейського Союзу Німеччина визнає судову практику Європейського суду в Люксембурзі та Європейського суду з прав людини у Страсбурзі [21].

Водночас, на думку Р. Filipek [16], через це існують подвійні стандарти щодо того, що таке «суд» за законодавством Європейського Союзу. Так, у рішенні від 29 березня 2022 року у справі C-132/20 Getin Noble Bank Суд Європейського Союзу відповів на запитання щодо судової незалежності суддів, призначених за недемократичного режиму, і суддів, призначених до 2018 року в межах, імовірно, помилкового процесу. Застосовуючи дуже формальний підхід, суд прагне зберегти судовий діалог між собою та національними суддями – за допомогою верховенства права та незалежності суддів.

Справа в польських судах спочатку стосувалася образливих положень у кредитній угоді, але питання були не щодо суті внутрішнього спору, а аспектів незалежності суддів, які виносили рішення у справі в нижчій інстанції. Орган,

який звернувся до суду, поставив під сумнів їхню незалежність на тій підставі, що призначення були або під час комуністичного режиму, або на основі рекомендації попередньої Національної ради юстиції (до 2018 року), склад якої визнано неконституційним (справа Конституційного трибуналу К 5/17). Люксембурзький суд не поділяв сумнівів органу, що направив запит, і постановив, що незалежність таких суддів не може бути взято під сумнів із причин, викладених у посиланні.

Відповідь Суду Європейського Союзу, по суті, доповнює прецедентне право щодо незалежності судової влади, хоча це ніяк не є знаковим рішенням у цьому контексті. Нагадуючи про класичну формулу «суду», Суд Європейського Союзу загалом підтвердив, що орган, який передає справу, має бути незалежним судом, установленим законом. Проте він відмовився провести самостійне оцінювання законності (призначення) судді, який утворив суд, що подає запит, тобто, чи можна вважати особу, яка подає звернення, судом, установленим законом. Це створило розбіжність між вимогами «суду», який може ініціювати попередню процедуру, і «суду», який може виносити рішення з питань права Європейського Союзу і щодо якого він повинен відповідати вимогам ефективного судового захисту. Унаслідок цього національний суд може бути уповноважений подати питання до Люксембурзького суду, але той самий суд не може застосувати відповідь, отриману від Суду Європейського Союзу, оскільки він не є судом, установленим законом [16].

На нашу думку, для України може бути доцільним розглянути можливість запозичення окремих аспектів досвіду Федеративної Республіки Німеччина щодо внутрішньої незалежності суддів. Німеччина має добре налагоджену правову систему із сильним наголосом на незалежності судової влади. Ось деякі позитивні риси, які Україна може вважати цінними:

- 1) Федеративна Республіка Німеччина приділяє велику увагу верховенству права та внутрішній незалежності суддів як компоненту

верховенства права, і судова система відіграє вирішальну роль у його дотриманні. Вивчення прикладу відданості цієї держави верховенству права та незалежності суддів може допомогти зміцнити такі цінності в Україні;

2) у Федеративній Республіці Німеччина є спеціалізовані суди, які розглядають конкретні юридичні справи, забезпечуючи глибоку експертизу. Україна могла б вивчити переваги спеціалізованих судів для підвищення ефективності та якості судових рішень. Так, суддя дійсно міг би зберегти внутрішню незалежність, оскільки наявність спеціальних знань допомогла б йому самостійно, без допомоги спеціалістів та експертів, оцінювати явища, усвідомлювати різні процеси тощо.

Четвертою державою, досвід якої в контексті дії принципу внутрішньої незалежності суддів ми пропонуємо для вивчення, є Республіка Італія. На думку S. Shetreet, у Республіці Італія незалежність суду зумовлено кількома чинниками. Наприклад, якість законодавства, урегулювання конфлікту інтересів, можливість доступу груп до правосуддя, ставлення до суддів у відставці, судова система, спеціальні знання деяких спеціалізованих судів, відповідальність суддів, конституційність актів про відшкодування, кар'єра суддів і прокурорів, роль адвокатури та адвокатської професії, наявність системи оскарження прав та багато інших [46, с. 216]. Загалом італійська судова система схожа на французьку бюрократичну модель. Відповідно, суддя є державним службовцем, який починає професійну діяльність у молодому віці та проходить різні етапи просування. Отже, кар'єрну систему італійського судочинства побудовано на типових рисах державної бюрократії. Водночас італійська система має дуже специфічне історичне походження. Водночас як французька модель, запроваджена Наполеоном, ґрунтувалася на принципі єдності держави, італійська судова система була географічно та соціально роздробленою [6, с. 373].

Іншим чинником, що впливає на його конкретну реалізацію, є історія: складність історичної еволюції судової влади сильно вплинула на сам статус суддів і прокурорів, а також на те, як незалежність судової влади поступово

розвивалася. У 1861 році, на початку життя унітарної держави, стан суддів був зовсім іншим відповідно до правил, що застосовувалися. На той момент існувало чотири касаційні суди в Турині, Флоренції, Неаполі й Палермо, чий повноваження було організовано за французьким зразком, тобто мали лише завдання перевірити, чи судді нижчої ланки не вчинили «*contravention au texte des lois*», але виключали контроль будь-якого «*quaestio facti*» (*pas de toucher le fond des affaires*). Наступний Верховний Ревізійний Суд у Вероні служив судом третьої інстанції для справ, коли перші два рішення не зовсім збігалися; і ще два Supreme Суду у Феррарі та Пармі функціонували за гібридною моделлю. У 1870 році після поразки Папської області був створений ще один касаційний суд у Римі. Статус суддів був також дуже різним, і його потрібно було уніфікувати. Процес об'єднання зайняв багато часу [46, с. 373].

Фашистський режим (1922–1943 років) радикально не змінив організацію італійського судочинства, хоча централізація та внутрішня ієрархізація стали більш виразними. Найважливішим є те, що п'ять касаційних судів об'єдналися в один орган у 1923 році, а реформа приглушила виборний характер органів «самоврядування». Крім того, у 1926 році було заборонено Генеральну асоціацію магістратів [6, с. 373].

Конституція 1948 року стверджує, що «...Судова влада є автономною та незалежною гілкою влади, яка не підпорядковується жодній іншій» (частина 1 статті 104) [132].

Однак, як зауважують N. Fiorino, F. Padovano та G. Sgarra [17, с. 693], одна річ – проголошення принципу в Конституції, часто інша – його реалізація в подальших політичних взаємодіях, тобто у «матеріальній конституції». Крім того, існує проблема визначення «незалежності». Зокрема судова гілка влади може бути незалежною, оскільки вона не є агентом двох інших гілок влади, виконавчої та законодавчої. Оскільки італійська судова система організована ієрархічно, вищі суди можуть скасовувати вироки нижчих судів. Текстуальний аналіз Конституції Італійської Республіки, здається, підтверджує думку про те, що Конституційний суд Італії має значний ступінь незалежності від двох

інших гілок влади [62, с. 318]. Основна роль Конституційного Суду полягає в захисті громадян від неконституційних дій і норм інших органів (стаття 134). З цією метою Конституція передбачає умови структурної незалежності для суддів Суду, такі як:

- 1) найдовший термін перебування серед італійських державних службовців (9 років) (частина 1 статті 135);
- 2) конституційний захист «...умов, форм і термінів оскарження конституційності закону та незалежності правосуддя» (частина 1 статті 137);
- 3) неможливість оскарження рішень Суду (частина 3 статті 137);
- 4) «правосуддя здійснюється від імені народу» (частина 1 статті 101) і що «...судді підкоряються лише закону» (частина 1 статті 101).

Проте в італійській літературі з права, економіки та громадського вибору запропоновано зовсім інший підхід до вивчення незалежності судової влади. Судді, навіть конституційні, максимізують користь, як і будь-яка особа, незалежно від того, чи є вона приватною або державною посадовою особою; вони прагнуть якомога більшого задоволення від своєї діяльності з погляду кар'єри, престижу, доходу, дотримання закону, в умовах низки обмежень, що накладає правове, інституційне, політичне середовище, у якому вони діють [17, с. 700].

За останні 30 років було кілька спроб реформувати судову систему. Найпоширенішими аргументами на користь реформ є її неефективність і тривалість розгляду. Близько 1/3 осіб у в'язницях Республіки Італія перебувають під вартою, і країна сплачує понад 30 мільйонів євро на рік за несправедливе ув'язнення після програних справ у Європейському суді з прав людини; понад 60 % італійських справ у Страсбурзі стосуються статті 6 Європейської конвенції з прав людини, права на справедливий розгляд. У 1999 році відбулася широкомасштабна реформа статті 111 Конституції з питання справедливого судового розгляду.

Були також відкриті звинувачення в політизації судової системи, особливо під час уряду С. Берлусконі, який зазнав кількох змін судової

системи. Багато таких змін допомогло врятувати самого С. Берлусконі, наприклад, зменшення можливостей оскарження рішення, дозвіл обвинуваченому не брати участі в судовому процесі, якщо можна було послатися на «законну причину», обмеження строку давності та багато іншого, деякі з яких Конституційний Суд визнав неконституційними.

Зазвичай корпоративність судової влади (як і багатьох інших професійних категорій у Республіці Італія) є проблемою. Також було скликано кілька референдумів із судових питань починаючи з 1987 року (коли люди переважною більшістю голосували за запровадження прямої цивільної відповідальності для суддів, які недобросовісно виносили свої рішення, але це так і не було виконано) і дотепер. Нещодавно (12 червня 2022 року) у Республіці Італія було проведено 5 референдумів із кількох важливих питань, зокрема досудове ув'язнення, розмежування кар'єри суддів і прокурорів, усунення з посад засуджених політиків і вибори до Вищої судової ради, але вони загалом провалилися, необхідного кворуму і результатів не було [40].

F. Palermo зазначає, що Республіка Італія домовилася про дві амбітні цілі з Європейською комісією: скоротити тривалість кримінального провадження на 25 % і тривалості цивільного провадження на 40 % протягом наступних п'яти років. У цьому контексті навіть просте слово для отримання таких результатів означатиме безпрецедентне покращання.

Пакет реформ має потенціал, він був давно назрілий і використовує історичну політичну можливість. Його результати можна буде оцінити лише тоді, коли буде завершено передбачені реформи кодексів, які закони делегують Уряду. Повна реалізація реформи буде залежати від наступного уряду в атмосфері ймовірного повернення до обмеження та політичної конфронтації [40]. Зазначені реформи покликані забезпечити незалежність суддів і нівелювання корпоратизації судової системи.

Отже, ми вважаємо, що Україні доцільно розглянути питання про запозичення певних окремих аспектів досвіду Республіки Італія щодо внутрішньої незалежності суддів. Ця держава, як і багато інших європейських

країн, має правову систему із встановленими принципами забезпечення незалежності судової влади. Ось деякі позитивні риси, які Україна може вважати цінними:

1) Республіка Італія наголошує на призначенні суддів на основі заслуг, щоб гарантувати, що суддів відбирають на основі їхньої кваліфікації та професійної компетентності. Україна могла б розглянути можливість запровадження або посилення системи, яка надає перевагу заслугам під час призначення суддів, щоб зміцнити незалежність судової системи;

2) Республіка Італія має механізми захисту суддів від втручання, гарантуючи, що судові рішення ґрунтуються на правових принципах, а не під впливом тиску. Запровадження гарантій ізоляції суддів від неналежного впливу може посилити незалежність судової влади в Україні.

Насамкінець, аналіз іноземного досвіду реалізації принципу внутрішньої незалежності суддів із використанням досвіду Сполучених Штатів, Великої Британії, Федеративної Республіки Німеччина та Республіки Італія розкриває різноманітний спектр практик, які можуть стати основою для зусиль України у зміцненні судової системи. Кожна з цих країн має унікальні особливості, деякі аспекти позитивних практик є цінними та можуть бути впроваджені в Україні.

Сполучені Штати демонструють важливість процесу призначення на посади на основі заслуг, чіткого розподілу влади та правових гарантій проти політичного втручання. Вивчення американського досвіду може допомогти Україні у створенні прозорої та незалежної судової системи.

Британська модель наголошує на ретельному процесі відбору, гарантії перебування на посаді та етичних стандартах. Україна може виграти від ухвалення подібних механізмів для забезпечення призначення та стабільності суддів на основі заслуг, дотримуючись водночас високих етичних стандартів.

Відданість Федеративної Республіки Німеччина суддівському самоврядуванню, безперервному професійному навчанню та збалансованому розподілу повноважень дає Україні можливість зрозуміти, як сприяти більш

автономній та обізнаній судовій системі в межах чітко визначеної системи стримувань і противаг.

Зосередженість Італійської Республіки на судових радах, захисті від втручання та кампаніях із підвищення обізнаності громадськості сприяє підвищенню внутрішньої незалежності суддів. Україна може розглянути можливість запровадження наглядових органів і програм інформування, щоб зміцнити довіру громадськості та захистити суддів від тиску.

Під час адаптації цього зарубіжного досвіду до унікального правового та культурного контексту України вкрай важливо віддати пріоритет місцевій відповідності та чутливості до конкретних викликів країни. Постійне оцінювання та вдосконалення цих практик буде важливим для забезпечення успішної інтеграції принципів, які підвищують внутрішню незалежність суддів в Україні. Оскільки нація прагне до надійної та незалежної судової системи, поєднання цього іноземного досвіду може прокласти шлях для судової системи, яка користується довірою суспільства та підтримує верховенство права.

3.3. Напрями вдосконалення заходів забезпечення внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні

Завершальним етапом дослідження напрямів удосконалення реалізації засади внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні є визначення та характеристика напрямів удосконалення заходів забезпечення внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні. В основі пропозицій щодо вдосконалення заходів забезпечення внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні лежать систематизовані та узагальнені дані із щорічних доповідей про стан забезпечення незалежності суддів в Україні за 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022 і 2023 роки, а також інформація та рекомендації з щорічних звітів Transparency International

Україна та авторський критичний аналіз інших аналітичних звітів, рішень Вищої кваліфікаційної комісії суддів та актів Вищої ради правосуддя.

Загалом Щорічна доповідь про стан забезпечення незалежності суддів в Україні розглядає головні аспекти правового забезпечення у сфері юстиції, дотримання гарантій незалежності суддів та аналіз випадків утручання в їхню діяльність. Ця доповідь освітлює сучасні питання суддівської незалежності та вказує на способи для її посилення. Відповідно до Закону України «Про Вищу раду правосуддя» складання щорічної доповіді є однією з важливих функцій цієї інституції. Цей документ служить основою для подальших удосконалень у законодавстві, спрямованих на забезпечення сталого функціонування судової системи.

Додатково в щорічній доповіді розглядають актуальні проблеми, що виникають у судовій владі України. Наприклад, серед пріоритетних питань висвітлено нестачу суддів, дефіцит персоналу судових апаратів, реконструкцію зруйнованих судових будівель, фінансові труднощі, дисциплінарні процедури для суддів і підвищення суддівської відповідальності, а також упровадження електронного судочинства [88].

Пропонуємо зосередити особливу увагу на окремих, найбільш важливих, на нашу думку, напрямах удосконалення заходів забезпечення внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні. Першими з них є законодавчі зміни. Зокрема питання оновлення законодавства з метою забезпечення дистанційного правосуддя, що є дуже глибоким і багатоаспектним. Розповсюдження гострої респіраторної хвороби COVID-19, що викликана коронавірусом SARS-CoV-2, спричинило активізацію цифровізації правосуддя. Це сталося через введення карантинних обмежень і реалізацію протиепідемічних заходів. Судам, так само як і іншим органам публічної адміністрації, довелося внести швидкі та неочікувані зміни у свої практики та процедури, використовуючи інформаційно-комунікаційні технології. Серед елементів електронного правосуддя особливо активно використовують дистанційне правосуддя, що означає розгляд судових справ

за допомогою сучасних технологій. У період інтенсивної фази пандемії починаючи з березня 2020 року більшість судових засідань у всьому світі проводили у форматі відео- та аудіоконференцій без фізичної присутності сторін, учасників справи та працівників суду в залі судових засідань [136, с. 71].

Останнім часом у Верховній Раді у зв'язку з воєнним станом також зареєстровано значну кількість законопроектів, спрямованих на розв'язання проблеми відсутності електропостачання, повітряних тривог тощо. Однак ці ініціативи є окремими й не мають єдиної концепції, що може призвести до того, що вони належно не вплинуть на намагання спростити судочинство за допомогою цифровізації [152].

Водночас член Вищої ради правосуддя Р. Маселко запевняє, що необхідність переходу до дистанційного судочинства має підтримку не лише на внутрішньому рівні, а й відповідає міжнародним стандартам і Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Він акцентує на тому, що впровадження дистанційного судочинства надає можливість громадянам отримати доступ до правосуддя, незалежно від складних обставин сучасності, і це можливо в усіх формах судочинства, зокрема кримінального. Водночас не можна ігнорувати й конструктивні зауваження щодо законопроектів, зокрема відсутність у них процедури підпису присяги свідком і пропозиції щодо покращання норм, які регулюють доступ до матеріалів справи в умовах воєнного стану. Він також визначив необхідність чіткої нормативної регламентації питання письмового чи усного провадження під час апеляційного та касаційного розгляду в умовах воєнного стану [154].

Деякі стурбованості, особливо в академічному оточенні, існують і щодо можливих негативних наслідків упровадження дистанційного правосуддя. Виникає тривога, зокрема щодо можливості зловживань із боку суддів, впливу на забезпечення обов'язковості публічних слухань і збільшення ризиків перешкоджання судовим засіданням через технічні проблеми засобів зв'язку та інші аспекти. Тому відповідні законопроекти стикнуться з певними

труднощами на різних етапах їхньої розроблення та обговорення, хоча позитивний ефект від їхнього ухвалення є величезним [99].

На нашу думку, для недопущення впливу на внутрішню незалежність суддів в умовах дистанційного судочинства можна вжити низку заходів, які ми пропонуємо розглянути у вигляді рисунка 3.3.

Ці заходи спрямовано на те, щоб забезпечити ефективне та справедливе дистанційне судочинство, утримуючи водночас внутрішню незалежність суддів.

Наступною тенденцією в контексті вдосконалення законодавства щодо врегулювання та покращання реалізації засади внутрішньої незалежності судді загалом і судді адміністративного суду в Україні зокрема є погодження українського законодавства із законодавством Європейського Союзу. Головними чинниками сучасного законодавства України в контексті гармонізації цінностей у сфері демократії та прозорого права є такі:

- 1) підвищення рівня прозорості та інформованості громадян щодо діяльності органів державної влади та управління;
- 2) розроблення чітких критеріїв і переліку правових актів для визначення пріоритетних напрямів адаптації законодавства України до міжнародного публічного права та приватного права Європейського Союзу;
- 3) детальне висвітлення випадків зловживань в органах державної влади;
- 4) створення інформаційних ресурсів і довідкових каналів, що розкривають права громадян у взаємодії з органами державної влади;
- 5) співпраця між всіма гілками влади України та міжнародним публічним і приватним правом Європейського Союзу;
- 6) розроблення електронної програми для інформаційного висвітлення діяльності органів державної влади з метою зменшення суб'єктивізму в ухваленні рішень;
- 7) установа чіткого графіка співпраці та залучення іноземних експертів у процес гармонізації українського законодавства з міжнародним публічним правом і приватним правом Європейського Союзу [221, с. 220–221].

Рисунок 3.3 – Заходи недопущення впливу на внутрішню незалежність суддів в умовах дистанційного судочинства

Джерело: розроблено автором.

Що ж стосується сутності права Європейського Союзу стосовно принципу незалежності суддів загалом і внутрішньої незалежності зокрема, то останніми роками прецедентне право Європейського Суду Справедливості відіграє все більш головну роль у розробленні нових загальних мінімальних стандартів судової незалежності, обов'язкових для держав – членів Європейського Союзу як питання права Союзу. Європейський суд ґрунтується

на своїй прецедентній практиці, насамперед на статті 19 Договору про Європейський Союз (TEU), який вимагає від держав-членів забезпечити ефективний судовий захист у сферах, охоплених законодавством Європейського Союзу, на статті 47 Хартії основних прав Європейського Союзу (CFR), яка вимагає від держав-членів гарантувати справедливий судовий розгляд та ефективний судовий захист під час імплементації законодавства Європейського Союзу, а також щодо статті 2 Договору Європейського Союзу, яка містить верховенство права серед цінностей, спільних для держав-членів і яких вони зобов'язалися дотримуватися під час вступу до Європейського Союзу (як того вимагає стаття 49 Договору про Європейський Союз). Європейський суд вважає розроблення загальних мінімальних стандартів судової незалежності необхідним не лише для того, щоб національні суди гарантували ефективний судовий захист, але і щоб зберегти взаємну довіру між національними судовими системами в межах Європейського Союзу. У своїй прецедентній практиці щодо незалежності судової влади Суд Європейського Союзу зосередив увагу на автономії судової влади від інших гілок влади (законодавчої та виконавчої), на сприйнятті громадянами незалежності та на конкретних гарантіях незалежності в межах процедур призначення та дисциплінарних проваджень для суддів. Оскільки Суд Європейського Союзу повторив, що закони, які встановлюють правила організації національних судових органів, є компетенцією держав-членів, він також вимагав, зважаючи на зобов'язання держав-членів за Договором, які випливають із статей 2, 19 і 49 Договору Європейського Союзу, що вони не можуть після свого вступу до Європейського Союзу знижувати свої стандарти судової незалежності (принцип відсутності регресу) [15].

На нашу думку, запровадження в Україні стандартів незалежності судової влади Європейського Союзу передбачає комплексний підхід, що стосується різноманітних правових, інституційних і процедурних аспектів, які ми також пропонуємо проаналізувати за допомогою рисунка 3.4.

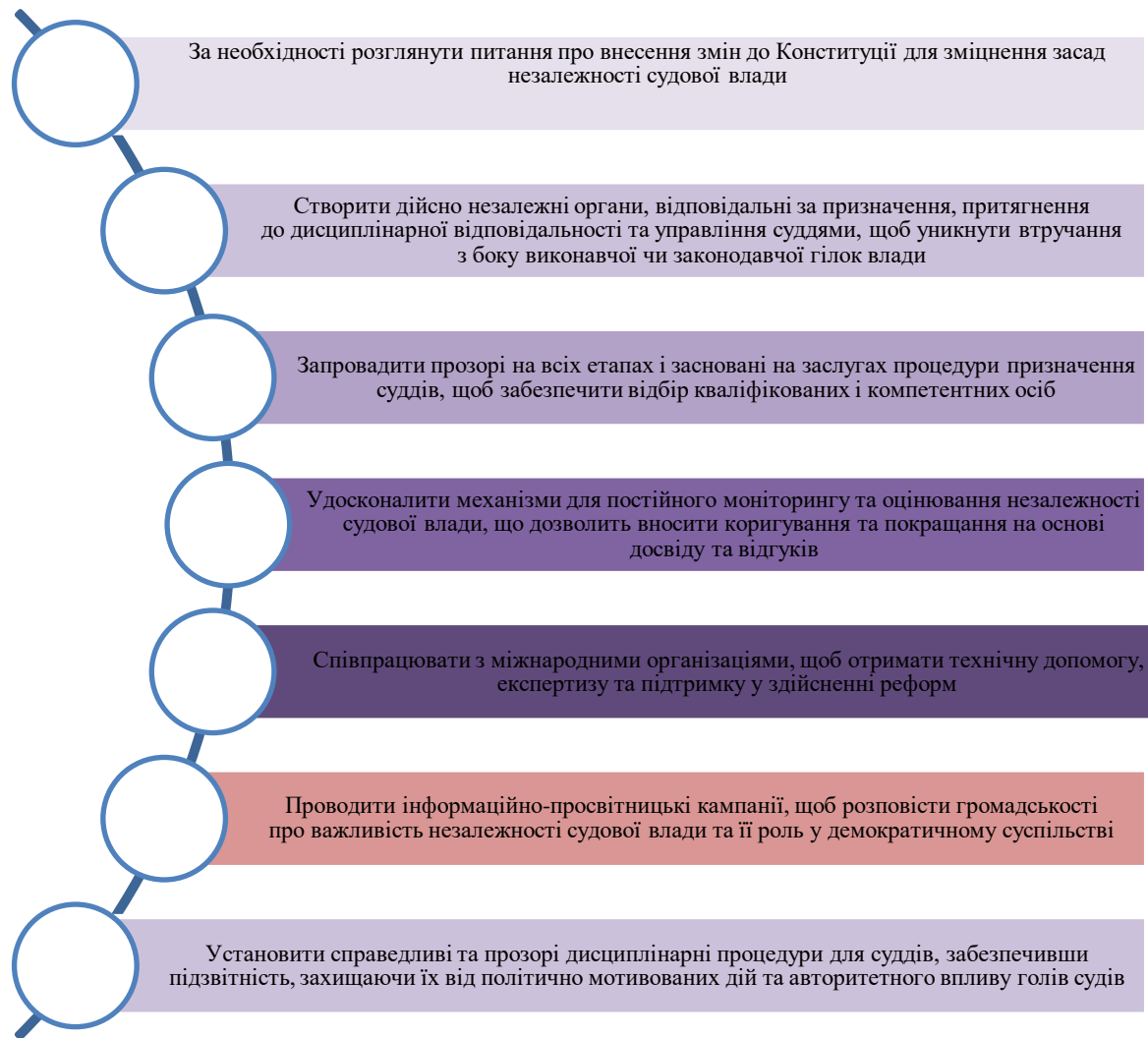

Рисунок 3.4 – Аспекти запровадження стандартів незалежності суддів держав – членів Європейського Союзу в Україні

Джерело: розроблено автором.

Ще однією, на жаль, украй негативною тенденцією в українському законодавстві є необхідність погодження з потребами воєнного стану. Загалом багато інших країн мають конституційні положення, які обмежують повноваження державних інституцій під час воєнного стану. Конституційні принципи, такі як поділ влади та захист основних прав усе ще можуть застосовуватися. У деяких випадках оголошення воєнного стану може супроводжуватися законодавством, яке чітко визначає повноваження, надані державним інституціям. Це законодавство може містити або не містити

повноваження вносити зміни до чинних законів. Деякі правові системи дозволяють судовий перегляд дій, ужитих під час воєнного стану, щоб переконатися, що вони відповідають конституційним принципам і не перевищують наданих повноважень. Важливо зазначити, що введення воєнного стану є значущим і надзвичайним заходом. Законність законодавчих змін, унесених в умовах воєнного стану, часто є предметом ретельної перевірки, і це може мати довгострокові наслідки для верховенства права та демократичного врядування.

Щодо діяльності судів під час воєнного стану, то відповідно до рекомендацій Ради суддів України від 2 березня 2022 року суддям було рекомендовано максимально можливо відкладати розгляд справ, за винятком тих, що потребують невідкладного розгляду, та за необхідності знімати їх із розгляду. Звернуто увагу на те, що багато учасників судових процесів не завжди можуть подати заяву про відкладення через включення до роботи критичної інфраструктури, призов до Збройних сил України, територіальної оборони, добровольчих військових формувань чи інших заходів протидії збройній агресії проти України або через загрозу для їхнього життя.

У випадках, коли справа не є невідкладною, рекомендовано розглядати її лише за наявності письмової згоди всіх учасників судового процесу. Важливо зазначити, що зараз суди все більше використовують можливості проведення судових засідань дистанційно, використовуючи відеоконференційні технології. Це особливо актуально, оскільки наслідки військової агресії, дефіцит пального та обмеження транспортного сполучення між містами ускладнюють переміщення учасників процесу між регіонами України [241].

Безперечно, воєнний стан чинить негативний вплив не лише на організацію судового процесу, а й на процес незалежного аналізу доказів і винесення рішення. Зокрема під час збройного конфлікту судді можуть зіткнутися з прямою загрозою їхній особистій безпеці. Залякування, насильство та переслідування можуть бути використані для впливу на судові рішення. Умови воєнного стану можуть призвести до втручання в судові

процеси з боку військової чи політичної влади. Може бути тиск на суддів, щоб вони ухвалювали рішення, що відповідають інтересам сторін, які ворогують, особливо на тимчасово окупованих територіях. Крім того, у ситуації України окремі суди мали бути переміщеними. Це переміщення може призвести до втрати інституційної підтримки та інфраструктури. Крім того, на жаль, але на суддів може впливати панівна атмосфера страху, невизначеності та конфлікту. Цей вплив може вплинути на ухвалення ними рішень, ускладнюючи забезпечення незалежності та дотримання верховенства права.

Також збройний конфлікт може призвести до обмеження ресурсів, що вплине на здатність судової системи функціонувати ефективно. Заходи безпеки, які застосовують під час активних бойових дій, такі як комендантська година, контрольні-пропускні пункти та обмеження громадських зібрань можуть вплинути на судові процеси та обмежити громадський контроль за судовими рішеннями. Отже, вплив воєнного стану на незалежність суддів є багатограним і може проявлятися різними способами. Українці важливо зберегти незалежність судової влади в такі складні часи, щоб підтримувати верховенство права та захищати фундаментальні принципи правосуддя.

Водночас варто погодитися з У. Олексій, що адміністративне судочинство шукає варіанти як максимально продовжити свою роботу, підлаштовуючись під ситуацію, у якій перебуває наша країна. Аналізуючи нормативно-правові акти, які було ухвалено на сьогодні, можна дійти висновку, що режим роботи кожного конкретного суду, отже й адміністративних судів, визначають індивідуально. Відповідно, діяльність і робота суду залежить від того, яка ситуація склалася в конкретному регіоні, де розташований суд. Тому необхідно уважно слідкувати за оновленнями, які публікують на сайтах судів. З кожним днем повномасштабного вторгнення все більше судів намагаються адаптуватися до функціонування в нових умовах воєнного стану [164, с. 109]

Аналізуючи сучасні тенденції щодо внутрішньої незалежності судді, зауважимо, що кричуще актуальним питанням є можливість застосування

штучного інтелекту під час судового процесу загалом та ухвалення рішення зокрема. Адже останніми роками іноземні суди все частіше використовують штучний інтелект для підвищення адміністративної ефективності та розширення доступу до правосуддя. Використання штучного інтелекту для підвищення адміністративної ефективності містить системи штучного інтелекту, які підтримують суд в обробленні та управлінні документами, цифровий запис слухань та аудіовізуальні засоби, посилання, які дозволяють свідкам надавати докази без зовнішньої видимості. Системи електронного подання документів, електронного судового розгляду та електронного управління справами, які дозволяють адвокатам отримувати доступ до судових документів через бази даних судових процесів, широко визнані такими, що сприяють підвищенню адміністративної ефективності. Однак хоча різні країни запровадили певні системи штучного інтелекту для підтримання ухвалення рішень, наявна значна тривога щодо такого використання. Наприклад, використання алгоритмів оцінювання кримінального ризику для прогнозування майбутнього ризику неправомірної поведінки викликало занепокоєння щодо підзвітності, прозорості та справедливого процесу. Існує також занепокоєння щодо того, чи можуть системи штучного інтелекту, які імітують суддівський розсуд, підтримувати фундаментальні цінності, які лежать в основі судового рішення. Такі занепокоєння посилюються тим фактом, що закони та політика щодо використання штучного інтелекту є відносно неформальними та все ж таки недостатньо розробленими [50].

Варто погодитися з Т. Sourdin, що роль судді – складна. Вона може містити активність, складну взаємодію з людьми, урегулювання суперечок, управління справами, публічну та спеціальну просвітницьку діяльність, соціальні коментарі, а також судові функції, які можуть виконувати інші судді або рідше в деяких юрисдикціях непрофесійні особи (журі). Ступінь участі суддів у кожній діяльності різниться в різних юрисдикціях і між суддями. Деякі судді можуть бути більш «чуйними», ніж інші, а інші можуть виявляти більше емоцій і співчуття або бути орієнтованими на терапевтичне правосуддя

– втручання, зосереджені на процесуальній справедливості, які підкреслюють «голос» і повагу. Незважаючи на те, що розробки «суддівського штучного інтелекту» або «судового штучного інтелекту» перебувають на зародковому етапі, є ознаки того, що вони стануть більш актуальними, і вже є розробки, хоча й дещо непопулярні, щодо впровадження суддівського штучного інтелекту стосовно деяких категорій спорів [49, с. 15].

Однак, як влучно зауважує А. D. Dory Reiling [42], технологія – це одне, але те, як ми можемо і повинні працювати з нею на практиці, усе ще активно обговорюється. Зараз уже понад 25 документів викладають етичні принципи використання штучного інтелекту, зокрема документи Інституту інженерів з електротехніки та електроніки (IEEE), Європейського Союзу та Ради Європи. Це питання вирішує Комісія з питань ефективності правосуддя (CEPEJ) Ради Європи. Робоча група CEPEJ з якості (GTQUAL) розробила етичні принципи використання штучного інтелекту під час відправлення правосуддя. CEPEJ ухвалив їх у грудні 2018 року. Ці п'ять «етичних принципів» збігаються, тому суворо й систематично працювати з ними дещо проблематично. Ними є такі:

1) повага до основних прав. Переконайтеся, що розроблення і впровадження послуг та інструментів штучного інтелекту сумісні з основними правами, такими як конфіденційність, рівне ставлення та справедливий суд;

2) рівне ставлення. Уникайте дискримінації між окремими особами та групами осіб. Дані, які використовує алгоритм, можуть бути причиною, а упередження також може бути закладено в самому алгоритмі;

3) безпека даних. Під час оброблення судових рішень і даних потрібно використовувати сертифіковані джерела та дані, які не можна змінювати, з моделями, які є мультидисциплінарними за дизайном, у безпечному технологічному середовищі;

4) прозорість. Методи оброблення даних мають бути прозорими та зрозумілими, а зовнішні аудити мають бути дозволені;

5) штучний інтелект повинен працювати під керівництвом користувача. Алгоритм не можна використовувати як рецепт, тобто комп'ютер нічого не наказує й не може вирішити сам [42].

На нашу думку, головна загроза внутрішній незалежності судді, який використовуватиме штучний інтелект, полягає в потенційній упередженості та відсутності прозорості. Цю тезу обумовлено тим, що алгоритми штучного інтелекту, зокрема моделі машинного навчання, можуть успадкувати та зберегти зміщення, наявні в даних, які використовують для їхнього навчання. Тобто, як указано вище, якщо історичні дані, які використовують для навчання, містять упередження, система штучного інтелекту може дати дискримінаційні або несправедливі результати. Судді можуть зіткнутися з ризиком надмірної довіри до систем штучного інтелекту, довіряючи своїм рішенням без критичного оцінювання. Така надмірна довіра може поставити під загрозу незалежну оцінку та розсуд судді. Швидкий розвиток технологій штучного інтелекту може призвести до старіння чинних систем. Судді повинні бути в курсі технологічних розробок і гарантувати, що інструменти штучного інтелекту, які вони використовують, є актуальними та ефективними. Одним із найголовніших ризиків, безперечно, є те, що довіра громадськості до судової системи може постраждати, а збереження довіри громадськості має важливе значення для легітимності судового процесу. Щоб пом'якшити ці загрози, украй важливо на законодавчому рівні врегулювання можливості та межі застосування штучного інтелекту під час відправлення правосуддя й надавати суддям необхідну підготовку для розуміння та критичного оцінювання рекомендацій штучного інтелекту.

Підсумовуючи, відзначимо, що застосування суддею штучного інтелекту для винесення рішення чи складання проєкту рішення – неприпустимо. Дійсно, штучний інтелект можна застосовувати під час отримання інформації від суду, аналізування тексту нормативних документів, можливо перекладу. Однак внутрішню незалежність судді не може бути забезпечено, якщо суддя консультуватиметься зі штучним інтелектом

безпосередньо для ухвалення рішення. Безумовно, довести факт, що його рішення не було внутрішньонезалежним, дійсно буде складно. Але в умовах реформування судової системи, кадрового голоду судової влади та невисокого рівня довіри до суддів із боку населення – ще один потенційний ризик не є доречним і аж ніяк виправданим.

Другий напрям удосконалення реалізації засади внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні – розвиток системи забезпечення охорони суддів. Для забезпечення гарантій недоторканності та безпеки суддів і відвідувачів суду було утворено підрозділ судової міліції під назвою «Грифон». Цей підрозділ існував до 2015 року, після чого його було ліквідовано. Після ліквідації «Грифона» тимчасово ці функції виконували Національна поліція України та Національна гвардія України. Службу судової охорони було створено лише у квітні 2019 року, і до її утворення в судах України часто фіксувалися випадки порушення громадського порядку [234, с. 593].

На думку О. Маловецького, існування незалежного суду неможливе без спеціалізованого органу, що відповідає за охорону судів і безпеку учасників судових процесів [151]. Відповідно до законодавства Служба судової охорони відповідає за збереження громадського порядку в суді, протидію проявам неповаги до судової системи й охорону приміщень суду та інших органів правосуддя. Вона також виконує обов'язки забезпечення безпеки суддів, членів їхніх родин і працівників судів, а також гарантує безпеку учасникам судового процесу згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Служба судової охорони, як уже було зауважено, функціонує як частина системи правосуддя та підпорядкована Вищій раді правосуддя й Державній судовій адміністрації України.

Згідно з Регламентом Вищої ради правосуддя Голова Служби судової охорони подає щорічний письмовий звіт про діяльність Служби до 15 березня наступного року, який містить інформацію про структуру, функції та укомплектування Служби, а також її виконання повноважень щодо охорони

об'єктів судів та установ системи правосуддя, навчання та підвищення кваліфікації персоналу і стан забезпечення технічною та інженерно-технічною системами безпеки будівель і приміщень судів [182].

На думку О. Кіпчарського, аспекти адміністративно-правового статусу Служби судової охорони містять: 1) цільовий блок (мета створення, процес створення, основні завдання, місце в системі органів публічної влади, підконтрольність і підзвітність); 2) структурно-організаційний блок (фінансове забезпечення персоналу, процедура конкурсного відбору для набуття посад, процедура службового росту, територіальна та штатна структура служби, розподіл обов'язків між керівництвом і підрозділами, ухвалення управлінських рішень, застосування заходів фізичного впливу до порушників); 3) компетенційний блок (повноваження, зокрема права та обов'язки Служби судової охорони та її працівників, внутрішню та зовнішню адміністративну діяльність, методи та форми діяльності, юридичну відповідальність та інші аспекти) [125, с. 113].

З початком воєнних дій ризики для роботи українських судів значно зросли. У цей період більше ніж 86 500 небезпечних предметів, таких як вогнепальна зброя, гранати, ножі, газові балончики та інша зброя потенційно могли потрапити до українських судових установ. Саме через це Консультативна місія Європейського Союзу в Україні та Служба судової охорони запустили спільну інформаційну кампанію з метою звернення уваги громадськості на питання безпеки в судах. Ця кампанія спрямована на представників юридичної спільноти України (зокрема адвокатів, суддів, прокурорів), а також на звичайних громадян, які взаємодіють із різними органами судової влади по всій Україні [112].

На нашу думку, Служба судової охорони відіграє вирішальну роль у сприянні реалізації принципу внутрішньої незалежності судів за допомогою забезпечення безпеки та безпеки судового середовища. Незважаючи на те, що Служба судової охорони є передусім правоохоронним органом, зосередженим

на захисті безпеки в суді, його функції безпосередньо пов'язані з підтриманням внутрішньої незалежності судової влади кількома способами:

1) забезпечення неупередженого середовища: забезпечуючи фізичну безпеку судів, суддів, працівників суду та учасників судових процесів, Служба судової охорони сприяє створенню середовища, вільного від тиску та впливу. Це допомагає підтримувати неупередженість і незалежність судової влади;

2) запобігання залякуванню та примусу: Служба судової охорони допомагає запобігти потенційному залякуванню чи примусу, спрямованому на суддів, працівників суду чи учасників судових процесів. Цей захист має вирішальне значення для того, щоб судді могли ухвалювати рішення без страху помсти, сприяючи їхній внутрішній незалежності;

3) реагування на загрози безпеці: під час конфлікту чи кризи роль Служби судової охорони стає ще більш важливою. Ефективно реагуючи на загрози безпеці та підтримуючи порядок у приміщеннях суду та навколо нього, Служба судової охорони підтримує судову систему впродовж її діяльності у складних обставинах, у такий спосіб підтримуючи її незалежність.

Незважаючи на те, що діяльність Служби судової охорони зосереджено насамперед на аспекті фізичної безпеки, її діяльність опосередковано сприяє досягненню ширшої мети забезпечення того, щоб судді могли діяти дійсно незалежно та ухвалювати рішення на основі закону, вільного від зовнішнього та внутрішнього тиску чи загроз. Прямий зв'язок полягає в забезпеченні безпечного та стабільного середовища, яке сприяє внутрішній незалежності судів.

Третім напрямом удосконалення реалізації засади внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні є підвищення прозорості судової системи. Реалізація цього напрямку передбачає:

1) забезпечення відкритості судової системи, тобто прозорість як інформаційну складову функціонування судових органів [229, с. 179], адже прозорість містить елемент, спрямований на розголошення інформації про власну діяльність, зокрема дії суб'єктів із владних повноважень [135, с. 124];

- 2) відкритість судових рішень;
- 3) проведення публічних слухань, що дозволить громадськості слідкувати за роботою судових органів.

Безперечно, цілком логічним питанням є те, як саме прозорість може вплинути на внутрішню незалежність судді. На нашу думку, установа правильного балансу між прозорістю та конфіденційністю осіб, залучених до судових процесів, є складним завданням. Розголошення інформації, яка повинна бути конфіденційною, може підірвати права та безпеку людей, а надмірна секретність може викликати занепокоєння щодо відсутності прозорості. Однак, як ми вже зауважували, розбудова та підтримка громадської довіри має вирішальне значення для ефективного функціонування судової системи. Загрози виникають, коли громадськість вважає, що судовий процес непрозорий, або коли виникають сумніви щодо незалежності суду. Подолання цих уявлень і забезпечення довіри громадськості є постійним викликом. Тому інформування про діяльність суду, висвітлення діяльності на сайті суду та в ЗМІ є дуже важливим. Безперечно, певні обмеження наявні у зв'язку з безпековими викликами воєнного часу, проте навіть за цих умов висвітлення діяльності суду є можливим.

Для забезпечення прозорості та незалежності суду необхідні достатні ресурси – як людські, так і фінансові. Бюджетні обмеження та обмежені ресурси можуть перешкоджати зусиллям із упровадження та підтримання ефективних заходів прозорості. На жаль, традиційні правові системи можуть зіткнутися з опором ухваленню нових, більш прозорих практик. Культурна та інституційна інерція може сповільнити впровадження сучасних відкритих практик у судовій системі. Розв'язання цих проблем потребує комплексного підходу, що містить правові реформи, технологічний прогрес, освіту громадськості та відданість дотриманню принципів прозорості та незалежності з боку представників судової влади.

Щодо ще одного аспекту прозорості, а саме відкритості судових рішень, то відповідно до статті 3 Закону України «Про доступ до судових рішень» для

доступу до судових рішень Державна судова адміністрація України забезпечує ведення Єдиного державного реєстру судових рішень. Єдиний державний реєстр судових рішень – автоматизована система збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку та надання електронних копій судових рішень. Єдиний державний реєстр судових рішень функціонує в межах Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи [175].

Забезпечення загального доступу до судових рішень у цьому реєстрі здійснюється за допомогою його безоплатності, відкритості, цілодобового доступу та розміщення на офіційному вебпорталі судової влади. Однак судові рішення, які входять до реєстру, не можуть містити інформації, що дозволяє безпосередньо ідентифікувати фізичну особу. Під час використання судових рішень у судовому процесі для обґрунтування позиції потрібно використовувати виключно ті, що опубліковані офіційно в певних друкованих ЗМІ або внесені до реєстру. Отже, представнику сторін за умови зазначення наявності конкретного судового рішення та вказаної в ньому правової позиції доцільно надавати саме роздруківку рішення із реєстру [107].

Ми вважаємо, що Єдиний державний реєстр судових рішень стосується внутрішньої незалежності суддів у контексті прозорості та доступності судових рішень. Забезпечуючи загальний доступ до судових рішень через цей реєстр, судова влада сприяє прозорості своєї діяльності. Прозорість є вирішальним елементом у дотриманні принципів справедливості та сприяє зміцненню довіри до судової системи. Для забезпечення внутрішньої незалежності суддів наявність прозорої системи реєстрації та оприлюднення судових рішень сприяє встановленню відповідальності та зменшує ймовірність свавільного ухвалення рішень. Коли судові рішення є у відкритому доступі, це дозволяє професіоналам у галузі права, науковцям і широкій громадськості перевіряти ефективність роботи судової системи. Крім того, положення Єдиного державного реєстру судових рішень щодо захисту особистості осіб у судових рішеннях сприяють захисту приватності осіб, які

беруть участь у судовому процесі, узгоджуючи принцип поваги до прав і гідності осіб у судовому процесі.

Ще одним аспектом прозорості діяльності суддів є публічність судового процесу. Принцип публічності правосуддя означає, що судовий розгляд і процесуальні документи є публічними. Отже, кожен має право бути присутнім на відкритому розгляді справи та ознайомленим із публічними процесуальними документами, якщо інші обставини не перешкоджають розголошенню. Розгляд справи в адміністративному суді часто є письмовим. Отже, публічність реалізується насамперед як право бути поінформованим про публічні процесуальні документи. Однак положення про захист даних можуть також впливати на умови розкриття публічних документів [41].

Публічний характер судових процедур і рішень може мати як позитивний, так і негативний вплив на внутрішню незалежність суддів залежно від контексту та характеру публічності. Пропонуємо розглянути їх у вигляді рисунка 3.5.

Рисунок 3.5 – Види впливу публічності на внутрішню незалежність судді

Джерело: розроблено автором.

Отже, хоча публічність може підвищити підзвітність і громадську довіру, необхідно переконатися, що вона не ставить під загрозу внутрішню незалежність суддів, піддаючи їх неправомірному впливу або загрозам. Установлення правильного балансу має вирішальне значення для підтримання справедливого та неупередженого судочинства.

Четвертий напрям удосконалення реалізації засади внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні – це забезпечення суддівської освіти. Освіта судді є важливою для розвитку суддівської компетентності та покращання якості правосуддя та роботи судів. Інституціоналізація судової освіти відбулася зовсім недавно. Завдяки

підтримці Світового банку, ПРООН і багатьох двосторонніх донорів проєктів правової та судової реформ вона набула вибухового зростання. Судову підготовку розглядають як важливий компонент сприяння сталому розвитку через сприяння створенню безпечного інвестиційного середовища, зміцненню незалежності судової влади та покращанню доступу до правосуддя.

Існують дві юридичні рамки, у яких діють навчальні програми. Цивільна (континентальна) структура побудована навколо кар'єристського підходу до призначення суддів. Суддів призначають з-поміж осіб на строк їхньої кар'єри. Цей підхід до навчання є структурованим, комплексним і гарантує якість, але він дорогий і може бути жорстким. Основа загального права ґрунтується на відборі суддів із-поміж досвідчених юристів, які залишаються на посаді без підвищення до виходу на пенсію. Він доступний, практичний і орієнтований на суд, але забезпечує менш повну основу структурованого навчання. Освітні проблеми та виклики практики є універсальними, і їх можна спостерігати в обох рамках, незважаючи на їхні відмінності. Водночас вони мають і певні проблеми:

- 1) дотримання балансу між потребою мати адекватні та стійкі ресурси від уряду та збереженням незалежності судової влади;
- 2) інтеграція судової підготовки з ширшим галузевим законодавством і розвитком правосуддя;
- 3) співпраця з педагогами для розроблення технічно обґрунтованих навчальних програм. Розроблення навчальних планів підготовки суддів загалом є нерівномірним і несистематичним;
- 4) незважаючи на глобальне зростання кількості програм, моніторинг та оцінювання їхньої ефективності і внеску в результативність судочинства є невеликим або відсутнім [5, с. 23].

Щодо діяльності Національної школи суддів України, то вона є державною установою зі спеціальним статусом, що забезпечує підготовку висококваліфікованих кадрів для судової системи та здійснює науково-

дослідну діяльність. На Національну школу суддів України не поширюється законодавство про вищу освіту [185].

У ситуації воєнного стану Національна школа суддів України приділяла особливу увагу виконанню завдань, пов'язаних із міжнародним гуманітарним правом, воєнними та військовими злочинами, а також злочинами проти людяності, національної безпеки та оборони. Школа також зосереджувалася на питаннях відшкодування шкоди, заподіяної воєнними злочинами, застосуванні практики Європейського суду з прав людини під час судочинства, а також розробленні різноманітних навчальних продуктів і використанні гнучких методів навчання. Протягом 2023 року школа проводила навчання для суддів Верховного Суду та Вищого антикорупційного суду України, а також інших заходів, спрямованих на підготовку працівників апаратів судів і Служби судової охорони. За участі 60 суддів Верховного Суду та 12 інших суддів як викладачів і розробників школа організувала і вжила навчальних заходів, на яких підвищили свій професійний рівень 10 010 суддів, 25 000 працівників апарату та 5 000 працівників Служби судової охорони. Ефективність вжитих заходів становила понад 90 % [113].

Ми вважаємо, що суддівська освіта відіграє вирішальну роль у формуванні та утвердженні принципу внутрішньої незалежності суддів. Оскільки саме суддівська освіта гарантує, що судді добре обізнані із законом, правовими принципами та процедурами. Ці знання є основоположними для суддів, щоб незалежно та ефективно тлумачити і застосовувати закон без впливу. Суддів навчають етичним дилемам, з якими вони можуть зіткнутися, що допомагає їм орієнтуватися у складних ситуаціях, зберігаючи водночас незалежність. Спеціалізовані навчальні програми зосереджено на вдосконаленні навичок критичного мислення та ухваленні рішень у суддів. Система освіти суддів заохочує суддів брати участь у безперервному навчанні та бути в курсі правових розробок. Ця адаптивність має вирішальне значення для того, щоб судді дійсно незалежно та ефективно розв'язували нові правові проблеми. Зважаючи на це, судова освіта є комплексним процесом, який

виходить за межі правових знань. Він формує суддів у професіоналів із навичками, етикою та мисленням, необхідними для дотримання принципу внутрішньої незалежності в ухваленні рішень і виконанні судових функцій.

Отже, засаду внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні спрямовано на постійне вдосконалення та адаптацію до сучасних викликів. Загалом стратегії вдосконалення внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні охоплюють різні напрями для забезпечення ефективної та сучасної судової системи.

Це містить законодавчі ініціативи, спрямовані на реформування системи відправлення правосуддя, особливо в контексті дистанційного правосуддя, упровадження норм і процедур під час воєнного стану та розгляд можливостей використання штучного інтелекту суддями.

Паралельно розвивається система забезпечення безпеки та охорони суддів, щоб створити сприятливі умови для виконання їхніх обов'язків. Заходи, спрямовані на підвищення прозорості судової системи, щоб забезпечити відкритість і доступність інформації про діяльність судів, сприяють покращанню відносин між судовою владою та громадськістю.

В умовах воєнного стану Національна школа суддів України виконує головну роль, забезпечуючи їхню компетентність у питаннях міжнародного гуманітарного права. Процес освіти також орієнтований на адаптацію до нових реалій і відновлення після конфліктів.

Висновки до розділу 3

1. Міжнародні судові стандарти являють собою набір правил і принципів, що ухвалені міжнародним співтовариством для регулювання функціонування та діяльності судових систем у різних країнах. Основна мета цих стандартів полягає в забезпеченні справедливості, захисті прав людини та забезпеченні правової стабільності на міжнародному рівні.

2. Основні принципи незалежності судових органів, ухвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 29 листопада та 13 грудня 1985 року, гарантують, що незалежність судових органів є закріпленою в державі та визначеною в конституції чи законах країни. Усі установи, які служать громадському чи приватному секторам, мають поважати цей принцип. Судові органи повинні вирішувати справи безпристрасно та відповідно до закону, уникаючи будь-якого обмеження, неправомірного впливу, тиску чи втручання, якщо це не передбачено законом. Вони мають єдину компетенцію для вирішення всіх питань, які належать до їхньої компетенції. Заборонено будь-яке неправомірне втручання в судовий процес, і судові рішення, винесені суддями, не підлягають перегляду. Принцип незалежності судових органів надає право на справедливий судовий процес і захист прав сторін. Ці положення знаходять своє відображення в Конституції України, Законі України «Про судоустрій та статус суддів», Кримінальному кодексі України. Важливо відзначити, що держава не лише закріплює принцип незалежності у правових нормах, але й забезпечує його виконання за допомогою відповідних правових засобів.

3. Україна може розглянути можливість запозичення деяких аспектів досвіду Сполучених Штатів Америки щодо забезпечення незалежності судової влади. Наприклад, за допомогою: створення незалежних судових комісій; інформування та освіти громадськості; розроблення детальних етичних стандартів і навчання суддів; посилення судової стійкості.

4. Сполучене Королівство має давні традиції незалежності суддів, і Україна може навчитися кількох аспектів британського досвіду запровадження та підтримки внутрішньої незалежності суддів. Ось кілька головних моментів: безперервна освіта суддів; посилення ролі судового самоврядування; формування громадського розуміння судової влади та її публічності; створення комплексної системи захисту від зовнішнього впливу і

запровадження чітко регламентованої та автоматизованої системи управління справами.

5. Для України може бути доцільним розглянути можливість запозичення окремих аспектів досвіду Федеративної Республіки Німеччина щодо внутрішньої незалежності суддів. Німеччина має добре налагоджену правову систему із сильним наголосом на незалежності судової влади. Ось деякі позитивні риси, які Україна може вважати цінними: вивчення прикладу відданості цієї держави верховенству права та незалежності суддів може допомогти зміцнити подібні цінності в Україні; формування чіткої та розгалуженої системи спеціалізованих суддів.

6. Україні доцільно розглянути питання про запозичення певних окремих аспектів досвіду Італії щодо внутрішньої незалежності суддів. Наприклад, Україна могла б розглянути можливість запровадження або посилення системи, яка надає перевагу заслугам під час призначення суддів, щоб зміцнити незалежність судової системи. Крім того, запровадження гарантій ізоляції суддів від неналежного впливу може посилити незалежність судової влади в Україні.

7. Заходи недопущення впливу на внутрішню незалежність суддів в умовах дистанційного судочинства можуть містити різні елементи, які забезпечують об'єктивність, неперешкодження суддям у виконанні їхніх обов'язків та унеможливлення впливу сторін або інших осіб на судовий процес. Ці заходи мають на меті гарантувати, що дистанційне судочинство є незалежним та об'єктивним, забезпечуючи високий ступінь довіри до судової системи.

8. Запровадження стандартів незалежності судової влади Європейського Союзу в Україні вимагає комплексного підходу, який охоплює різноманітні правові, інституційні та процедурні аспекти. Це важливий етап у будівництві надійної та незалежної судової системи, що є однією з основ демократії та правової держави. Головними аспектами, які можуть входити до

цього комплексного підходу, є такі: ухвалення та впровадження нового або модифікація чинного законодавства, яке відповідає стандартам незалежності судової влади Європейського Союзу, запровадження прозорих механізмів для вибору та призначення суддів на конкурентній основі; створення дієвих механізмів контролю та дисципліни за порушення етичних норм; забезпечення системи постійного професійного розвитку та навчання суддів з урахуванням європейських стандартів.

9. Під час воєнного стану, коли військова влада бере під контроль цивільні функції, це може вплинути на певні аспекти звичайних судових процесів і незалежності судів. У будь-якій ситуації забезпечення внутрішньої незалежності суддів є критично важливим аспектом підтримання чесної та справедливої правової системи. Навіть під час воєнного стану варто докладати зусиль для дотримання основних правових принципів і захисту прав людини в межах вимог національної безпеки. Установлення балансу між потребою в безпеці та збереженням верховенства права є складним викликом під час воєнного стану.

10. Головна загроза внутрішній незалежності судді, який використовуватиме штучний інтелект, полягає в потенційній упередженості та відсутності прозорості. Цю тезу обумовлено тим, що алгоритми штучного інтелекту, зокрема моделі машинного навчання, можуть успадкувати та зберегти зміщення, наявні в даних, які використовують для їхнього навчання. Тобто, як указано вище, якщо історичні дані, які використовують для навчання, містять упередження, система штучного інтелекту може дати дискримінаційні або несправедливі результати. Одним із найголовніших ризиків, безперечно, є те, що довіра громадськості до судової системи може постраждати, а збереження довіри громадськості має важливе значення для легітимності судового процесу. Щоб пом'якшити ці загрози, украй важливо на законодавчому рівні урегулювати можливості та межі застосування штучного інтелекту під час відправлення правосуддя й надавати суддям необхідну

підготовку для розуміння та критичного оцінювання рекомендацій штучного інтелекту.

11. Служба судової охорони відіграє вирішальну роль у сприянні реалізації принципу внутрішньої незалежності суддів за допомогою забезпечення безпеки та безпеки судового середовища. Незважаючи на те, що Служба судової охорони є передусім правоохоронним органом, який зосереджений на захисті безпеки в суді, його функції безпосередньо пов'язані з підтриманням внутрішньої незалежності судової влади.

12. Прозорість і внутрішня незалежність суддів є двома головними принципами, які відіграють вирішальну роль у забезпеченні справедливості, прозорості та доброчесності судової системи. Прозорість є механізмом захисту внутрішньої незалежності суддів. Коли судові процеси відкриті для громадськості, прозорість перешкоджає суддям неналежно діяти або піддаватися тиску. Поінформованість громадськості про судочинство сприяє довірі суспільства до системи правосуддя, що, зі свого боку, підтримує внутрішню незалежність суддів. Тоді як внутрішня незалежність зосереджена на захисті суддів від зовнішнього впливу, публічність діє як засіб викриття будь-якого потенційного втручання та притягнення судової влади до відповідальності.

13. Суддівська освіта відіграє вирішальну роль у формуванні та утвердженні принципу внутрішньої незалежності суддів. Оскільки саме суддівська освіта гарантує, що судді добре обізнані із законом, правовими принципами та процедурами. Ці знання є основоположними для суддів, щоб незалежно та ефективно тлумачити та застосовувати закон без впливу. Суддів навчають етичним дилемам, з якими вони можуть зіткнутися, що допомагає їм орієнтуватися у складних ситуаціях, зберігаючи водночас незалежність. Система освіти суддів заохочує суддів брати участь у безперервному навчанні та бути в курсі правових розробок.

Основні наукові результати опубліковано автором у працях [244, 245].

ВИСНОВКИ

1. Принцип незалежності є одним із фундаментальних у процесі відправлення правосуддя. Його головну роль підтверджено закріпленням цього принципу на наднаціональному, конституційному, законодавчому та інституційному рівнях. Загалом незалежність судді – це можливість судді дистанціюватися від інтересів держави, тобто виконавчої та законодавчої влади, від інтересів окремих фізичних і юридичних осіб та власних інтересів під час ухвалення ним рішення в судовій справі. Незалежність судді не має абсолютного характеру, оскільки обмежується законодавчими приписами.

2. Різновидами незалежності судді є такі: зовнішня (незалежність від політичних сил, законодавчої та виконавчої влади) та внутрішня незалежність (незалежність від самої судової системи, зокрема голови суду, інших суддів і працівників апарату суду).

3. У контексті тлумачення засади незалежності судді особливе значення відіграє її співвідношення із засадою ухвалення суддею рішення на основі внутрішнього переконання. Недотримання незалежності суду неминуче призводить до порушення принципу винесення суддею рішення на основі внутрішнього переконання. Адже через можливість неправомірного впливу внутрішні переконання та ідеали судді ситуативно або ж системно зазнають зовнішнього впливу, що поступово зумовлює їхнє деформування. Означене є ще одним свідченням того, що всі правові принципи загалом і принципи правосуддя зокрема утворюють складну взаємозалежну систему й порушення одного принципу неминуче призводить до порушення іншого.

3. Внутрішня незалежність судді адміністративного суду України – це здатність суддів належно виконувати свої обов'язки, зокрема самостійно та неупереджено вирішувати кожну справу по суті, без впливу чи неправомірного контролю з боку голови суду, інших суддів, працівників апарату суду та учасників судового процесу.

4. Способи впливу на внутрішню незалежність судді адміністративного суду України класифіковано на основі різних підстав. По-перше, за проявами на прості (особиста погроза, критика судді в соціальних мережах), кваліфіковані (несанкціоновані протести біля судів) і вплив із використанням свого службового становища (зокрема із залученням правоохоронних органів). По-друге, за суб'єктами реалізації впливу на суддю варто виділяти вплив, що здійснює голова суду (адміністративно-владний вплив), вплив, що реалізують інші судді чи працівники апарату суду (дружні стосунки або вплив із боку «зональних суддів») і вплив із боку інших учасників судового процесу (прохання, вимога, указівка, погроза, підкуп, насильство, критика судді в ЗМІ щодо вирішення справи у зв'язку з її розглядом тощо, здійснені щоб завадити судді виконати службові обов'язки або змусити його ухвалити несправедливе рішення). По-третє, за формою реалізації вплив може бути здійснено персонально, зокрема фізичне насильство, або дистанційно, наприклад, у телефонних розмовах і дистанційно знеособлено, зокрема за допомогою анонімних погроз. По-четверте, за регулярністю здійснення вплив буває епізодичний (у конкретній справі, несистематичний організований (за допомогою організованих груп і злочинних організацій)), а також систематичний (квазіправосуддя).

5. Під організаційно-правовими гарантіями забезпечення реалізації внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні йдеться про заходи, які вживає держава для забезпечення незалежності та неупередженості суддів, захисту їх від неправомірного впливу чи втручання.

6. Організаційно-правові гарантії забезпечення реалізації внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні містять: 1) особливий порядок призначення, обрання, притягнення судді адміністративного суду до відповідальності, а також його звільнення; 2) недоторканність та імунітет судді; 3) незмінюваність судді; 4) заборону втручання у здійснення правосуддя; функціонування органів суддівського самоврядування; 5) визначені законом

засоби забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їхнього правового захисту; б) право судді на відставку.

7. Фінансові гарантії забезпечення реалізації внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні містять у собі забезпечення того, щоб судді отримували належну винагороду та мали доступ до ресурсів та інфраструктури, необхідних для ефективного виконання своїх обов'язків. Саме тому конкретними фінансовими гарантіями забезпечення реалізації внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні, закріпленими на законодавчому рівні, є такі: забезпечення належного матеріального й соціального забезпечення судді, а також окремий порядок фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установлений законом.

8. Вирішальну роль у забезпеченні реалізації внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні відіграють процесуальні та етичні гарантії. Процесуальні гарантії передбачають, що судді мають інструменти, необхідні для реалізації своєї незалежності в контексті адміністративного провадження. Це містить: порядок здійснення судочинства, визначений процесуальним законом, рівність прав членів суддівської колегії, таємницю нарадчої кімнати та відповідальність за неповагу до суду чи судді. Етичні гарантії допомагають сформувати серед суддів культуру професіоналізму та чесності, що, зі свого боку, може підтримувати їхню внутрішню незалежність. До них належать: наявність етичних кодексів поведінки суддів, високий професійний рівень суддів, «прозорість» діяльності.

9. Юридична відповідальність і внутрішня незалежність судді адміністративного суду України – це дві пов'язані між собою концепції. Внутрішня незалежність судді є однією з основних складових роботи суду й містить у собі здатність суддів діяти відповідно до закону без будь-яких тисків або впливу. Однак це не означає, що судді не підлягають юридичній відповідальності за порушення закону. Судді можуть бути притягнуті до різних видів юридичної відповідальності. Це означає, що судді не можуть

зловживати своєю незалежністю та діяти відповідно до своїх особистих інтересів або інтересів третіх сторін. З іншого боку, коли судді несуть юридичну відповідальність за свої дії, це може вплинути на їхню незалежність. Наприклад, якщо суддя знає, що він може бути притягнутий до юридичної відповідальності за ухвалення певного рішення, то це може вплинути на його рішення в конкретному випадку, зокрема створити умови для обходу права і справедливості. Отже, зв'язок між незалежністю судді та юридичною відповідальністю полягає в тому, що незалежність судді адміністративного суду України є важливою передумовою для незалежного відправлення правосуддя, а юридична відповідальність є необхідною умовою для забезпечення дотримання законів і відповідності дій суддів вимогам справедливості та законності.

10. Міжнародні судові стандарти визначено як набір правил і принципів, ухвалених міжнародним співтовариством, які регулюють функціонування та діяльність судових систем у різних країнах. Міжнародні стандарти є основним орієнтиром для визначення та реалізації внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні, сприяючи створенню ефективної судової системи. Міжнародними стандартами в реалізації внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні є такі: Основні принципи незалежності судових органів, ухвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 29 листопада та 13 грудня 1985 року; Бангалорські принципи поведінки суддів, ухвалені Резолюцією Економічної та Соціальної Ради Організації Об'єднаних Націй від 27 липня 2006 року № 2006/23; Європейська хартія про статус суддів від 10 липня 1998 року; документи Комітету Міністрів Ради Європи (Рекомендації/Rec (2001) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами – приватними особами, Рекомендація № R (86) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів із попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах, Рекомендація CM/Rec (2010) 12

Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки); Монреальська універсальна декларація щодо незалежності правосуддя; Загальна (Універсальна) хартія судді; Статут суддів у Європі, ухвалений Європейською асоціацією суддів 4 листопада 1997 року; Висновки Консультативної ради європейських суддів; висновки Венеціанської комісії. На підставі текстів цих документів можна визначити роль і значення міжнародних стандартів у реалізації внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні. Так, вони закріплюють: внутрішні стандарти етики та поведінки; кодекси поведінки суддів; стандарти професійної поведінки; гарантії забезпечення заходів захисту від впливу та тиску; процедури оцінювання та кар'єрний розвиток.

11. Дослідження того, як Сполучені Штати Америки, Велика Британія, Федеративна Республіка Німеччина та Республіка Італія запровадили засаду внутрішньої незалежності суддів, виявляє різноманітний спектр практик, які можуть стати основою для зусиль України щодо зміцнення своєї судової системи. Кожна з цих країн має відмінні риси й певні позитивні практики, які можуть бути цінними та застосованими в Україні. Досвід Сполучених Штатів Америки ілюструє важливість процесу призначення на посади на основі заслуг, чіткого розподілу влади та правових гарантій для запобігання політичному втручання. Британська модель підкреслює важливість суворого процесу відбору, гарантії перебування на посаді та дотримання етичних стандартів. Україна могла б отримати переваги, запровадивши подібні механізми для забезпечення призначення та стабільності суддів на основі заслуг, дотримуючись високих етичних стандартів. Відданість Федеративної Республіки Німеччина суддівському самоврядуванню, постійному професійному навчанню та добре збалансованому розподілу повноважень дає Україні можливість зрозуміти, як розвивати більш автономну судову систему в межах чітко визначеної системи стримувань і противаг. Акцент Італійської Республіки на радах суддів, захисті від втручання та кампаніях із підвищення обізнаності громадськості сприяє посиленню внутрішньої незалежності

суддів. Україна може розглянути питання про запровадження наглядових органів та інформаційно-просвітницьких програм, щоб підвищити довіру громадськості та захистити суддів від тиску. За умови адаптації цього закордонного досвіду до унікального правового та культурного контексту України вкрай важливо віддавати пріоритет місцевій відповідності та враховувати специфічні виклики країни, зокрема потенційне членство в Європейському Союзі, воєнний стан, повоєнне відновлення. Постійне оцінювання та вдосконалення цих практик буде вирішальним для забезпечення успішної інтеграції принципів, які зміцнюють внутрішню незалежність суддів в Україні. Оскільки Україна в межах судової реформи прагне створити міцну та незалежну судову систему, запозичення цього іноземного досвіду може прокласти шлях до судової системи, яка користуватиметься довірою суспільства та підтримує верховенство права.

12. Напрямами вдосконалення реалізації засади внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні є такі: законодавчі зміни в системі відправлення правосуддя, зокрема стосовно дистанційного правосуддя, воєнного стану та можливості застосування штучного інтелекту судьями; розвиток системи забезпечення охорони суддів; підвищення прозорості судової системи; забезпечення суддівської освіти, особливо в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. A relative study of independence of judiciary in the UK and India. *Pleaders* : website. URL: <https://blog.ipleaders.in/relative-study-independence-judiciary-uk-india/> (data of appeal: 07.01.2024).
2. A Transparent and Accountable Judiciary to Deliver Justice for All. *Asia. Asia and the Pacific* : website. URL: <https://www.undp.org/asia-pacific/publications/transparent-and-accountable-judiciary-deliver-justice-all> (date of appeal: 02.05.2023).
3. Albrecht P.-A., Thomas J. Strengthen the judiciary's independence in Europe: International recommendations for an independent judicial power. Intersentia Berlin : Berliner Wissenschafts-Verlag ; Antwerpen : Intersentia, 2009. 216 p.
4. Alpa Guido. General Principles of Law. *Annual Survey of International & Comparative Law*. 1994. № 1. Iss. 1. Article 2. URL: <http://digitalcommons.law.ggu.edu/annlsurvey/vol1/iss1/2> (data of appeal: 02.11.2022).
5. Armytage L. Training of Judges: Reflections on Principle and International Practice. *European Journal of Legal Education*. 2005. Vol. 2, No. 1. P. 21–38.
6. Benvenuti S. The Politics of Judicial Accountability in Italy: Shifting the Balance. *European Constitutional Law Review*. 2018. Vol. 14 (2). P. 369–393. Doi: 10.1017/S1574019618000214.
7. Bobek M., Kosař D. Global Solutions, Local Damages: A Critical Study of Judicial Councils in Central and Eastern Europe. *German Law Journal*. 2014. № 15. P. 1257–1292.
8. Bogdanor V. Parliament and the Judiciary: The Problem of Accountability. London, 2008. 149 p.
9. Bondarenko O., Utkina M., Malanchuk P., Pakhomov V., Sukhonos V. Principle of application of the judge's internal beliefs under the conditions of

international rules of evidence and corruption factors. *Cuestiones Políticas*. 2023. № 41 (77). P. 714–730. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4177.47>.

10. Bunjevac T. *Judicial Self-Governance in the New Millennium*. Springer, 2020. 188 p.

11. Code of judicial ethics of the Republic of Latvia. URL: https://www.at.gov.lv/files/uploads/files/9_Tieslietu_padome/Dokumenti/CODE%20OF%20JUDICIAL%20ETHICS_EN.pdf (date of appeal: 02.05.2023).

12. Commentary on The Bangalore Principles of Judicial Conduct. URL: <https://rm.coe.int/168066d6b9> (data of appeal: 05.01.2024).

13. Council of Europe standards on judicial independence. *European Parliament* : website. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/690623/EPRS_BRI\(2021\)690623_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/690623/EPRS_BRI(2021)690623_EN.pdf) (data of appeal: 02.01.2024).

14. Daci J. Legal Principles, Legal Values and Legal Norms: are they the same or different? *Academicus. International Scientific Journal*. № 2. P. 109–115.

15. ECJ case law on judicial independence: A chronological overview. *European Parliament* : website. URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2023\)753955#:~:text=In%20its%20case%20law%20on,a ppointment%20procedures%20and%20disciplinary%20proceedings](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2023)753955#:~:text=In%20its%20case%20law%20on,a ppointment%20procedures%20and%20disciplinary%20proceedings) (data of appeal: 09.01.2024).

16. Filipek P. Drifting Case-law on Judicial Independence. *Verfassungsblog* : website. URL: <https://verfassungsblog.de/drifting-case-law-on-judicial-independence/> (data of appeal: 07.01.2024).

17. Fiorino N., Padovano F., Sgarra G. The Determinants of Judiciary Independence: Evidence from the Italian Constitutional Court (1956–2002). *Journal of Institutional and Theoretical Economics (JITE)*. 2007. Vol. 163, No. 4. P. 683–705.

18. Firschein B. Judicial Independence in the United States. *INDEPENDENCIA JUDICIAL* : website. URL: https://sistemasjudiciales.org/wp-content/uploads/2018/08/temacentral_bfirschein.pdf (data of appeal: 07.01.2024).

19. Frans van Dijk Judicial Independence and Perceptions of Judicial Independence. *Perceptions of the Independence of Judges in Europe*. 2019. № 2. P. 7–28.

20. Giuseppe Monateri P. Black Gaius: A Quest for the Multicultural Origins of the «Western Legal Tradition». *Hastings*. 2000. № 51. P. 479–521.

21. How independent are German judges? *Made for minds* : website. URL: <https://www.dw.com/en/how-independent-are-german-judges/a-39980017> (data of appeal: 07.01.2024).

22. How independent is the US Supreme Court? Updated GSoD Indices show a decline. *Supporting democracy worldwide* : website. URL: <https://www.idea.int/blog/how-independent-us-supreme-court-updated-gsod-indices-show-decline> (data of appeal: 07.01.2024).

23. Improving the performance of justice institutions. *Colombia: The World Bank* : website. URL: SSRN: <https://www.worldbank.org/en/home> (date of appeal: 01.05.2023).

24. Independence and Impartiality. *Concurrences* : website. URL: <https://www.concurrences.com/en/dictionary/procedural-autonomy-89141#auteur> (data of appeal: 02.11.2022).

25. Independence. *Courts and Tribunals Judiciary* : website. URL: <https://www.judiciary.uk/about-the-judiciary/our-justice-system/jud-acc-ind/independence/> (data of appeal: 02.11.2022).

26. Is the UK Judiciary Independent? *BritPolitics* : website. URL: <https://www.britpolitics.co.uk/independent-judiciary-a-level-uk-politics/> (data of appeal: 07.01.2024).

27. Judicial Independence is Threatened, According to 90 % of Judges. *The National Judicial College* : website. URL: <https://www.judges.org/news-and-info/judicial-independence-is-threatened-according-to-90-of-judges/> (data of appeal: 07.01.2024).

28. Judicial Independence Project Case for Support Final Version. *The Politics of Judicial Independence Britain'Changing Constitution* : website. URL:

<https://www.ucl.ac.uk/constitution-unit/sites/constitution-unit/files/jud-ind-case-for-support.pdf> (data of appeal: 07.01.2024).

29. Karenga M. Maat, *The Moral Ideal in Ancient Egypt. A Study in Classical African Ethics*. New York : Routledge. 2004. 480 p.

30. Konstadinides T. Judicial Independence and the Rule of Law in the UK after Brexit. *Review of European Administrative Law*. 2021. Vol. 10. URL: <https://realaw.blog/2021/12/10/judicial-independence-and-the-rule-of-law-in-the-uk-after-brexite-by-theodore-konstadinides/> (data of appeal: 07.01.2024).

31. Kosař D. Beyond Judicial Councils: Forms, Rationales and Impact of Judicial Self-Governance in Europe. *German Law Journal*. 2018. № 19. P. 1567–1612.

32. Leheza Ye., Novytskyi A., Kravziuk A., Repekha, N., Yefremov A. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39, № 71. P. 405–416.

33. Lowndes J. Judicial Independence and Judicial Accountability at The Coalface of The Australian Judiciary. *JUDICIAL JOURNAL*. 2016. Vol 23, № 3. P. 8–36.

34. Minu E. S. Constitutional Morality And Judicial Values. URL: <https://www.legalserviceindia.com/article/1186-Constitutional-Morality-And-Judicial-Values.html> (date of appeal: 02.05.2023).

35. Montreal Declaration Universal Declaration on The Independence of Justice. URL: <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2016/02/Montreal-Declaration.pdf> (data of appeal: 05.01.2024).

36. Moskvich L. M. Corruption determinants in the judicial system of Ukraine. *Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E. A. Didorenko*. 2015. Vol. 3. 153–16.

37. Neudorf L. Judicial Independence: The Judge as a Third Party to the Dispute. *Oxford U Comparative L Forum* 2. 2015. URL: ouclf.law.ox.ac.uk (data of appeal: 02.11.2022).

38. Overview – Rule of Law. *United States Court* : website. URL: <https://www.uscourts.gov/educational-resources/educational-activities/overview-rule-law> (data of appeal: 07.01.2024).
39. Pahis S. Corruption in Our Courts: What It Looks Like and Where It Is Hidden. *The Yale Law Journal*. 2009. № 8, Vol 118. P. 1584–1954.
40. Palermo F. Judicial Reform in the midst of crisis. *Legal Tribune Online* : website. URL: <https://www.lto.de/recht/justiz/j/judicial-system-reform-italy-overlong-proceedings-judges-independence/> (data of appeal: 07.01.2024).
41. Publicity of court proceedings. *Tuomioistuinlaitos* : website. URL : <https://oikeus.fi/tuomioistuimet/en/index/asiointijulkisuus/oikeudenkaynninjulkisuus.html> (data of appeal: 09.01.2024).
42. Reiling A. D. (Dory). Courts and Artificial Intelligence. *International Journal for Court Administration*. 2020. № 11 (2). DOI: <https://doi.org/10.36745/ijca.343>. URL: <https://ssrn.com/abstract=373641> (data of appeal: 09.01.2024).
43. Savytska N. V. The role of ethical safeguards in ensuring the implementation of internal independence of judges in Ukraine’s administrative courts. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 222–227.
44. Seibert-Fohr A. Judicial independence in European Union Accessions: The emergence of a European basic principle. *German Yearbook of International Law*. 2009. № 52. P. 405–436.
45. Shao X. What We Talk about When We Talk about General Principles of Law. *Chinese Journal of International Law*. 2021. Volume 20. Issue 2. P. 219–255.
46. Shetreet S. The Culture of Judicial Independence in a Globalised World. *Brill Nijhoff*. Leiden, 2016. 516 p.
47. Shulayeva O., Siddharthan A. & Wyner A. Recognizing cited facts and principles in legal judgements. *Artificial Intelligence and Law*. 2017. Volume 25. P. 107–126.
48. Šipulová K., Spáč S., Kosař D., Papoušková T., Derka V. Judicial Self-Governance Index: Towards better understanding of the role of judges in governing

the judiciary. *Regulation & Governance*. 2023. № 17. P. 22–42. URL: <https://doi.org/10.1111/rege.12453>.

49. Sourdin T. Judge v robot? Artificial intelligence and judicial decision-making. *University of New South Wales Law Journal*. № 41 (4). P. 1114–1133.

50. Tahura U. S., Selvadurai N. The use of AI in judicial decision-making: the example of China. *International Journal of Law, Ethics, and Technology*. 2022. № 3. P. 1–20. URL: <https://doi.org/10.55574/PYEB5374>.

51. Terry Patrick C. R. Judicial Independence in Germany within the European Context. *Theoretical and Applied Law*. 2020. № 1 (3). URL: <https://ssrn.com/abstract=3860102> (data of appeal: 07.01.2024).

52. The Bangalore Principles of Judicial Conduct. *Judicial Integrity Group* : website. URL: <https://www.judicialintegritygroup.org/jig-principles> (data of appeal: 02.01.2024).

53. The main factors aimed at securing judicial independence. *UNODC* : website. URL: <https://www.unodc.org/e4j/zh/crime-prevention-criminal-justice/module-14/key-issues/1--the-main-factors-aimed-at-securing-judicial-independence.html> (data of appeal: 02.11.2022).

54. The office of Lord Chancellor – Constitution Committee Contents. *Parliament of UK* : website. URL: <https://publications.parliament.uk/pa/ld201415/ldselect/ldconst/75/7505.htm> (data of appeal: 07.01.2024).

55. The Queen v. Beaugard : Supreme Court of Canada Judgments. URL: <https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/157/index.do?r=AAAAAQajUi4gdi4gQmVhdXJlZ2FyZCBbMTk4Nl0gMiBTLkMuUi4gNTYAA AAAAQ> (дата звернення: 05.01.2024).

56. Trials of former Spanish judge lack independence, impartiality: landmark case. *UN* : website. URL: <https://news.un.org/en/story/2021/08/1098502> (data of appeal: 02.11.2022).

57. Vageshwari D. Safety of Judicial Officers vital for independence of judiciary. *The Times of India*. 2021. July 30. URL:

<https://timesofindia.indiatimes.com/blogs/legally-speaking/safety-of-judicial-officers-vital-for-independence-of-judiciary/> (дата звернення: 01.05.2023).

58. Valente v. The Queen: Supreme Court of Canada Judgments. URL: <https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/108/index.do> (data of appeal: 05.01.2024).

59. Viapiana F. Funding the Judiciary: How Budgeting System Shapes Justice. A Comparative Analysis of Three Case Studies. *International Journal for Court Administration*. 2019. № 3. DOI: 10.18352/ijca.295.

60. Webb G. Gregg and Whittington, Keith E. Judicial Independence, the Power of the Purse, and Inherent Judicial Powers. 2004. URL: <https://ssrn.com/abstract=557921> (дата звернення: 01.05.2023).

61. Webber. D. Good budgeting, better justice: modern budget practices for the judicial sector. Washington : The World Bank, 2007. 69 p.

62. Zagrebelsky G. La giustizia costituzionale. Bologna : Il Mulino, 1997. 517 p.

63. Zhernakov M. It's time to start treating Ukraine's corrupt judiciary as a criminal syndicate. *Atlantic Council*. 2020. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/its-time-to-start-treating-ukraines-corrupt-judiciary-as-a-criminal-syndicate/> (data of appeal: 02.11.2022).

64. Zlyvko S., Nischymna S., Sykal M., Rybalka N., Grechaniuk R. Disciplinary Responsibility of Judges (Using the Example of Ukraine). *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2021. Volume 24, Special Issue 1. URL: <https://www.abacademies.org/articles/disciplinary-responsibility-of-judges-using-the-example-of-ukraine.pdf> (date of appeal: 02.05.2023).

65. Адміністративно-правові засади здійснення суддівського самоврядування в Україні : навч. посіб. / А. В. Боровик, В. В. Щербаков, О. Ю. Дрозд та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Ю. Дрозда. Херсон : Гельветика, 2021. 288 с.

66. Аллан Т. Р. С. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права. Київ : Києво-Могилянська академія, 2008. 385 с.

67. Аністратенко Ю. І., Грицюк І. В. Особливості процесуальних гарантій незалежності суддів. *Юридична наука*. 2020. № 8 (110). С. 183–191. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-110-8.23.

68. Бангалорські принципи поведінки суддів : Резолюція Економічної та Соціальної Ради Організації Об'єднаних Націй від 27 лип. 2006 р. № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 05.01.2024).

69. Барегамян С. Х., Доброс А. С. Окремі аспекти кримінальної відповідальності суддів за вчинення корупційних правопорушень в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 352–355.

70. Басай О. В. Ознаки принципів цивільного права. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2 (16). С. 68–77.

71. Бахновська І. П. Риси принципів права: теоретичні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2013. Вип. 23. Ч. 1., Т. 1. С. 18–22.

72. Безклубий І. А., Бобровник С. В., Гриценко І. С. Відповідальність у праві: філософія, історія, теорія : монографія / за заг. ред. І. А. Безклубого. Київ, 2014. 448 с.

73. Бершов Г. Є. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність судових органів : монографія / за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків : НікаНова, 2014. 228 с.

74. Блажівський Є. М. Розмежування поняття «втручання у діяльність» та суміжних понять. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 1. С. 244–257.

75. Бондаренко О. С. Концепція кримінально-правової протидії корупції : монографія. Суми : СумДУ, 2021. 472 с.

76. Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посібник. 2-ге вид. перероб. й доп. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 730 с.

77. В Україні хочуть змінити процедуру призначення голів судів. *Я і закон* : вебсайт. URL: <https://yaizakon.com.ua/v-ukrayini-hochut-zminiti-protседuru-priznachennya-goliv-sudiv/> (дата звернення: 01.05.2023).

78. Ватрас В. А. Загально визнані принципи і норми міжнародного права як джерела публічного та приватного права. *Приватне право і підприємництво*. 2016. № 15. С. 162–166.

79. Виноградова Л. Є. Юридична відповідальність суддів загальних судів України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Одеса, 2004. 187 с.

80. Вирок Суворовського районного суду м. Херсона від 3 березня 2011 р. у справі № 1-162/11. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/14036607> (дата звернення: 26.10.2022).

81. Вирок Тростянецького районного суду Сумської області від 28.12.2010. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65376480> (дата звернення: 15.10. 2022).

82. Висновки Венеціанської комісії. *Верховний Суд України* : вебсайт. URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/229B826C8AC787DEC2257D87004987C3](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/229B826C8AC787DEC2257D87004987C3) (дата звернення: 03.01.2024).

83. Висновок Консультативної ради європейських суддів для Комітету Міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів від 1 січ. 2001 р. № 1 (2001). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a52#Text (дата звернення: 05.01.2024).

84. Висновок щодо судової ради на службі суспільства № 10 (2007) : ухвалено Консультативною радою європейських суддів 21–23 лис. 2007 р. *Міжнародні стандарти незалежності суддів* : збірник документів. Київ : Центр суд. студій, Всеукр. незалеж. судд. асоціація, 2008. С. 148–167.

85. Висновок Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів від 19 лист. 2002 р. № 3 (2002). URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_3_2002.pdf (дата звернення: 05.01.2024).

86. Висновок Консультативної Ради європейських суддів про оцінювання роботи суддів, якості правосуддя та повагу до незалежності судової влади від 24 жовт. 2014 р. № 17 (2014). URL: <https://rm.coe.int/-17-2014-/1680792012> (дата звернення: 05.01.2024).

87. Висновок Громадської ради доброчесності про невідповідність судді Донецького окружного адміністративного суду Зеленова Андрія Сергійовича критеріям доброчесності та професійної етики. URL: https://grd.gov.ua/wp-content/uploads/data/files/conclusions/Kvalifikatsiine%20Otsiniuvania%202019/2019_08_01/zelenovas_vysn.pdf (дата звернення: 02.05.2024).

88. Вища рада правосуддя затвердила Щорічну доповідь за 2022 рік «Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні». *Вища рада правосуддя* : вебсайт. URL: <https://hcj.gov.ua/news/vyshcha-rada-pravosuddya-zatverdyla-shchorichnu-dopovid-za-2022-rik-pro-stan-zabezpechennya> (дата звернення: 09.01.2024).

89. Віденська конвенція про право договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями від 21.03.1986. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a04 (дата звернення: 21.10.2022).

90. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118 (дата звернення: 21.10.2022).

91. ВП ВС: Право на відставку може бути використане суддею, якщо до подання заяви ним не допущено дій, які зумовлюють ухвалення рішення про його звільнення з інших підстав. *Судово-юридична газета*. 2023. 19 квітня. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/267981-bp-vs-pravo-na-otstavku-mozhet-byt-ispolzovano-sudey-esli-do-podachi-zayavleniya-im-ne-dopuscheny-deystviya-obuslovlivayuschie-prinyatie-resheniya-o-ego-uvolnenii-po-drugim-osnovaniyam> (дата звернення: 01.05.2024).

92. Галузеві та міжгалузеві принципи права. URL: <https://scibook.com/derjavi-prava-teoriya/galuzevi-mijgaluzevi-printsipi-46355.html> (дата звернення: 19.10.2022).

93. Ганенко І. Імунітет суддів у кримінальному процесі: теоретико-правовий аналіз. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 4 (69). С. 109–114. DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-69-4-109-114>.

94. Гончаренко О. В. Актуальні питання притягнення суддів до відповідальності (частина перша). *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 1 (5). С. 77–92.

95. Городовенко В. Інституційна незалежність судової гілки влади в Україні: конституційно-правовий аспект. *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. № 1. С. 81–92.

96. Гринюк В. О. Гарантії забезпечення незалежності суду у кримінальному процесі. *Право і суспільство*. 2012. № 5. С. 131–135.

97. Гришко В. «Вічні» голови судів – ядро корупційних та недоброчесних схем у судовій системі. *Де юре*. URL: <https://dejure.foundation/tpost/t31hnn3g1-vchn-golovi-sudv-yadro-koruptsinih-ta-ne> (дата звернення: 01.05.2023).

98. Декларація про принципи міжнародного права щодо дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй від 24.10.1970. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_569 (дата звернення: 19.10.2022).

99. Дистанційне правосуддя: невід'ємний елемент успішної судової реформи. *LB: UA* : вебсайт. URL: https://lb.ua/blog/pravo_justice/539923_dstantsiayne_pravosuddya.html (дата звернення: 09.01.2024).

100. Дідик С. Є., Картух Р. В. Характеристика кваліфікованих видів втручання в діяльність судових органів за законодавством України та Республіки Польща. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Випуск 6 (21). С. 123–129.

101. Дмитрух В. Д. Європейські стандарти судочинства та перспективи їх застосування в Україні. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (29 жовтня 2021 р., Чернівці) / редкол.: О. В. Щербанюк та ін. Чернівці : 2021. С. 365–367.

102. Європейська хартія щодо закону про статус суддів від 10 лист. 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_236#Text (дата звернення: 01.05.2023).

103. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. 708 с.

104. Європейські стандарти дисциплінарного провадження щодо судді. Вища рада правосуддя : вебсайт. URL: <https://hcj.gov.ua/page/analitichnyy-zvit-yevropeyski-standarty-dyscyplinarnogo-provadhennya-shchodo-suddi> (дата звернення: 18.06.2024).

105. Єгорова В. С. Гарантії діяльності суддів судів загальної юрисдикції. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право.* 2012. № 1. С. 135–139.

106. Єдиний портал органів системи МВС України. Звіти про стан протидії корупції за формою № 1-КОР 2013–2020 рр. URL: https://mvs.gov.ua/ua/pages/274_Statistika.htm (дата звернення: 02.05.2023).

107. ЄДРСР. *BITLEX* : вебсайт. URL: <https://www.bitlex.ua/uk/blog/terms/post/yerdrsr> (дата звернення: 09.01.2024).

108. Жуков С. В. Адміністративно-правове забезпечення доброчесності суддів : проблеми теорії та практики : автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Дніпро, 2019. 40 с.

109. Загальна (Універсальна) хартія судді від 17 лист. 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j63#Text (дата звернення: 05.01.2024).

110. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / [М. В. Цвік, О. В. Петришин,

Л. В. Авраменко та ін.] ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.

111. Зайчук О. В. Принципи права в контексті розвитку загальної теорії держави і права. *Альманах права*. 2012. № 2. С. 21–27.

112. Здійснення правосуддя: як сприяти безпеці українських судів у воєнний час. *Консультативна місія Європейського Союзу з реформування сектору цивільної безпеки України* : вебсайт. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/latest-news/justice-how-can-you-contribute-to-keeping-ukrainian-courts-safe-in-wartime/> (дата звернення: 09.01.2024).

113. Здобутки та завдання суддівської освіти. *Національна школа суддів України* : вебсайт. URL: <http://www.nsj.gov.ua/ua/news/zdobutki-ta-zavdannya-suddivskoi-osviti1/> (дата звернення: 09.01.2024).

114. Зозуля І. В., Заяць В. Я., Крамар Р. І. Загальні засади забезпечення ефективності процедури притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності за прояв неповаги до суду в Україні. *Наукові записки Львівського університету бізнесу і права*. 2020. № 26. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.4433005> (дата звернення: 02.05.2023).

115. Зозуля Н. Неповага до суду: вимоги закону і практика. *Українське право* : вебсайт. URL: <https://stelmakh.in.ua/nepovaha-do-sudu-vymohy-zakonu-i-praktyka/> (дата звернення: 02.05.2023).

116. Зуб Г. А. Соціальний захист суддів: міжнародно-правові стандарти. *Держава і регіони*. 2019. № 3 (65). С. 116–122. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2019-3-19>.

117. Зуєва І. І., Приступ В. М. Організаційно-правові проблеми створення та діяльності служби судової охорони в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 3. С. 238–243.

118. Індекс сприйняття корупції – 2023. *Трансперенсі Інтернешнл Україна* : вебсайт. URL: <http://cpi.ti-ukraine.org/#/> (дата звернення: 10.03.2024).

119. Індикатори визначення невідповідності суддів (кандидатів на посаду судді) критеріям доброчесності та професійної етики : рішення

Громадської ради доброчесності від 11 січ. 2019 р. URL: https://grd.gov.ua/wp-content/uploads/data/files/docs/indikatory_%2011.01.2019.pdf (дата звернення: 02.05.2023).

120. Каленіченко Л. І. Соціальна відповідальність як правове явище. *Держава та регіони*. 2019. № 4 (66). С. 10–16.

121. Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність: поняття, ознаки. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2020. Т. 1, № 1 (67). С. 12–17. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.1-1.2>.

122. Калужна О. М. Форми комунікації Верховного Суду із суддями низових ланок. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (29 жовтня 2021 р., Чернівці) / редкол.: О. В. Щербанюк та ін. Чернівці : 2021. С. 35–37.

123. Кібець В. О. Судова охорона як одна з гарантій діяльності судів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 1. С. 215–217.

124. Кінах М. Судовий індекс або як оцінює бізнес ефективність судової системи. *Юридична газета*. 2021. 28 липня. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/sudoviy-indeks-abo-yak-ocinyue-biznes-efektivnist-sudovoyi-sistemi.html> (дата звернення: 10.10.2022).

125. Кіпчарський О. М. Адміністративно-правовий статус Служби судової охорони в Україні : дис. ... д-ра філософії: 081 Право / Кіпчарський Олександр Миколайович ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2023. 224 с.

126. Книженко С. О. Способи втручання в діяльність судових органів. *Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики*. 2021. № 1. С. 169–171.

127. Когут Д. Перспективи подальшого реформування судової системи України. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. 186–191.

128. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 лип. 2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР)*. 2005. № 35–36, 37. Ст. 446.

129. Козюбра М., Святоцький О. Судова влада в Україні. *Право України*. 2009. № 12. С. 47–63.
130. Козяр Р. Я. Класифікація видів втручання у професійну діяльність судді: методологічний аспект. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2021. Випуск 31. С. 77–86.
131. Конституційне право України / за ред. В. Ф. Погорілка. Київ, 2002. 732 с.
132. Конституція Італійської Республіки. *Центр політико-правових реформ* : вебсайт. URL: <https://pravo.org.ua/books/konstytutsiya-italijskoj-respubliki/> (дата звернення: 05.01.2024).
133. Конституція України станом на 1 січня 2020 р. / Верховна Рада України. Харків : Право, 2020. 82 с.
134. Корчинський О. Розвиток адміністративної юстиції в контексті судової реформи України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки : збірник наукових праць*. 2018. Вип. 18. С. 94–100.
135. Котельницька В. Л. Адміністративно-правові засади оцінювання роботи судів України в умовах реформування судової системи держави : дис. ... д-ра філософії: 081 Право / Котельницька Вікторія Леонідівна ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2023. 223 с.
136. Кошман А. В. Перспективи застосування дистанційного правосуддя після пандемії COVID-19. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2022. №. 9–10. С. 71–76.
137. Кравченко О. В. Збори суддів окружного адміністративного суду як форма безпосередньої демократії у суддівському колективі. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/15341/Кравченко%20О.В..pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 01.05.2023).

138. Крижова О. Г. Незалежність судової влади та суддів у контексті реалізації принципу верховенства права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. № 45. С. 15–18.

139. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III станом на 28 квіт. 2023 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

140. Кройтор В. А. Незалежність судді та їх підкорення лише законові як принцип цивільного судочинства. *Приватне право і підприємництво : зб. наук. праць*. 2009. Вип. 8. С. 73–77.

141. Кузьменко Я. П. Загальна характеристика юридичних гарантій права людини на життя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Випуск 29. Том 1. С. 27–32.

142. Лапкін А. В. Організація судових та правоохоронних органів України : навч. посіб. у схемах. Вид. 4-те, змін. і допов. Харків, 2015. 166 с.

143. Левицька Н. О. Міжгалузеві нормативно-правові інститути: деякі теоретичні питання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. Вип. 14 (1). С. 22–24.

144. Ленгер Я. І. Довіра до суду як детермінанта незалежності влади. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (29 жовтня 2021 р., Чернівці) / редкол.: О. В. Щербанюк та ін. Чернівці, 2021. С. 51–52.*

145. Леськів С. Р. Правовий статус суддівського самоврядування України в контексті забезпечення професійних прав суддів : дисертація канд. юрид. наук: 12.00.10 / Львівський університет бізнесу і права. Львів, 2016. 196 с.

146. Лісіцина О. Ю., Серкевич І. Р. Психологічні особливості внутрішнього переконання судді. *Вісник ЛТЕУ. Юридичні науки*. 2022. № 11. С. 51–57.

147. Лук'янець Д. М. Типологія юридичної відповідальності. URL: https://biem.sumdu.edu.ua/images/stories/docs/K_KPD/Lukianets_22.pdf (дата звернення: 02.05.2023).

148. Луцюк П. Проблемні питання дисциплінарної відповідальності суддів. *Слово національної школи суддів України*. 2017. № 1 (18). С. 74–81.

149. Луцюк П. С. Особливості юридичної відповідальності суддів. URL: <http://surl.li/gtkrj> (дата звернення: 02.05.2023).

150. Лученко Д. В., Крестьянінов О. О. Прояв неповаги до суду: проблематика застосування господарськими судами заходів адміністративної відповідальності : наук.-практ. посібник / Асоц. фахівців адміністративного права. Харків : Юрайт, 2015. 96 с.

151. Маловецький О. Служба судової охорони є взірцем ефективної роботи. *Судова влада в Україні* : вебсайт. URL: <https://te.arbitr.gov.ua/archive/1216231/> (дата звернення: 09.01.2024).

152. Мамченко Н. Дистанційне правосуддя без електронної форми справ та з рукописними протоколами: чим можуть обернутися ідеї депутатів про «покращення» процесуальних кодексів. *Судово-юридична газета*. 2023. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/259807-distantionnoe-pravosudie-bez-elektronnoy-formy-del-i-s-rukopisnymi-protokolami-chem-mogut-obernutsya-idei-deputatov-ob-uluchshenii-protsessualnykh-kodeksov-220eab> (дата звернення: 09.01.2024).

153. Марцинкевич А. М. Концептуальний підхід до розробки методики професійно-психологічного відбору кандидатів на посади суддів в Україні. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2012. Вип. 9. С. 67–73.

154. Маселко Р. Дистанційне судочинство потребує розвитку. *Вища Рада правосуддя*. URL: <https://hcj.gov.ua/news/dystanciynе-sudochynstvo-potrebuye-rozvytku-roman-maselko> (дата звернення: 09.01.2024).

155. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ : Ін Юре, 2005. Т. II: Права людини у контексті поліцейської діяльності. 1274 с.

156. Москаленко М. С., Шведова Г. Л. Особливості притягнення суддів до кримінальної відповідальності. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/194.pdf> (дата звернення: 02.05.2023).

157. Незалежність, дієвість та роль суддів : Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам від 13 лист. 1994 р. № 94 (12). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_323#Text (дата звернення: 01.05.2023).

158. Неповага до суду: вимоги закону і практика. *Українське право*. 2018. URL: <https://cutt.ly/RyV98xJ> (дата звернення: 26.10.2022).

159. Нестерчук Л. П. Реалізація принципу спеціалізації судів України у порівнянні з країнами західної Європи. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (29 жовтня 2021 р., Чернівці) / редкол.: О. В. Щербанюк та ін. Чернівці : 2021. С. 51–54.

160. Новий тлумачний словник української мови. В 4 т. Київ, 1998. Т. 4. 927 с.

161. Овчаренко О. М. Юридична відповідальність суддів: питання теорії і практики : автореф. дис.... доктор. юрид. наук: 12.00.10. Одеса, 2018. 42 с.

162. Овчаренко О. М. Інститут юридичної відповідальності судді в системі судового права. *Актуальні проблеми судового права* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присв. пам'яті проф. І. Є. Марочкіна (м. Харків, 30 жовт. 2015 р.) / за ред. Л. М. Москвич. Харків : Право, 2015. С. 76–79.

163. Окремі питання незалежності та безсторонності суду (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини). URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/events/roundtable/2015.05.20-roundtable-rozdatka.pdf> (дата звернення: 15.10.2022).

164. Олексій У. О. Адміністративне судочинство під час військового стану. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права). У 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Гельветика, 2022. Т. 2. С. 108–110.

165. Органи державної влади України : монографія. за ред. В. Ф. Погорілка. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. 592 с.

166. Основи конституційного права України : підручник. Стер. вид. / за ред. В. В. Копейчикова. Київ, 1999. 288 с.

167. Основні принципи незалежності судових органів: резолюції Організації Об'єднаних націй від 13 груд. 1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text (дата звернення: 05.01.2024).

168. Особливості притягнення до відповідальності за неповагу до суду. *Юрліга* : вебсайт. URL: <https://stelmakh.in.ua/nepovaha-do-sudu-vymohu-zakonu-i-praktyka/> (дата звернення: 02.05.2023).

169. Під час російського вторгнення важливість Служби судової охорони збільшилась, – вважають українці. *Юридична газета онлайн*. 2023. 11 січня. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/pid-chas-rosiyskogo-vtorgnennya-vazhlivist-sluzhbi-sudovoyi-ohoroni-zbilshilas---vvazhayut-ukrayinci.html> (дата звернення: 01.05.2023).

170. Полянський Ю. Є. Незалежність судді – правова і соціальна цінність. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2011. Том 10. С. 80–90.

171. Поняття і головні ознаки принципів права. URL: <https://lawbook.online/ukraine-gosudarstva-prava-teoriya/722-ponyattya-golovni-oznaki-printsipiv-41785.html> (дата звернення: 19.10.2022).

172. Пояснювальна записка до Європейської хартії про статус суддів від 10 лип. 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a46#Text (дата звернення: 05.01.2024).

173. Прилуцький С. Незмінюваність суддів – питання теорії і практики. *Право України*. 2003. № 8. С. 48–51.

174. Про державний захист працівників суду та інших правоохоронних органів : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3781-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 11. Ст. 50.

175. Про доступ до судових рішень : Закон України від 22 груд. 2005 р. № 3262-ІV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2006. № 15. Ст. 128.

176. Про затвердження Кодексу суддівської етики : рішення XX з'їзду суддів України від 18 вер. 2024 р., URL: <https://rsu.gov.ua/en/news/kodeks-suddivskoi-etiki> (дата звернення: 29 09.2024).

177. Про затвердження Положення про автоматизовану систему документообігу суду : рішення ради суддів України від 2 квіт 2015 р. № 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0025414-15#Text> (дата звернення: 02.05.2023).

178. Про затвердження Положення про впровадження механізмів заохочення викривачів та формування культури повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції» у Вищій раді правосуддя» : рішення Вищої ради правосуддя від 18 квіт. 2023 р. № 381/0/15-23. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS38073> (дата звернення: 02.05.2023).

179. Про затвердження Положення про Службу судової охорони : рішення Вищої Ради Правосуддя від 4 квіт. 2019 р. № 1051/0/15-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1051910-19#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

180. Про затвердження Порядку здійснення заходів безпеки щодо особистої охорони, охорони житла і майна осіб, які беруть участь у

кримінальному судочинстві, працівників суду і правоохоронних органів, членів їх сімей та близьких родичів : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 12 жовт. 2021 р. № 752. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1398-21#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

181. Про результати кваліфікаційного оцінювання судді Донецького окружного адміністративного суду Зеленова Андрія Сергійовича на відповідність займаній посаді : рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів від 30 вер. 2019 р. № 875/ко-19. URL: <https://new.vkksu.gov.ua/doc/pro-rezultaty-kvalifikatsiyного-ocinyuvannya-suddi-doneckogo-okruzhnogo-administratyvnogo-sudu-17> (дата звернення: 02.05.2023).

182. Про розгляд звіту щодо діяльності Служби судової охорони у 2022 році : рішення Вищої ради України від 27 лип. № 756/0/15-23. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/40760> (дата звернення: 09.01.2024).

183. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12 січ. 2015 р. № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015?find=1&text=%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0#Text> (дата звернення: 23.10.2022).

184. Про судові рішення у цивільній справі : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 18.12.2009 № 14 (п. 16). *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 1.

185. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 2 чер. 2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2016. № 31. Ст. 545.

186. Прокопенко О. Б. Проблеми становлення справедливої судової влади. Верховний Суд України. Інформаційний сервер. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/93F02E30DB82D6E1C22575D800393608> (дата звернення: 28.10.2022).

187. Протягом 2022 року ВРП розглянула 47 повідомлень про втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя. Вища рада правосуддя : офіційний сайт. URL: <https://www.hcj.gov.ua/news/protyagom-2022-roku-vrp>

rozglyanula-47-povidomlen-pro-vtruchannya-u-diyalnist-suddiv-shchodo (дата звернення: 01.05.2023).

188. Прохоров П. Нарадча кімната: сучасна необхідність чи «рудимент» минулого. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 9. С. 54–59.

189. Рекомендація щодо Плану дій Європи щодо посилення незалежності та неупередженості судової влади. Рада суддів України : вебсайт URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/plan-dijzmicnennanezaleznosti-su-9fc2c6af1d.pdf> (дата звернення: 05.01.2024).

190. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки від 17 лист. 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38?find=1&text=%D0%BD%D0%B5%D0%B7%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%B6%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C#w1_6 (дата звернення: 05.01.2024).

191. Рекомендація «Незалежність, дієвість та роль суддів» (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 518 засіданні заступників міністрів 13 жовтня 1994 р. № (94) 12. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_323 (дата звернення: 01.05.2023).

192. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів з попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах від 16 вер. 1986 р. № R (86) 12. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/06.pdf> (дата звернення: 05.01.2024).

193. Рекомендація Rec (2001) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами – приватними особами від 5 вер. 2001 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2001_9_2001_09_05.pdf. (дата звернення: 05.01.2024).

194. Реєстр повідомлень суддів про втручання в діяльність. *Вища рада правосуддя* : вебсайт. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/riven-doviri->

ukrayinciv-do-sudovoyi-sistemi-ta-rol-asociaciy-suddiv-.html (дата звернення: 10.01.2024).

195. Ритова В. О., Хоменко А. В. Правові основи юридичної відповідальності суддів у пострадянських країнах. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 616–619.

196. Рівень довіри українців до судової системи та роль асоціацій суддів. *Юридична газета*. 2020. 18 грудня. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/riven-doviri-ukrayinciv-do-sudovoyi-sistemi-ta-rol-asociaciy-suddiv-.html> (дата звернення: 26.10.2022).

197. Ріхтер В. В. Публічне адміністрування забезпечення незалежності суддів в Україні. *Юридична наука*. 2020. № 2 (106). С. 146–151.

198. Рішення Європейського Суду з прав людини «Бочан проти України» від 3 травня 2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_209#Text (дата звернення: 26.10.2022).

199. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece» від 9 грудня 1994 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57913> (дата звернення: 15.10.2022).

200. Рішення Київського окружного адміністративного суду від 30 вер. 2021 р. № 100041501. URL : <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/100041501/> (дата звернення: 02.05.2023).

201. Рішення Конституційного Суду України від 12 липня 2011 року № 8-рп/2011 (справа № 1-8/2011) у справі 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710> (дата звернення: 26.10.2022).

202. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України від 11 червня 2020 р. № 7-п/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-20#Text> (дата звернення: 02.05.2023).

203. Савицька Н. В. Бангалорські принципи поведінки суддів як міжнародний стандарт у реалізації внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі*. Сьомі юридичні читання : збірник тез доповідей Всеукраїнської щорічної науково-практичної дистанційної конференції (19 квітня 2024 року, м. Одеса) / за заг. ред. Т. В. Степанової, О. А. Чувакова ; уклад. М. О. Саракуца, О. В. Нарожна. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2024. С. 196–198.

204. Савицька Н. В. Принцип внутрішньої незалежності судді: ступінь впровадження в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 384–387. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.65>.

205. Савицька Н. В. Сутнісні елементи незалежності суду: доктринальний аспект. *Актуальні проблеми приватного та публічного права* : матер. V Міжнародної наук.-практ. конф., присвяченої 94-річчю з дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора О. І. Процевського (31 березня 2023 року). Харків, 2023. С. 553–555.

206. Свида О. Г. Адміністративні суди в Україні: становлення та перспективи розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Одеса, 2008. 19 с.

207. Сердинський В. С. Особливості призначення судді на посаду в контексті забезпечення його незалежності (крізь призму європейських рекомендацій). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. Том 31 (70). Ч. 2. С. 150–154.

208. Сердюк В. Недоторканність та незмінюваність суддів. Українські реалії та європейський досвід. *Вісник прокуратури*. 2006. № 10. С. 116–122.

209. Серета М. Л. Узагальнення практики Громадської ради доброчесності у 2019 році. Київ, 2020. 32 с.

210. Серета М. Особливості розгляду повідомлень про втручання у здійснення правосуддя суддів з Донецької та Луганської областей. *Центр політико-правових реформ* : вебсайт. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/osoblyvosti-rozglyadu-povidomlen-pro-vtruchannya-u-zdijsnennya-pravosuddya-suddiv-z-donetskoji-ta-luganskoji-oblastej/> (дата звернення: 01.05.2023).

211. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. 4-те вид. Київ : Алерта, 2016. 528 с.

212. Скоромороха Л. Конституційно-моральні критерії прогнозування професійної придатності для роботи на посаді судді. *Право України*. 2014. № 10. С. 175–185.

213. Скрипченко В. О. Незалежність суддів як гарантія законності в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 176–178.

214. Скромний Я. Заходи матеріально-правового забезпечення суддів і запобігання правопорушенням у суддівському корпусі. *Підприємство, господарство і право*. 2021. № 11. С. 271–278.

215. Словник української мови. В 11 томах. 1975. Том 6. 201 с. URL: <http://sum.in.ua/s/perekonannja>. (дата звернення: 21.10.2022).

216. Смуригін О. О. Внутрішнє переконання при оцінці доказів. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/23006/1/ВНУТРІШНЄ%20ПЕРЕКОНАННЯ%20ПРИ%20ОЦІНЦІ%20ДОКАЗІВ.pdf> (дата звернення: 23.10.2022).

217. Соціально-психологічні механізми впливу людини на людину. URL: <http://ua.textreferat.com/referat10432.html> (дата звернення: 26.10.2022).

218. Стандарти подання інформації. *Мій клас* : вебсайт. URL: <https://www.miyklas.com.ua/p/gromadyanska-osvita/10-klas/svit-informatciyi-ta-mas-media-365485/standarti-podannia-informatciyi-379241/re-ba0a2a39-c97f-4187-8bdd-5c7b4b12f096> (дата звернення: 05.01.2024).

219. Статут Організації Об'єднаних Націй та Статут Міжнародного Суду від 26.06.1945. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення: 19.10.2022).

220. Створення злочинної організації – в НАБУ повідомили суть підозри суддям ОАСК. *Радіо свобода* : вебсайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-nabu-pidozra-oask/30733756.html> (дата звернення: 02.05.2023).

221. Сторожилова У. Л., Сторожилов Г. М., Сторожилов П. М. Гармонізація законодавства України з міжнародним публічним та приватним правом Європейського Союзу в період глобалізації, діджиталізації та в непростих умовах воєнного стану. *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу* : зб. тез доповідей III Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 60-річчю Хмельницького національного університету, 17 квітня 2022 р. Хмельницький : ХНУ, 2022. С. 220–222.

222. Суддя Іллінецького районного суду Вінницької обл. Олександр Олексієнко повідомив ВРП про втручання у правосуддя з боку позивача у цивільній справі. *Закон і бізнес*. 29.09.2017. URL: http://zib.com.ua/ua/130189-prohanna_pro_vidvid_suddi_mozhe_potyagnuti_na_stattyu_.Html (дата звернення: 26.10.2022).

223. Таємниця нарадчої кімнати: Куди йдуть думати судді і чому вони можуть просидіти там хоч тиждень. *Деро.ua* : вебсайт. URL: <http://surl.li/gtjtu> (дата звернення: 02.05.2023).

224. Тимченко С. М. Судові та правоохоронні органи України : навчальний посібник. Київ, 2004. 304 с.

225. У ВРП проаналізували у діяльність яких суддів у 2021 році втручалися найчастіше. *Юридична газета*. 2022. 9 лютого. URL : <https://yur-gazeta.com/golovna/u-vrp-proanalizuvali-u-diyalnist-yakih-suddiv-u-2021-roci-vtruchalisya-nauchastishe.html> (дата звернення: 01.05.2023).

226. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 6 лют. 2022 р. у справі № 990/86/22. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=108960067&red=100003ea315b6b20d91ea2f3ced4beb39fa724&d=5> (дата звернення: 01.05.2023).

227. Фулей Т. І. Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні : дисертація канд. юрид. наук: 12.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2003. 208 с.

228. Фурса С. Я., Фурса Є. І., Щербак С. В. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар. У 2 т. / за заг. ред. С. Я. Фурси. Київ : Вид. Фурса С. Я. ; КНТ, 2006. Т. 1. 555 с.

229. Хотинська-Нор О. З. Транспарентність судової системи та адвокатури як чинник формування громадянської свідомості суспільства. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 2. С. 176–182.

230. Череватий М. Ю. Принцип незмінюваності суддів: європейські стандарти та вітчизняна практика. URL: http://www.sci-notes.mgu.od.ua/archive/v35_1/46.pdf (дата звернення: 01.05.2023).

231. Чесна і непідкупна судова система – основа демократії і верховенства права. Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів. *Вища кваліфікаційна комісія суддів* : вебсайт. URL: <https://old.vkksu.gov.ua/ua/news/tchiesna-i-niepidkupna-sudowa-sistiema-osnowa-diemokratii-i-wierchowienstwa-prawa-komientari-shtchodo-bangalorskich-principiw-powiedinki-suddiw/> (дата звернення: 05.01.2024).

232. Чорна С. З. Принцип самостійності як важливий конституційний принцип організації та діяльності судової влади в Україні. *Право і суспільство*. 2020. № 2. С. 135–141.

233. Чорнобук В. І. Незалежність судової влади як складова верховенства права: фінансово-правові аспекти. *Юридична Україна*. 2013. № 12. С. 42–48.

234. Шаповал В. Д., Плєскун О. В. Лашко Є. Є., Даценко Л. Є., Пустовіт І. В. Роль служби судової охорони у забезпеченні охорони та підтримання громадського порядку в судах в умовах воєнного стану. 2023. № 6. С. 592–596. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/137>.

235. Шевченко А. В. Дисциплінарна відповідальність суддів України : монографія / за ред. проф. М. А. Погорецького. Київ : Дакор, 2014.

236. Шемшученко Ю. С. Судова реформа в Україні у світлі європейського досвіду: конституційний аспект. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 6 (33). С. 47–59.

237. Шульгач Н. М. Поняття та сутність принципу незалежності суддів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2011. Вип. 6. С. 227–230.

238. Щерблюк О. В. Організаційні основи судоустрою в Україні : дисертація канд. юрид. наук: 12.00.07 / Науково-дослідний інститут публічного права. Київ, 2021. 253 с.

239. Юридична енциклопедія. У 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 1. 672 с.

240. Як знайти баланс між юридичною прозорістю та свободою слова. *United Nations Office of drugs and crime. Asia and the Pacific* : website. URL: https://www.unodc.org/dohadecclaration/en/news/2021/23/finding-balance-between-judicial-transparency-and-the-freedom-of-expression-and-judges-right-to-privacy_-french-experience.html (date of appeal: 12.12.2023).

241. Як працює судова система під час війни. *ЮФ INTEGRITES* : вебсайт. URL: https://biz.ligazakon.net/analitycs/211489_yak-pratsyu-sudova-sistema-pd-chas-vyni (дата звернення: 09.01.2024).

242. Савицька Н. В. Забезпечення внутрішньої незалежності суддів: порівняльний аналіз міжнародного досвіду та перспективи для України. *Право.UA*. 2023. № 1. С. 268–273. DOI 10.32782/LAW.UA.2023.1.39

243. Savytska N. V. The role of ethical safeguards in ensuring the implementation of internal independence of judges in Ukraine's administrative courts. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 222–227. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.32>.

244. Савицька Н. В. Реалізація засади внутрішньої незалежності суддів в Сполучених Штатах Америки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 329–331. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-5/81>

245. Савицька Н. В. Забезпечення внутрішньої незалежності суддів адміністративних судів: безпека та освіта. *Alfred Nobel University Journal of Law*. 2024. № 1 (8). С. 75–81. DOI: 10.32342/2709-6408-2024-1-8-8

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Савицька Н. В. Забезпечення внутрішньої незалежності суддів: порівняльний аналіз міжнародного досвіду та перспективи для України. *Право.UA*. 2023. № 1. С. 268–273. DOI 10.32782/LAW.UA.2023.1.39
2. Савицька Н. В. Принцип внутрішньої незалежності судді: ступінь впровадження в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 384–387. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.65>.
3. Savytska N. V. The role of ethical safeguards in ensuring the implementation of internal independence of judges in Ukraine's administrative courts. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 222–227. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.32>.
4. Савицька Н. В. Реалізація засади внутрішньої незалежності суддів в Сполучених Штатах Америки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 329–331. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-5/81>
5. Савицька Н. В. Забезпечення внутрішньої незалежності суддів адміністративних судів: безпека та освіта. *Alfred Nobel University Journal of Law*. 2024. № 1 (8). С. 75–81. DOI: 10.32342/2709-6408-2024-1-8-8

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Савицька Н. В. Сутнісні елементи незалежності суду: доктринальний аспект. *Актуальні проблеми приватного та публічного права* : матер. V Міжнародної наук.-практ. конф., присвяченої 94-річчю з дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора О. І. Процевського (31 березня 2023 року). Харків, 2023. С. 553–555.

7. Савицька Н. В. Змістовно-сутнісна характеристика внутрішнього переконання судді як принципу правосуддя. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану* : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 25–26 квітня 2023 р.) : у двох томах. Том 1. Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів : Академія ДПтС, 2023. С. 302–304.

8. Савицька Н. В. Місце принципу внутрішньої незалежності судді у структурі принципів діяльності суду. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів* : матер. VII Міжн. наук.-практ. конф. (м. Суми, 18–19 травня 2023 року). Суми : Сумський державний університет, 2023. С. 221–224.

9. Савицька Н. В. Бангалорські принципи поведінки суддів як міжнародний стандарт у реалізації внутрішньої незалежності судді адміністративного суду в Україні. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі*. Сьомі юридичні читання : збірник тез доповідей Всеукраїнської щорічної науково-практичної дистанційної конференції (19 квітня 2024 року, м. Одеса) / за заг. ред. Т. В. Степанової, О. А. Чувакова ; уклад.: М. О. Саракуца, О. В. Нарожна. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2024. С. 196–198.

Акт впровадження Сумського державного університету

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи
Сумського державного університету

Анатолій ЧОРНОУС

2024 р.

АКТ

про впровадження у наукову діяльність результатів дисертаційного дослідження Савицької Наталії Валентинівни
«Внутрішня незалежність судді адміністративного суду як засада здійснення адміністративного судочинства в Україні»
на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»

Комісія у складі:

Голова – професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету, д.ю.н., професор Сухонос Віктор Володимирович;

Члени комісії –

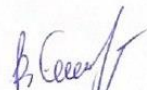
заступник директора Навчально-наукового інституту права з наукової роботи, доцент кафедри адміністративного, господарського права, фінансово-економічної безпеки, д.ю.н., доцент Миргород Валерія Валеріївна;

завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету, д.ю.н., доцент Малетова Ольга Сергіївна.

Комісія склала цей акт з приводу розгляду результатів дисертаційного дослідження Савицької Наталії Валентинівни «Внутрішня незалежність судді адміністративного суду як засада здійснення адміністративного судочинства в Україні» та їх впровадження у наукову діяльність.

Висновок: комісія вважає, що результати проведеного Савицькою Наталею Валентинівною дослідження на тему «Внутрішня незалежність судді адміністративного суду як засада здійснення адміністративного судочинства в Україні» отримані на основі ґрунтового аналізу та вивчення наукової доктрини та положень нормативно-правових актів, що регламентують сутність внутрішньої незалежності судді як засади здійснення адміністративного судочинства. Вони мають ґрунтовний та аргументований характер і використовувалися при проведенні наукових досліджень у рамках науково-дослідних робіт «Концептуальні засади реформування системи правоохоронних органів в сучасних умовах трансформації нагляду і контролю щодо забезпечення економічної безпеки України» (№ 55.15.02-22/24.3Ф-01) та «Засади діяльності правоохоронних органів у сфері контролю за системою залучення і використання МГД: глобалізаційний вимір» (номер державної реєстрації 0124U000635), які розробляються в Навчально-науковому інституті права Сумського державного університету.

Голова комісії

Віктор СУХОНОС

Члени комісії

Валерія МИРГОРОД

Ольга МАЛЕТОВА

Довідка Сумського окружного адміністративного суду

СУМСЬКИЙ ОКРУЖНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД

вул. Герасима Кондратьєва, 159, м. Суми, 40602, тел.(факс): +38(0542)60-82-75

E-mail: inbox@adm.su.court.gov.ua Код ЄДРПОУ 35907252

30 вересня 2024 року

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету Савицької Наталії Валентинівни «Внутрішня незалежність судді адміністративного суду як засада здійснення адміністративного судочинства в Україні» поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081- Право у практичній діяльності Сумського окружного адміністративного суду

Даною довідкою засвідчуємо, що результати дисертаційного дослідження Савицької Наталії Валентинівни на тему «Внутрішня незалежність судді адміністративного суду як засада здійснення адміністративного судочинства в Україні», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 - Право, використовуються у практичній діяльності Сумського окружного адміністративного суду. Зокрема при прийнятті рішень суддями Сумського окружного адміністративного суду, керуючись зовнішньою незалежністю (незалежність від інших гілок влади, службових і посадових осіб, незалежність від політичних сил і переконань судді) та внутрішньою незалежністю (незалежність від конфлікту інтересів, незалежність від голови суду та інших впливових суддів, працівників апарату суду).

Вважаємо, що дисертація Савицької Наталії Валентинівни на тему «Внутрішня незалежність судді адміністративного суду як засада здійснення адміністративного судочинства в Україні» є завершеною науковою роботою, в якій отримані нові науково-обґрунтовані результати, а також наголошено, що процесуальні гарантії впливають на забезпечення реалізації внутрішньої незалежності суддів адміністративного суду в Україні, оскільки вони гарантують, що судді матимуть можливість вільно та незалежно ухвалювати рішення відповідно до закону, незалежно від тиску з боку інших гілок влади, політичних партій, громадськості чи інших впливових осіб.

Голова
Сумського окружного
адміністративного суду

Сергій ВОЛОВИК

Додаток Г

Довідка Територіального управління Державної судової адміністрації
України в Сумській області

ДЕРЖАВНА СУДОВА АДМІНІСТРАЦІЯ УКРАЇНИ
Територіальне управління Державної судової адміністрації України
в Сумській області

вул. Українських Перемог, 4, м. Суми, 40002, тел/факс: (0542) 62-46-43
E-mail : inbox@su.court.gov.ua ,web: <https://su.court.gov.ua/tu19/>, код ЄДРПОУ 26270240

13.11.2024 № 01-4452/24 на № _____ від _____

Довідка
про впровадження результатів дисертації здобувача третього ступеня вищої освіти
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету
Савицької Наталії Валентинівни
«Внутрішня незалежність судді адміністративного суду як засада здійснення адміністративного судочинства в Україні»
на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» у практичну діяльність

Даною довідкою засвідчуємо, що результати дисертаційного дослідження аспірантки Сумського державного університету Савицької Наталії Валентинівни на тему «Внутрішня незалежність судді адміністративного суду як засада здійснення адміністративного судочинства в Україні» поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» використовуються у практичній діяльності Територіального управління Державної судової адміністрації України у Сумській області.

Зокрема, під час роботи з удосконалення нормативно-правових актів та розробки проєктів нормативно-правових актів у межах повноважень, визначених Положенням про Державну судову адміністрацію України.

Вважаємо, що результати проведеного Савицькою Наталією Валентинівною дослідження на тему «Внутрішня незалежність судді адміністративного суду як засада здійснення адміністративного судочинства в Україні» отримані на основі ґрунтовного аналізу та вивчення наукової доктрини та положень нормативно-правових актів, що регламентують особливості внутрішньої незалежності судді адміністративного суду як засади здійснення адміністративного судочинства в Україні.

Начальник територіального управління
Державної судової адміністрації України
в Сумській області

Віктор КІБЕЦЬ